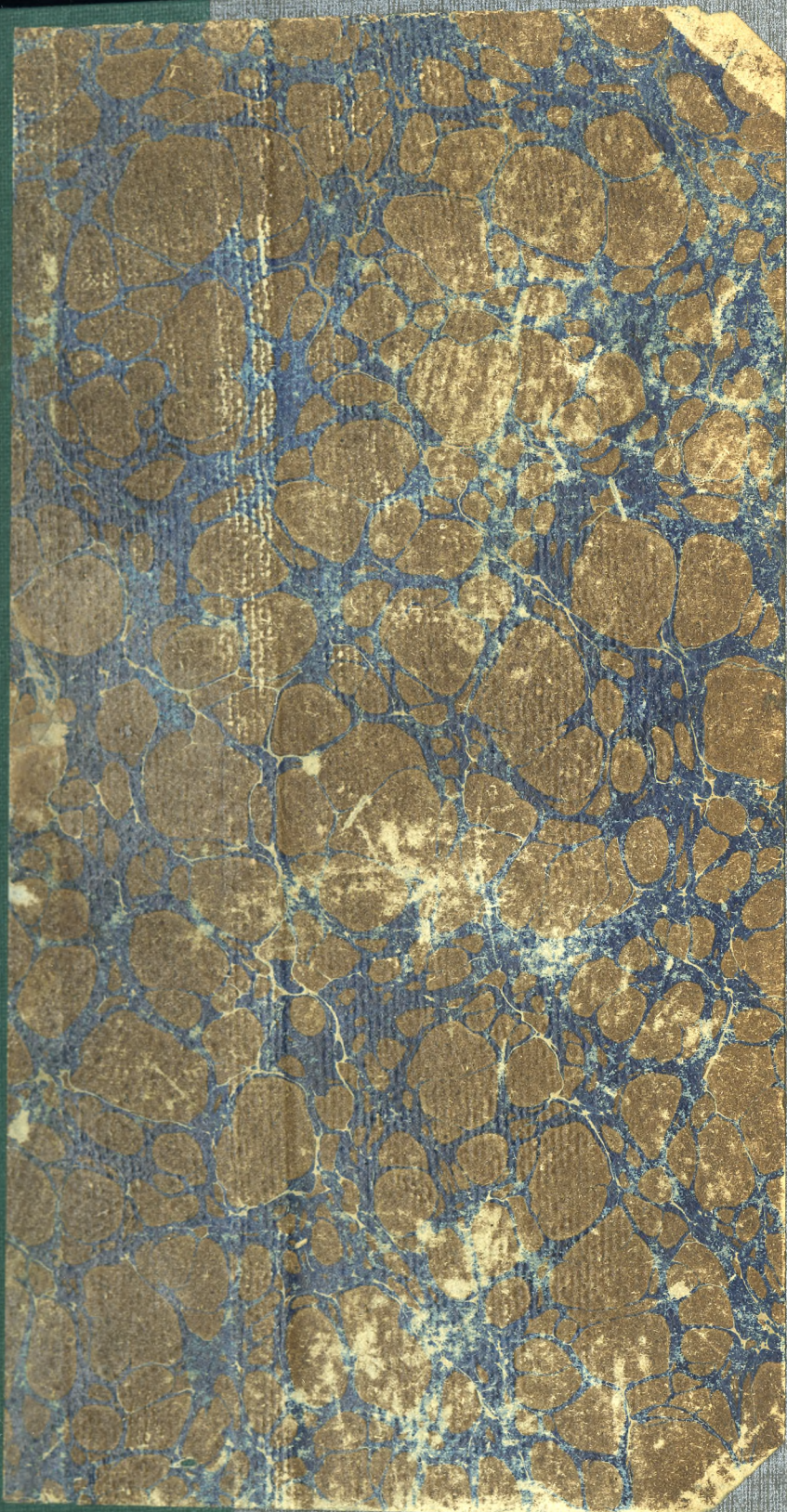

Politikai
röpiratok

153.

153

1364

A

ZSIDÓ KÉRDÉS

No.2.

TÖRTÉNELMI, TÁRSADALMI ÉS TÖRVÉNYES
SZEMPONTBÓL TÁRGYALVA

IRTA

MATÓK BÉLA.

✓

Ára 1 frt 20 kr.

(Szerző sajátja.)

(A fordítás jogát szerző magának fentartja.)

9.

BUDAPEST, 1881

NYOMATOTT KOCSI SÁNDORNÁL

Muzeum-körut 10. sz.

ASIDÒ K ERIDÈS

91403

COMPTON'S PATENT TYPE-SETTING MACHINE

WATSON BETA

TYPE-SETTING MACHINE

MADE IN U.S.A.

WATSON BETA
TYPE-SETTING MACHINE

E L Ö S Z Ó.

Napi renden áll a „Zsidó kérdés,” Németország fővárosának lakói tüntetéseket rendeznek népgyűléseik által a zsidók ellen, s hazánkban is megindította a mult évben az antesemistikus folyóiratot Istóczy Győző országgyűlési képviselő, minek mulhatatlan következése lett az Istóczy ellenes, Hegyesi Márton szintén országgyűlési képviselő által szerkesztett folyóirat.

Megvártam mind a kettőt. Az elsőnek nyolcz, a másodiknak hét füzetét, hadd lássam előbb, ha vajjon tulajdonképen mi célja van különösen az elsőnek, az utóbbit pedig, mikép akarja amannak törekvéseit ellensúlyozni; de megvalloim engem épen nem elégitett ki sem az egyik, sem a másik.

Az első azért nem, mert csak felületesen foglalkozik a zsidó kérdéssel, sem állami, sem társadalmi szempontból nem kutatja, de nem is akarja — legalább eddig — tudni azt, mi volt a zsidó multja, s mikép vonhatjuk ki abból következetesen a jelent. Mi volt általában Európának, ugy az európai egyes államok, vagy a theologiai rendszer hibája, szóval az ok, mely az okozatot szülte: hogy a zsidó Krisztus

születése után 1881 évvel is ott áll csaknem társadalmilag, a hol régen állott. Elmondja a zsidó minden hibáját, minden alávaló névvel nevezi, megtagad tőle minden érdemet, hozzá ismerteti a külföldi antesemistikus mozgalmakat, és a nagy közönséget egy népfaj ellen felingerelni, s általánosságban úgy, mint egyenként meggyűlöltetni, megutáltatni törekszik; állítván: miként a zsidók mindég ilyenek voltak és lesznek, birtokainkat megveszik, s bennünket a haza tulajdonképeni birtokosait hazánkból vagy kiszorítanak, vagy alárendeltjeiké tesznek, — de tovább eszmemenetele nem mozog. Az utóbbi hasonlóul korlátolt körben tévelyeg a védelem terén, s nem öleli föl mindazon tárgyakat, a történelem, s a társadalmi tudományok tapasztalataiból, a mely megvilágosítaná a felvett nagy horderejű tárgyat, ha nem is általános nagy világi, legalább hazai szempontból; és nem kísérti meg kiterjeszkedni azon módzatokra, melyekkel a kérdés szerencsésen megoldható lenne, pedig hogy a Zsidó létezik és mai napig megvan: „magából a fennállás tényéből lehet következtetni, hogy egy társaság, mely fenn áll, nem egészen fonák, esztelen, méltánytalan, és hogy nincs határozottan kivetkeztetve az eszélyesség, igazság és jogosság azon elemeiből, mely egyedül éltetheti a társaságokat.“*) Igy én mind a két röpiratot, a mint jelen stádiómában áll, ily modorban eltévesztett lépésnek, s az erők elforgácsolásának tartom.

---

*) Guizot.

Meg kell mondanunk saját hibánkat, meg kell mondanunk a zsidók hibáját; de azt is, a mi mindkettőnkben jó van, végre pedig: miképpen kell a hibákat gyökeresen eltávolítani, különösen a mi bennünket elválaszt.

Elhatároztam tehát, hogy én is elmondom nézeteimet, nem azért, hogy magamnak csallhatatlanságot igényeljek, avagy Istóczyt és Hegyesit megtámadjam, hanem hogy ez által alkalmat szolgáltatassak a Zsidó kérdés ily modorbani megvitatásához s majdan szerencsés megoldásához, a mihez most már Istóczy országgyűlési interpellációja, az oroszországi gyilkolások, lengyel-, szász- és németországi zavarok után minden hazafinak harag és gyűlölség nélkül joga, sőt kötelessége is van.

Budapest 1881. október 20.

A szerző.

I.

Általános szempontból.

A társadalmi tudomány czimű könyvben azt olvastam : „Ha az ember történetét régi korokban, úgy távol országokban felfogni akarjuk, azzal kell kezdenünk, hogy tanulmányozzuk az embert a jelenben, s ha átértettük multját és jelenét, képesek leendünk előre megmondani a jövőt. Hogy ezt megtehessek, úgy kell bánnunk a társadalommal, mint a vegyész a gránit darabbal, fel kell oldanunk különböző részeire, s minden részt külön tanulmányozván, ki kell mutatnunk, hogyan működnek e rész, ha magára volna hagyatva, s össze kell vetnünk azon működését, melyet függetlenül tenne azzal, melyet társias összefüggésében valóban tesz: miután ugyanazon törvény segítségével a melyel a mathematicus, a természettudós és physiolog segít magán, t. i. az erők összetételének törvényével a hatás törvényéhez juthatunk. E törvény azt kívánja hogy valamennyi okot tanulmányozzunk a mi valamely adott eredmény előidézésére kihat.“ (Carei).

Ezen elvet én sem nélkülözhetvén czélom elérése érdekében, ott kezdem el feladatomban tárgyalását, a hová a történet engem erre különösen utal.

Az ázsiai zsidó birodalom politikai és társadalmi létele szoros összefüggésben volt a vallással, épen úgy mint később a keresztyén vallás, a midőn a politikai és társadalmi felfogások és fejlődések legnagyobb része a theologiából indult

ki; azonban a babyloniai, syriai, egyiptomi, valamint a Hellen beavatkozások, abból származó háborúk, rabságra hurczoltatásuk, végre a szomszéd nemzetekkel való szorosabb összeköttetéseikből kifolyó nexus, forduló pontot adott lételüknek.

A Genesis szerint mondá az Ur Ábrahámnak: „Menj ki földedből, rokonságod köréből, és atyád házából, és jöjj azon földre melyet neked mutatok.“ — A Deutoronomiumban pedig hozzá teszi: „de ne lépj velök (ama népekkel) házasságra. Leányodat ne add közülök levő férfinak feleségül, és a te fiadnak ne végy közülök való leányt házastársul.“

Ez utóbbi parancsot, mely által Mózes el akarta őket választani a többi népektől nem tartották meg, s az a nélkül is babonára hajlandó nép, az ujitásokat mohó vágygyal karolta fel; templomuk a II-ik templom építéséig nem lévén, sőt összetartásuk is meglazulván, már a második templom építése alkalmával vallási és nézet különbségek merültek fel, melyek erős pártokká nővén ki magukat, meghasonlást idézett a nemzetbe, minek következése lett a szétszóródás.

Sokan, hogy a belvillongásból származó kellemetlen következményektől magukat megmenthessék, idegen, messzi tartományokban költöztek, hogy ott nyugalmat élvezhessenek.

Ezen kiköltözésnek a fennebbi okon kívül két más természetes oka is volt. Egyik az, hogy a csak 545 □ geogr. mértföld kiterjedéssel birt Palaesztina, a megsokasodott népnek állami szervezetük miatt kevés volt, a másik pedig az, hogy vallásuk szerint is hivatva voltak gyarmatokat kibocsátani. (Igy fogták fel legalább a Genesis fennebbi szavait).

A zsidók tehát már Kr. e. jóval el voltak széledve, nem csak Ázsiában hanem Európában is, mert mint élelmes kulturális nép, viszonyaiknál és kereskedelmi szellemöknél fogva

igyekeztek oly helyet keresni, a hol igényeik inkább kielégítve lettek, s az akkori tudatlan avagy a kereskedéssel nem foglalkozó népek között könnyebben elégíthették ki a vagyon-szerzés iránti vágyaikat.

Flavius József szerint már Jeruzsálem eleste előtt számos telepjeik voltak Ázsiában, Áfrikában, Melos szigetén, Itáliában, Philo szerint pedig Rómában a Tiberisen tuli részt leginkább zsidók lakták, és akkor már ott több zsinagógájuk használatban állott.

Bizonyítja ezen állítását Flaviusnak több hitelt érdemlő történész, a kik szerint már Kr. e. 130 évvel a zsidók Rómában gyarmatot állítottak.

Legnagyobb fényt vet azonban a zsidók szétszóródására nézve Strabo, ki határozottan állítja, hogy a zsidók úgy el voltak már a régibb időben terjedve, hogy alig lehetne olyan helyet találni, a hol meg ne telepedtek volna.

A II-ik templom felépítése után a különböző nézetek folytonosan forrongásban tartották a nemzetet ; Nehemiás után a vallási pártok, melyeknek fejei az elhatalmasodott papok voltak, örökös harcban állottak egymással, a nemzet meghasonlásba jött önmagával, s idegenek kezébe esett.

Antiochus Epiphanes kegyetlen mézárzásai után, a hős Makkabőusok sem voltak képesek, az országot teljesen megmenteni a vallási pártok elkeseredése miatt, egy pillanatra még Hirkanus tartotta meg az országot, ki a nemzeti birodalom esését egy pillanatra felfogta, de már utánna csakhamar bekövetkezett a belvillongás, polgárháboru, s a hatalom után sóvárgó Aristobulos a saducaeusok hive, felül akarván kerekedni testvérén a farisäusokat pártoló II. Hyrkanuson, Róma segítségét vette igénybe, a midőu is Pompejus beavatkozásával szabadság helyett, Zsidóország örök megsemmisítésére az első lépés megtétetett..

A rabtságba jutott nép tehát ismét hagyománjához tért vissza. A propheták jövendölése adott neki erőt a rabláncz eltürésére, és várva várta a Messiást, ki őket, mint Isten kiválasztott népét a szabadságba visszahelyezi, mely hitében őt a nép feletti hatalmat teljesen kezükben tartó papság nem csak megtartotta, de sőt e hitet bennök inkább fokozta.

Ekkor lép fel Jézus, ki isteni szellemével belátja a vallási pártok káros voltát, belátja a papok visszaéléseit; egyszerűsíteni óhajtá a felebaráti szeretet nagy eszméjével a szórszál hasogatásig vitt vallási kérdéseket; s midőn ebben, működnek, a reform következményeitől hatalmát féltő papság által elárultatik, s Róma közbenjáró hatalmának segítségével megfeszíttetik.

Jézus halálával, ki tanait vérével pecsételte meg, tanítványai, s tanai követői által megváltónak elismertetik; a zsidó papok a Messiás megérkeztét tagadásba veszik, s mindent elkövetnek, hogy e fogalmat elnyomják; azonban sikertelenül: mert a megtisztított vallás csakhamar óriási mérveket ölt, és hihetetlen gyorsasággal terjed, a mi a zsidó papokat csaknem kétségbe ejti,

A római hatalom megerősítése után nincs kegyelem, a segítségül behívottak urak lesznek, a nyomott nép belátja hibáját, s szabadulni akar. Az előbbi saducäusok és farisaeusok helyett, most a sammäi és hillel pártiak torzszalkodnak egymással; ellöbbeni a háború, másik a béke párt, s miután Florus hajmeresztő kegyetlenségét türni nem bírták, a Zelották (forradalmárok) a Sikáriusokkal (rablókkal) egyesülnek, s mire a béke párt Romától nagyobb segítséget nyert volna a felkelést szervezik, és a nemzet beleegyezésével Róma ellen fellázadnak.

E lázadás lett zsidó ország bukása. Róma Vespasiánt küldi megfélemezésökre, ki több ütközetben iszonyu pusztitást visz

véghez köztök, azonban Neró esúfos halála után Galba meggyilkoltatván, Othó pedig 100 napnál tovább nem uralkodhatván, Veszpasian magát kiáltatja ki császárnak, s a Zsidók meghódítását trónörökösére bizván, Titus Jeruzsalemet csakugyan be is veszi, s e percztől fogva kezdődik Európa szoros összeköttetése a „Zsidó kérdéssel.“

A nagy szemi törzs három kitűnő ága, Phenikia, Európa mivelődésének uttörője után, a Pun birodalom fővárossa Carthágó, majd végre a magát Titus légioitól kétségbeesett ellentállással védelmezett Jeruzsalem bevételével, Kr. u. 70-ik évvel tehát, az ó világ harmadik kultur népe is megsemmisült, s a zsidók mint rablánczra fűzött rabok részint Rómába hurczoltattak, részint mint szétszórt menekülők az egész földön elterjedtek.

Az utó fájdalomok lecsilapulta után a tapintatlan római helytartók zsarnoksága miatt, Kr. u. 132-ben még egyszer felcsillámlott a szabadság utáni vágy lelkekben, s Bár Kochba (koziba) kora egyik legnagyobb katonai tehetségének vezérlete alatt, Hadrian idejében még egyszer szembe szállott Róma legióival; mindazáltal dicsőséggel teljes három évi hadjárat után, Róma legnagyobb vezére Julius Severus által kr. u. 135-ben mégis legyőzettek, és ekkor, hogy a szétszórodás tökéletes legyen, mint nemzet is megsemmisített.

Ezentúl a zsidó hol itt, hol amott, a hol megtelepedhetett apró csoportokban ütötte fel családi tűzhelyét, hogy elég legyen azon parancsnak: „Menj ki földedből, rokonságod köréből, és atyád házából, és jöjj azon földre, melyet neked mutatok,“ — és a zsidók ezentúl az egész világon elterjedtek.

Midőn még a zsidókat megtámadott római sereg fővezére Vespasián volt, akadt egy ember a szent városban, ki a

viszonyokat helyesen fogta fel, és belátta, hogy Jeruzsálem el fog esni; de azt is belátta, hogy az általános zavarban ő többet mit sem segíthet, elhatározta tehát: hogy ő az ostromló seregen keresztül menekül a szent város falai közül.

Magát koporsóba tétetve, két tanítványa által az ostromzáron keresztül egyenesen Vespasiánhoz vitette, kinek magát felfedezvén, engedelmet kért Janninába félre vonulni, és iskolát állítani; mire az engedélyt megnyervén: ott csakugyan letelepedett, és a szétszoródott zsidóság első iskoláját felállította.

E férfiú neve R. Jochanan ben Zakkai volt.

Midőn híret vették hitsorsosai, hogy tanításait megkezdte, sokan vonultak körébe, és csakhamar azon helyzetbe jött, hogy az iskola megnyitásával szánhedrint (legfőbb itélőszék) szervezett, melyben ő maga rös beth din (az itélőszék feje) ezimmel elnökölt.

Jeruzsálem eleste után meggyőződött, hogy az elégett romhadólt templom áldozatokat nem fog az urnak nyújtani, belátta hogy Jézus halála után annak tanai mindenfelé hódításokat tesznek, mi által a vallás ketté vált; erős, elhatározott akarrattal arra törekedett: hogy a vallás pártok küzdelme után több felé vált nézeteknek egyöntetűséget adjon, s a zsidóság figyelmét a tanítás és vallás által egy irányra, az összetartásra vonja.

A tanulmány folytatása bizonyos elveket állított fel, a melyekből a dogmatikus fürkészetek származtak, s ez által nem csak sokakat vont maga körébe, de tanítványai elszéledvén, a szétszóródás összeköttetésére nagy befolyást gyakoroltak nem csak, de proselytákat (áttérőket) is szereztek.

R. Jochanan b. Zakkai eme szorgalma nélkül, a szétszórta zsidóságnak összetartó kapcsa nem lett volna, mert az ő általa felállított szanhedrin volt alapja a palaestínai patri-

archatusnak, s a zsidóvallás tovább fejlesztésének, mely az utolsó felkelés legyőzése után is, a zsidóságot már készen találta a többi ujitók elleni harcban, s többé az iskola, tanítók és tanítványok nélkül nem volt, sőt a Jochanan által megkezdett Mischna, (vallási tanulmányok vagy jegyzetek) Jehuda patriarcha által kr. u. 150 évvel már összeszedett egy egészet képezett.

A vallás kétfelé szakadását azonban nem bírta többé megátolni. Jézus vallása az általános emberiségé lett, és rohamosan terjedt, Mózes vallása pedig csupán a zsidók nemzeti vallása maradt.

A római régi vallás híveit tehát boszszantotta egyfelől a kereszténység növekedése, másfelől a zsidók mozgása, mely a jamminai iskola felállítása után szemmel látható volt, s mind a kettőt kegyetlen üldözés által hitte megsemmisíthetőnek.

Hozzá járult még az, hogy később az Euphrates és Tigris közötti országok Traján általi megtámadtatásával, az ott lakó megszorodott, s odaköltözött zsidók is a megtámadottak pártjára állottak; Róma kegyetlenségeit kegyetlenséggel viszonozták; s így a rómaiak előtt legyőzetésük után gyűlöttekké lettek. És ez annyival inkább megmagyarázható, mert Hadrián előtt Palaestina is felkelt, s Rómának rettentő veszteségébe került az új győzelem, a miért is éppen a tanítók, papok, a nép vezetői ellen lévén legdühösebbek, azok közül a legelöllebbeket, s köztök a hírneves Rabbi Akibát is több társával együtt kegyetlenül kivégeztették.

A kegyetlenség nem használt. Palaestinában már zsidó patriarchatus nőtte ki magát az egyszerű iskolából, melyet a római császárok közül is később többen pártfogoltak. Mint-hogy azonban a római birodalomban növekedő kereszténység, annak a zsidóság elleni törekvései, valamint a római Ó val-

lás általi üldöztetése sok nyughatatlanságot szerzett nekik, a római ázsiai birtokokat sokan elhagyták, az Euphrát és Tigris közötti Persa vallásu országokba húzódtak; Szureban már 219-ben kr. u. és később Pumbadithában iskolát állítottak, s a tanítással annyira vitték, hogy ott valóságos zsidó országot alapítottak, mely habár önálló politikai jogokkal nem bírt is, de a parthusi és persa királyok szelid kormányzata alatt, békében élvén meggazdagodtak, s egy tekintélyes tartományt képeztek, melynek főnöke saját nemzetbeli férfi lett Exilarcha czimmal, s bizonyos hűbéri viszonyban állván a fejedelemmel, a tartomány az állam kiegészítő részét képezte. A zsidó exilarchák, Res Galutha vagy a szétszóródás feje, a birodalom főrendü tisztviselői voltak, rangfokozatban negyedik a király után, olyan kormányzó félek, kik aztán a jómódú zsidóság között fejedelmi pompában éltek, és éppen azért a zsidóság érdekében hatalmuk és gazdagságukról fogva a szurei főiskolával nagy erélyt fejtettek ki, ezáltal a palaestinaei s európai zsidókkal folytonos összeköttetésben lévén, a palaestinaei patriárcha által bevégzett Mischnát tovább fejlesztették, s a tanulmányok eredményét az európai zsidósággal közölték, kik azután ezen összefüggés által a nyomás közben kitartóbbakká lettek.

Európában a kereszténység növekedésével a zsidók, az isten gyilkosság vádjával lőnek megbélyegezve, a miért is folytonosan üldöztettek s erőszakosan térítettek, s ez idők viszontagságai közben hol a császárok, hol a papok, hol a közönség támadásainak voltak kitéve; de ők Antonius Pius, és Alexander Severus szabadalmaik által biztosítva lévén, Róma európai birodalmában iskolákat és synagogákat állítottak; a babyloniai iskola tantételeinek átvételével vallási vitatkozásokba elegyedtek, mi által feles számu proselytákat szereztek.

Ámde éppen ez volt szerencsétlenségük.

Constantin császár, uralkodásának első éveiben megerősítette ugyan a palaestinai Zsidó patriarchatust, sőt Kr. u. 312-ben a vallásszabadságot is kihirdette, azonban a keresztény papok Constantinra csakhamar nagyobb befolyást nyervén, azon panaszukra, hogy a Zsidók térítenek, már 315-ben őket minden szabadalmaiktól nemcsak megfosztotta, s a proselyták (áttérők) felvételétől nemcsak örökre eltiltotta, de ezenkívül rendeletet adott ki, melynél fogva Jeruzsálemben nem lakhattak, mi által a patriarchátus tekintélyét, mint a mely állítólag a kereszténységre veszélyesnek mutatkozott megingatta. Ezen rendelet folytán üldöztetésök újra megkezdett, vallási szertartásaikban háborgattattak, Thóra (szentírás) tekereseik megégettettek, sőt a kereszténység átvételére erőszakosan kényszerítettek.

Julianus Apostata még egyszer pártjokat fogta, elcsüggedt sziveikbe reményt öntött azon ígéretével, hogy templomuk újból felépítését megengedi, s azon kedvezményével, hogy a nagy adóktól, s az istengyilkosság vádja alól felmenté őket, de rövid uralkodása után 363-ban az idők megváltoztak, mert habár az ó kor vallását 375-ben Theodosius megszüntette, s a bálványimádás eltörlésével a zsidókat a kereszténység ellenében egy ideig védelmezte is, a tibériasi patriarchatust csakhamar véglegesen feloszlatta, s Hónorius után, ki őket a katonai szolgálatból végképpen kizárta, a zsidók egészen a keresztény papok hatalma alá estek.

Minden kornak megvan a maga bálványa, és a kereszténység általános elterjedésével, századokon keresztül a hit, a vallás volt a főirány, a keresztényeknél éppen úgy mint a zsidóknál.

A kereszténység jelszava volt az evangelium: „A hit idvezit“. A zsidók jelszava lett Habakuk próféta mondata: „A jámbor hitének él“.

Birodalmak pusztultak, birodalmak keletkeztek a nagy római birodalom szétbomlásával, de az államiság eszméje, a nemzetek tömörítése, azoknak helyes irányban vezetése, törvényeik gyakorlati fejlesztése, s ez által elérendő jólét, nem volt oly fontos kérdés, mint a lelki szükség kielégítése; s a nagy közönség minden más generalis érdeke háttérbe szorult e mellett, mert senki sem gondolt az állam alakítás nehéz gondjaival.

A gyakori próféták megjelenése és tanítása után mindenki az istenre bizta magát, s mindenki azt várta, hogy majd az ég fog gondoskodni a földi szükségek felett; s így napról napra csak a vallás vigasztalása, melyben kutatás nélkül megnyugodott, vagy a dühös rajongás volt kielégítő a tudatlan, miveletlen, leigázott közönségre nézve, mely sokszor végletekre ragadta az illetőt, s melyet az ügyes papság ugy a keresztények mint a zsidók között saját javára, és hatalmának növelésére kiaknázni nem késett.

Minduntalan egy újabb próféta, egy csodáktól környezett rajongó lépett fel egy egy vallási eszmével, s a közönség hiszékenysége általuk galádul felhasználtván, gyakran követőkre találtak, ánde éppen azért az ily apró felekezetek tévelygőknek tartatván, szokszor nem ok nélkül üldözöbe vétettek.

Theodosios után tehát az új római püspökök vagy pápák, sokkal jobban elvoltak a hatalom terjeszkedése, saját élveik megszerzése, s a tévelygők, mint a Massalianusok, Manicheusok, Priscillianusok, Sethianusok vagy Ophiták, Boborianusok, Adamiták, később Catharinok, Polarinok, Pattaginok, Josefinok, Arnaudisták vagy Vauidiak és Ariánusok megtérítésével és megsemmisítésével, valamint a Nestorianus (kaldéi keresztények két természethivők) és monophysiták (egy természethivők) veszélyes tanainak ártalmat-

lanná tételével foglalva, mintsem még akkor a kannaiták vagy zsidók ellen egész erejüket kifejthették volna, habár szintén tárgyai voltak az üldözésnek. Miután azonban a többi tévelygők egyelőre sokkal veszedelmesebbnek látszottak, és voltak is a pápák előtt mint a zsidók, türelmet mutattak irántuk azon reményben, hogy majd ezután bánnak el velök, s ez idő alatt Illiriában, Spanyolországban, Minorkában, Galliában s a Rajna melléki városokban nagyon megerősödtek, és jóllétnek örvendtek; de e reményökben a pápák csalatkoztak, mert midőn a babylóniai tanokkal bíró zsidókra került a sor: éppen ők fejtettek ki leghatározottabb ellentállást, és így őket megtéríteni ez egységes uralomra vágyó keresztény egyháznak nem sikerült, miért is több helyen, mint Franciaországban ismét kegyetlen üldözéseknek lettek kitéve, s előbbi jogaiktól elestek.

A nagy római birodalom ketté szakadása, a vallási viták, azok között sokszor felmerült nevetséges, kicsinyes erőszakoskodások, s lázadások, majd a bekövetkezett népvándorlások, sietteték Róma bukását; s midőn az óriás kimult, Európa átalakulása nem haladhatott azon arányban, a mely megnyugvást szerezhetett volna: mert a rendezetlen, s folyvást változó állami viszonyok, a hűbéri rendszer, s a daczos jobbagység fejletlensége a megállapodást nem engedték.

A papi hatalom küzdött a fejedelmi hatalommal, a nép a szabadság ellenesével, a vallás a rohamos terjeszkedés akadályával, az ó római szellem az új German szellemmel; s így Európa folytonos láz és forrongás között élvén, a zsidók új erőt merítettek magokban.

A hunnok, longobardok, avarok, gothok és arabok fellépése időnként mindég visszatartó erővel bírt, a haladást gátolta, a mely idő közben majd 400 évig a zsidóknak is türethetőbb sorsuk lett; s leszámítva a még is helyenként fel-

merülő bántalmazásokat, Olasz Spanyol, Frank, Német, Görög országokban, sőt Pannónia és Dácia tartományokban is megerősödtek, birtokot, jóllétet szereztek magoknak. Több államban a fejedelem tulajdonát (regále) képezték. Eladhattak elzálogosíthattak, elajándékozathattak, mert az általok fizetett türelmi és test adók értékét képezték; — de épen azért mert fejedelmi tulajdon volt: a nép által is megkíméltettek. Sok helyen hivatalokra s katonai szolgálatokra alkalmaztattak, mint Spanyol és Francia országokban, sőt Spanyolhonban még külön törvénykezési joggal is birtak. Kereskedéssel, földmiveléssel és iparral foglalkoztak.

Francia országban már a VIII. század elején egy Judeorum magister intézte ügyeiket, Syciliában rendezett községi szervezettel birtak, Német és Olaszországban is gyarapodásnak indultak, s a hol más különben nem türettek, fejedelmektől, főpapoktól szabadság levelét szereztek, s lakhatási jogukat így biztosították.

E közben szakadatlan összeköttetésben lévén Babyloniával, a VI. században ott elkészült Thalmud tanait átvették, a mi az ó kor bevégezte után új korszakot nyitott meg a zsidóságnak, mely által kedvező viszonyok között annál inkább elkülönítették magokat a többi népektől, minél inkább belemélyedtek annak tanulmányozásába; mely ismétlé a Levitikus azon mondatát: „Én vagyok Jehova, a ti istenetek, ki titeket egyébb népektől elválasztottalak“.

A babyloniai rabbinismus kivivott hatalmának, — melylyet úgy szólván erőszakkal vitt véghez hivei felett — Európába áttétele, s a Thalmud átvétele után, a VII. században kezdődik meg a kereszténység és zsidóság közötti élesebb ellentét kifejlődése. Az ó testamentomi törvények feletti fűrészet módozatának, illetve rendszerének megismertetésével,

melyet az európai rabbinatus sokszor ügyetlenül állított fel a kereszténység támadásaival szemben, a zsidók nem mindig érték be a pusztá védelemmel. Az ember bármily vallásos érzelmű legyen is, csak ember marad az életben, a méltatlan bánásmód visszatörlesztésre készíti azt, a ki szenved. Így a zsidóság is, mint a hagyománynál fogva isten kiválasztott népe, összeütközésbe jött az egyedül üdvözítő vallás eszközeivel; és ahol lehetett elégtételt vett magának mindazon szenvedésekért, mely egyik vagy másik családtagjának okozott, s így a tolerancia mindkét részről elvetttévén: annak helyébe a bygotheria (elfogultság, rajongás) lépett.

Egyesek hibája aztán ok volt az egész felekezet megtámadására, habár papjaik, tanítóik, s tudományos embereik között tagadhatatlan, hogy sok gondolkozó fő volt, a kik hitveiket, hitsorsosaikat a Thalmudi bölcselkedés mellett a türelemre, a józan okosságra, a felebaráti szeretetre oktatták is, a két vallás lassanként összeférhetetlen lett egymással. Hozzájárult még ehhez, hogy a Zsidó elvonult életet élvén, miután egyes eseteket kivéve mindentől elvult zárva, a kenyér kereseten kívül egyedül a bölcsészeti tudománynak élt, s a tanulás és tapasztalás által szerzett előnyeit gyakran éreztette, — ha arra alkalom adatott — a jólétben elpuhult, és a tudományt e miatt elhanyagolt keresztény papsággal, a mi Európában a rómaiktól átvott gyűlölséget ellenükben csak növelte.

Nagy Károly, s a Karolingek uralma alatt élvezett előnyök az első Capetingek alatt változást szenvedvén, az ellenük keletkezett közvéleményt érezni kezdték maguk a Zsidók is, miért 960-ban Mainzban nagy zsinatot tartottak, melyben az európai viszonyokkal való összeférhetés módozatairól is értekeztek, a vallásra nézve is általános szabályok megállapításáról gondolkodtak, de végeredményre a különböző néze-

tek miatt nem juthattak. A viszonyok figyelembe vételével még is az egynejséget elvben kimondták, — mert még mint ázsiai szokású nép, addig többnejségben éltek, — de ez utóbbi megállapodásuk is csak 1028-ban lett általánosságban kötelező, midőn az engedetlenek egyházi átokkal fenyegettettek.

A régi zsidó Szanhedryn ezen hatalmas fegyverét már ekkor a pápák is használták, s mindkét fél ezzel kívánt uralkodni a tudatlan nép felett.

E közben azonban a már fennálló szerzetek is mozogni kezdtek. Temérdek klastrom falai között ezer és ezer ember hevert dologtalanul, foglalkozás nélkül jóllétben az isten dicsőségére, és e dologtalan, tudatlan, tunya népnek a népvándorlások megszűnte után foglalkozás kellett.

Ázsiában a mohamedanizmus általános hódítása folytán az arabok, törökök és persák folytonos harcban állottak egymással, míg végre Palaestina, s a szent sir a hitetlenek kezébe került.

A Hakem Khalifa által Palaestinában (996—1021.) véghez vitt vérengzések, majd a khalifák roskadozó trónját kettő törő szeldzsuk törökök tulzása, kik az Európából tömegesen Palaesztinába vándorló keresztény zarándokokatadó alá vetették, s a szent sirhoz való jutást csak belépti díj mellett engedték meg, — de utközben őket ki is rabolták hogy ezéljukat ne érhessék, — felkölté a keresztény Europa figyelmét.

Amiensi Remete Péter zarándok kezdeményezése folytán II-ik Orbán pápa 1095-ben kezébe vette a szent sir ügyét, s a clermonti zsinaton elhatározta a kereszties hadak szervezését.

Már az első kereszties had megindulása borzalommal tölté el a higgadtanban gondolkozók lelkét. A szerzetesek vezetése alatt megindult had a szent sir ügyét azzal kezdte: hogy a zsidóságot mészárolta, s ellenök irtóztató kegyetlenség-

get fejtett ki, e kezdeményezés csakhamar egész Európát talpra állítá a zsidóság ellen; s midőn a negyedik illetve harmadik keresztes had végre nagy erőfeszítés után Jeruzsálemet Kr. u. 1099-ben bevette, még ott is bizonyítványát adák azon szellemnek, mely már akkor Európában uralkodó volt, mert a templumukba menekülő zsidókat még arra sem tartották érdemesnek, hogy onnan őket kivonszolják, s mint a törököket és arabokat kardra hányják, hanem a templomot körül véve: bezárták, felgyújtották, s több ezer zsidót, nőket gyermekeket a lángok martalékául dobtak.

A szent sir ügye, s ezzel kapcsolatban a keresztes hadak mozgása majd 300 évig foglalkoztatta a pápákat és fejedelmeket, ezenkívül a családok birtokrendezése mellett a lázadások, háborúk szakadatlan foglalkozást szereztek Európának; a miért azután nagyon természetes, hogy minden egyéb társadalmi vagy politikai kérdés másodrendűvé vált: mert azokat egyedül a hitmozgalmai pótolták.

— Európa térképének megállapodottabb alakja után a zsidó gyűlölet újra és még sokkal nagyobb mérvben tört ki, mint az előtt, mely legelőször is a Rajna vidékén kezdődik 1194-ben, s csakhamar átszármaszik a többi államokban is; s a kivándorlás vagy az áttérés közt, legtöbbször a halál karjaiba dobják magukat. A Pápák türelmüket veszítik.

A III-ik Inceze pápa által 1208-ban Franciaországban életbe léptetett, s a Domokos szerzet által teljesített inquisitio csakhamar egész Olaszországon uralkodó lett, a mi 1232-ben IX-ik Gergely által Cataloniában is meghonosítatván, a zsidók külön jelvények viselésére köteleztettek; minek következtében a nép is fellázítatván ellenök, már Aquitániában 1236-ban mintegy 3000 zsidó végeztetik ki kegyetlen halállal, másutt pedig még többen esnek áldozatul, különösen a guelfek és ghibellinek surlódásai közben.

Maimonides híres zsidó rabbi belátván azon veszedelmet a mit a vallási különféle nézetek okoznak, egyöntetűséget kíván behozni a „Szirag“ felvilágosítás s a „Moreh buchim“ a tévelygők utmutatója, — ezimű műveivel, a melyekben a vallásgyakorlat mellett hitelveket kívánt megállapítani, a mi az európai zsidóság között egy rövid időre szakadást idézett elő. Ebből vallási vitatkozások származván a Thalmud megtámadtatott, 1242-ben 24 kocsira szedett példány elkoboztatott, mágjára íteltetett, s 1267-ben tartott bécsi nagy egyházgyűlésen a III-ik Incze és utóda zsidóellenes rendeletei szentesítettvén, a sidó a keresztényektől étel, ital, szolgálat, és szórakozási időtöltés tekintetében teljesen és véglegesen elválasztatott, minek következtében a zsidó üldözés általánosan megkezdetett s 1290-ben Angol, 1291-ben pedig Franciaországból véglegesen kiűzettek.

Mintán a IV-ik Miklós által 1288 — 1292. Velenczében és Avignoban felállított első rendes inquisitói törvényszékek rémes foglalkozásai után, a vallási reformok első bajnoka Viclef, (1371 — 1375.) XI-ik Gergely alatt határozott állást foglalt az inquisitor barátok szörnyű kegyetlensége ellen, s mután több merész szellem nyilvánosan kárhoztatni kezdé a keresztény vallás tulzásait, XXIII-ik János a szónok bölcsészek ellen is bullát bocsjított ki, őket a szent inquisitio szent tribunáljainak átadatni rendelvén.

Ámde a Thalmud megtámadása, s védelméből kifolyó vallási vitatkozások, felébreszték a gondolkozó fők szunyadó tehetségeit, s többen a vallás tulzásai ellen kezdtek nyilatkozni; miért is az avignoi Pápa XIII. Benedek a zsidóságban veszedelmes kutatókat látván, elhatározta: hogy tömegesen fogja őket megtéríteni, s ennek elérése végett eselhez folyamodott.

Nyilvános vitatkozásra hívta fel a tudós zsidókat, Torósában 1414-ben, igérvén, hogy bántatlanul maradnak.

A felhívott tudósok bizva az adott szóban, valamint önértetükben azt elfogadták, s midőn a híres Salamor Rabbí, a hirneves Ben Virga, és Vidal héber tudósok a nyilvános vitatkozások alkalmával Abunstrok zsidó történész szerint győztesek maradtak, levetette álarczát, bosszúra gerjedt ellenök, megtevé rettenetes intézkedéseit, bezáratá zsinagógájukat, megtiltotta nekik a kereskedést, pénzkölcsönzést, és őket a szent inquisitio intézkedései alá helyezte, bullát bocsátva ki, melyben az inquisitoroknak általános szabályait megállapítá.

Ez után sorsuk mindinkább rosszabbra vált. A pápai hatalom, mely XIII Benedek rendeleteit utánozta, a fejedelmekre is hatással volt, mindenütt megtámadtattak. 1422. Prágából, 1424-ben Zürrikből 1428-ban Syciliából, 1492-ben Spanyolországból 1792-ben Portugalliából, közép németországból, 1516. nyugot németországból, 1553. Braunschveigból, 1555. Pfalzból kiűzettek; 100,000-ek veszték el, kínzás, nyomor, nélkülözések között. A hol meghuzhatták magokat, súlyos adókkal terheltettek, külön jelvények és ruhák viselésére köteleztettek, ingatlanok bírása és más kedvezményes jogoktól elestek, külön város részekben (Getti) lakásra kényszerítették, ellenök véres lázadások rendeztettek; s ha üldöztetésük egy kevés időre megakadt, azon váddal: hogy a szent ostyákat keresztül jukgatták, a keresztény gyermekeket megölték, a kutakat megmérgezték, újra gyilkoltattak, kínoztattak, égettettek, nyomor és szenvedés között bolyongottak sokszor tartományról tartományra, ott is folytonosan üldöztetve, s a kevés pihenés kieszközléséért kifosztatva, elpusztulva, minek következése lett hogy létszámuk tetemesen megapadt.

E szörnyü állapot közben azonban, — mely a keresztény Európának örökös bélyeget nyomott homlokára — egy nagy veszedelem vonta magára az egyetemes katolikus

vallás fejének, s a fejedelmek figyelmét. A reformáció rohamos lépésekkel igyekezett tért foglalni az egyedüli üdvezítő vallás mezején. Most ezek ellen fordult a kielégithetlen hatalomvágy.

A constanti zsinat ítélete folytán Husz János vértanu halálával megkezdődnek a reformáció elleni küzdelmek, s annak daczára a szabad eszmék hódításai; majd a felfedezési korszak, a vallásháborúk, s a török európai foglalása lép előtérbe. A pápák és fejedelmek újra saját énjök és féltett hatalmuk megtartására szoritkoznak. Még folyik az inquisitio működése, még tart az üldözés, a fejedelmek még mindig segédkezet nyújtanak a XV. XVI-ik században is a vallás fejének; mely hogy miként keveredhetett össze a politikával, onnan érthetjük meg, ha meggondoljuk: hogy azon időben még Európának szellemi és erkölcsi kifejlődése lényegileg a Theologia nyomása alatt nyögött. Azonban a szabadelvű eszmék tüze, mint Promethaeus szikrája lassauként derengő fényt öntvén a társadalomra, a világosság győzedelmeskedni kezdett a setétség felett, s az eszmék diadala rohamos sebességgel haladt felmentő ezéjja felé, melylyel az emberiség felszabadítása után vágyott.

Kr. u. tehát XVII. századra volt szüksége Európának hogy a hittel kibéküljön, hogy a mit a zsidók elismert tekintélye Hillel ki mondott: „Mit nem akarsz, hogy veled ne történjék, másoknak ne tedd“ s a mit a keresztény vallás teremője Jézus alapelvül állított fel: „szeresd felebarátodat mint önön magadat“ megérteni hajlandónak nyilatkozzék. — XVII. századra volt szüksége Európának, hogy térképét megállapítsa, és a társadalmi haladás szabadelvű alapra fektetett szükségét belássa. Mily sok egy ember, egy család, egy városra, s mily kevés egy világrészre e XVII. század; s mily rettentés bünt követtek el azok kik a haladás nagy eszméjét így visszatartották.

A bekövetkezett idő azonban szakított a multal, a XVIII-ik század közepén megszűnt az általános zsidó üldözés, megszűntek a vallási harezok. A római vallás fejének hatalma csökkent, a fejedelmek jogaikat lassanként vissza szerezték, s a népek is felvilágosodottabb lettek, s már 1782-ben II-ik József a türelmi adót elengedte, a megismertető lealázó öltönyök viselését eltörölte; 1790-ben a magyar zsidónak a kereskedés szabhad üzése megengedett, s 1791-ben Franciaország, 1796. Hollandia, 1808. Weszfália, 1809. Baden, 1811. Frankfurt, 1812. Poroszország, 1813. Bajorország, 1833. Kurhessen, 1845. Angolország, 1849. Ausztria, 1863. Sweiz, végre 1867-ik évben Magyarország is kimondván az egyenjogóság igazságos elvét, a sötét képek a láthatárról végképpen eltűntek.

És itt, lehetetlen, hogy megue állapodjunk, és vissza ne tekintsünk a múltra.

A Zsidó, habár vallásából származott is a kereszténység, ugytekintetett mégis mint valami pogány, sőt annál is rosszabbnak mint valamely makacs ellentálló nép, mely a Messiás megérkeztét, megjelenését, és vértanú halálát elismerni nem akarja; mely magát kiváltságos jogaival a nemzeti istenség, és világ uralmi reményének elfogultságával, fölébe akarja helyezni az egész világ nézetének; azért tehát ellenszenvet keltvén maga iránt részint elkülönző, részint vagyont szerző hajlama miatt, megvettetett üldöztetett, s bolyongásában, küzdelmében, tanításában, s családi életében elzártan magára hagyatott.

E gazdátlan, szervezés nélkülinek látszó szolga nép azonban, csodálatos szívós természeténél fogva, már a Thalmud előtt ott volt mindenütt, s a Thalmud átvétele után még jobban, a hol csak tért foglalhatott. Használták ügyességét, pénzét, munkaerejét mindenütt, a hol csak szükség

volt reá, és mégis a társadalom, a népek akkori korlátolt fogalma, s elvont theologiai nézete, a pápák türelmetlensége, s az egyetemes vallás utáni makacs törekvése, a fejedelmek pedig a hatalom jog téves felfogásából származott ellenszenv miatt, annyival inkább be nem vették a társadalmi osztályokban, mert nekik mint az isten gyilkosság vádjával terhelt népnek, meginkább rosszszták azon szivos kitartást: melylyel őseik hitét minden üldözés, megvetés, erőszakos nyomorgatások között is el nem hagyták, és az európai keresztények által úgy nevezett tévelygők között egyedül állottak meg rendületlenül.

És miért üldöztettek miért pusztítottak, mikép történetelt az, hogy sorsuk sok ideig Európában az volt a mi a pharaók alatt Egyiptomban, honnét III-ik Rhamzes alatt Mózes lángelméje őket kivezetve, néhány száz évre szabaddá és dicső nemzetté tette?? Hiszen még a pharaok idejében nem a vallás végett üldöztettek?

A tévelygésekből öröklött gyermekes hiúság végett, mert az egyptomi társadalom helytelen beosztása nem engedte azt: hogy a zsidó az ország egyenjogú lakosa legyen. A hit már csak Jezus születése után jön szóba.

Mózes az egyptomi szabadulás után, hogy önálló nemzetté tehesse hiveit, kiváltságos nemzeti istent állított fel részökre, s ezen istenséget a Zsidó kizárolag akarta birni minden más nemzetektől elkülönítve.

A kereszténység általános, az egész emberiséget megváltotta Jesus hitét pedig gyermekes hiúság, és gögös kevélységgel kívánta az összes emberiségre átruházni, és így a zsidóra is.

Tehát a hit, a vallás, a fogalom, a hagyomány iránti ragaszkodás.

Egyik az ó szövetség, a másik az uj testamentom betü-

ihez ragaszkodva; és mindkettő elfelejti aharczban a X parancsolatot, elfelejti Hillel és Jesus mondatát,

Fogalomból vallás, vallásból bölcsészet, bölcsészetből makatság, makatságból erőszak.

És ez így tart 1800 évig folytonosan. Miért?

Mert az igazság nyomozásában működő papok, a vallásos véleményeket, a polgári szervezetre való befolyással kormányozzák, holott ők is csak emberek.

Mert a fejedelmek, a vallást szeretik felhasználni hatalmuk támogatására.

Mert a népek a természet törvényeit csak a felsőbb ki nyilatkoztatások útján ismerhetik meg, a hitnyomozás retor-táján keresztül; miután gyermekkoruktól fogva azt tapasztal-ják; hogy a vallás a társadalmi étellel szoros kapcsolatban áll, azokat elválasztani korlátolt felfogásuknál fogva nem ké-pesek.

Avagy a társadalmi beosztás kiváltságainál nem aza gon-dolat vezette é a keresztény Európát. a mely 3300 év előtt az egyiptomi, és később babyloni államférfiakat és fejedelme-
ket vezette?

Különös véletlenség, és különös találkozás a véletlenben.

Egyiptomban megdöbbsentek a maroknyi nép néhány száz év alatt lett túl szaporodásán, és csak akkor kezdenek rolok gondolkozni, hogy talán a századok alatt külön vált nép, az államra veszélyes is lehet; de akkor is csak annyiban, hogy munkával sanyargatják őket, azt remélvén: hogy a szük térre szorított majd két millionyi nép nélkülözés, és reá erőszakolt munka által számában apadni fog, s midőn ez nem sikerül, gyáva gyilkoláshoz fog a hatalom jog, s azzal hiszi az állam biztosítását ellenökben elérhetni.

A demoralisált belpoklos nép azonban ennek ellenére

is szaporodik, s köztük a későbbi nagy szellem, Mozes is megmenekül a reá kimondott halálos ítélettől, mintha a végzet őt szemelné ki a jogtalanság megszüntetésére; — de ezen erőszakos és botor intézkedéseken kívül az egyiptomi országglás nem gondol velök sem mint nép, sem mint nemzettel, vallása is még mindég homályos sejtelem az égiekről; és minél nyomorultabbak lesznek a táplálék hiány és munka miatt, annál nagyobb lesz irántuk az ellenszenv, és egy egészséges nézet nem találkozik századokon keresztül, mely őket mint embereket a társadalomba beossa.

Babylon a már szabad, de meghasonlott zsidó országot megtámadja, s adófizetővé teszi, s a zsidó nemzet egy részét fogságba hurezolja. Ugyanaz a fogalom, ugyanazon eljárás, kínzás, nyomorgatás, munkával való megterheltetés, de már itt a vallás, a hit is kérdés tárgya lett. Ott is csak mint rabok tartozkodnak sokáig, de a társadalom ellenszenvvel viseltetik irántuk, míg a rabságból egy szerencsés véletlen által meg nem szabadulnak.

Jeruzsálem elpusztulása után Európában többé sem mint nemzet, sem mint nép, sem mint felekezet szerepet nem játszik; szétszorodottságuk már ártalmassá sem tehetta őket, de azért Jesus általános felebaráti szeretete nem képes az ezredéves hibát eltörölni. Ugyanazon fogalom él ellenökben mint azelőtt, mint ha csak arra volnának kárhozható, hogy a predestinatiót a tagadó bölcészek ellen hebizonyítsák. Hányják vetik őket most erre, majd amarra, tekintetnek mindenek csak emberek nem, megvonják tőlük az álladalom lakosainak jogait; később nem osztják be őket sem a hűbéri rendszer a nemesség, sem a jobbágyság, majd polgárság elemeibe, sőt még a legutóbb virágzó czéhrendszerbe sem; kizáratnak mindenünnen, s a hol számok megszaporodik, a hol anyagi viszonyaik kedvezőbbek, elüzéssel, gyilkolással apaszt-

ják számukat; és hiába harszognak a III — IV-ik később a VIII és IX-ik században az őket befogadó nemzetek sorában, hogy nekik készséges támaszul szolgáljanak, hiába akarják magokat a békés lakhatás jogáért hasznavebető iparosok, művészek, tudósok gyanánt bár mely államnak oda kínálni; ők nem lehetnek semmik, ők nem vétethetnek be sehol, mert az egyiptomi átok üldözi őket a nap imádó Babiloniában ugy, mint a keresztény Európában, és nincs egyetlen egy államférfi a ki velök komolyabban foglalkozzék: mert a vallási fogalmakkal saturált társadalom vezetői, a zsidó nemzet istene Jehova ígéretétől félnek, ki a zsidóknak mint választott népének világhuralmat ígért. — Igen, és ezt nekik megbocsátani nem lehet, kísérletet tenni pedig velök, az európai büszkeség, és kereszténység felfogásával, s az egyedül üdvezítő vallás türelmével ellenkezik. Egyedül üdvezítő vallás lehet, de isten kiválasztott népe az nem lehet.

Hát ez nem egy fogalom?

Hányszor történt az, hogy midőn a pápák parancsai folytán már már elzüllöttnek látszottak, midőn már szabaddulásuk lehetetlenül tétetett; vagy a vallási álokoskodó szenteskedés, vagy a könyörgés mellé tett egy kis anyagi áldozat, egy időre ismét megszünteté az ellenök fogamatba vett megsemmisítést. Hát III-ik Inceze pápa, midőn haragját és megvetését ellenök legjobban éreztette, vajjon miért hozta egyszerre megszelidülve 1199-ben az ugynevezett *Constitutio Judeorum* czimű engedélyt, nem az álszenteskedés okoskodásából? Mert ha a zsidók erőszakkal megsemmisítettének, akkor ki lenne zárva azon eshetőség: hogy az egyedül üdvezítő anyaszentegyház kebelébe megtérhessenek!! Hát IX-ik Gergely pápa nem pénzért adta ki azon bulláját 1235-ben, melyben III-ik Vincze azon mondását: hogy a zsidók élete kiméltessék, megerősítette? . . .

De igen. Vagy vallási álokoskodás, vagy haszon, a kettő volt a főrugó; pedig: ha már az egyháznak égiektől lett megbízatás folytán kelle a zsidókat üldözni, akár álokoskodás, akár haszon miatt megállani bizonyára szabad nem lett volna.

És így kell nekik élni századokon keresztül Európában, s midőn ma, az alig felszázados felszabadulás után még nem jutottak odáig, a hová a művelt Europa szerint már jutniok kellett volna; midőn a traditiók után a társadalommal még ninesenek egészen kibékülve, midőn még régi szokásaik és elszigeteltségükből s nemzeti önhittségük, s kereskedelmi szellemökből, kivetkőzni annyi idő alatt eléggé nem bírtak; midőn a hagyományos hit végett az államiság, az othon, a haza fogalmával érezni egészszen nem tudnak; éppen a traditiók nyomása alatt élő Europa kiáltja fülébe a zsidónak hibáit, mint a hogy kiáltott az egyptomi nemesség a belpoklosra: hogy undok betegségben sinlődik, tehát vele nem érintkezhet, pedig ezt az állapotot egyedül a pharaok országának hatalmasai idézték elő, Europa pedig a multban maga dobta el magától Mozes utódait.

Az idegen népek közé szétszorva jutott nemzetek, rendszeren azok szokásaiból eltulajdonítanak, s ha a Babylon Syr, s Chaldeus szokásokból sokat vittek haza a megszabadult zsidók, bizonyára az europai szétszorodottság közben is észlelni kellett, hogy bizonyos tapasztalások alól magokat ki nem vonhatják, miért is hogy az üldözések közepette megmaradhassanak, az akkori hosszas metamorphosison átment europai kulturának hibáit, a torzsalkodást a jogtalanságot, a hatalom utáni törekvést, a lelkiismeretlenséget, a pénz, s vagyon utáni sovárgást eltanulván, elsajátították ez által egyszersmind azon eszközöket is, melynél fogva észszel, okossággal, ravaszsággal magokat hol eme, hol ama hatalom

ellenében fenntarthassák, és azokat aztán önfentartási ösztönük-nél fogva érvényesíteni és kiaknázni törekedtek.

A régi hagyományos hit folytatásában ily körülmények között gátolva lévén, a csak emlékből fentartott vallás, erős biztosítékot nyert a Thalmudban, melynek tanulmányozásával az Olasz, Német, Francia, Spanyol és később a lengyelországi zsidók kabbalistákká, (kabbala: szóbeli törvény) vagy Thalmudistákká lettek,) (a Portugall, Holland és görögországi zsidók egyelőre karaisták*) maradtak) s a nyomás borzalmai alatt ez erősítette meg őket azon hosszú, kínos harcban, melyet ellenük a művelt kereszténység folytatott.

Ezen nevezetes Thalmud (a melyről alább egy külön fejezetben emlékezem meg) végkép elválasztotta a Zsidót a kereszténységtől, a kik ellen kitartásra buzdítván, kifejleszté bennök az önfentartási ösztön és jog mindazon kellekeit, melyel a harcot elvesztés nélkül tovább folytathatták; mert hiszen még felettök igazságos birák nem ítélték, hanem az érdek vezette azok ítélőtehetségét, tehát a Thalmud birájává teszi a rabbit, hogy legalább ha saját hitfeleivel van dolga, idegen bíró ne avatkozhassek dolgaikba; így lettek azután kétszínűek, alázatosak, mindent eltűrők, sokszor saját gyalázataikat önként megpecsételők, s rettenetes sorsukban belenyugvók, mert látták: hogy részükről szabadulás nincs, és a Thalmud képletes magyarázataiban, s erős színekkel festett határozott szabályaiban jövőjük biztosításának hitelt adva, ez nyugtatta meg őket minden nyomoruságaikban, hogy szét nem züllötek.

Hozzájárult még ehhez egy pár igen fontos és részükre szerencsés helyzet.

---

*) A régi Saducaeusok egyik árnyalata, s Cantu szerint anyiban különböztek tőlük, hogy a halál utáni méltó jutalmat, vagy büntetést megengedték. Egyebekben a Saducaeusokkal tartottak, kik tiszta hazafias érzelmű zsidók voltak.

A zsidók éppen a megvetés és mellőzés folytán, 1800 év óta kultuszaik fenntartását, és gyermekeik nevelését egyedül és kizárólagosan magok intézték, és abban soha sem nem akadályoztattak, sem nem utasítottak; később a kereskedelmet, mely a harezias s kiváltságos osztályok, valamint a miveletlen nép előtt lenézett foglalkozás volt, magukhoz ragadták, s a világ különböző részeiben elszórva, összeköttetések által azt dominálták, s így az államgazdaszat egyik ágát saját javukra monopolizálták; nagyon természetes, hogy a többi népektől való folytonos elkülönítés, saját hitsorsosaikkal pedig a szakadatlan fenntartott összeköttetés, az utazás, s költözködés, a világpolgárság fogalmát fejleszté ki bennök, nem ismervén sem hazát sem otthont, ellévén mindentől zárva, belátták már a szétszorodás kezdetén: hogy a pénz, a jóllét, a gazdagság egyedül azon eszköz, a melynek segítségével a jelent és jövőt biztosíthatják, és épen ezért leginkább arra törekedtek.

Ingó értéket kívántak szerezni. És ez igen természetes, mert sohasem lévén biztosított nyugalomuk, ha a szükség úgy hozta magával, veszedelem idején ezzel könyebben mozoghattak, és foglalkozásaikat is könyebben folytathatták.

Az európai 1800 éves nevelés elhanyagolásából, most már socialis kérdés nőtte ki magát. A tőke, az üzletágak századokon keresztül magokhoz vonása által, melyet elkülönítettségökben firól fira, nemzedékről nemzedékre hagytak magok után, befolyást nyertek az államok anyagi érdekei felett dönteni; tanyulmányaik és szívós kitartásuk által, a a népek culturális fejlődéseinek irányt adni, s a hol csak a földgömbön léteznek, annak hasznát magok saját javára fordítani; és midőn ezt ezredéven át Europa elnézte, midőn a századokon keresztül fejlődő socialis kérdések felmerülésénél soha fel nem lépett, soha azt helyes irányu népnevelés és

más társadalmi, vagy államgazdászati törvénnyel nem ellensúlyozta, sőt inkább minden előleges feltétel kiszabása nélkül őket szabaddá s emberekké tette, a mint azt külön a kor intő szava, a természet törvénye, s a józan okosság is parancsolta; most kiáltja Europa fülébe a zsidónak: „megbízhatatlan, kapzsi, dőlyfős vagy, isten kiválasztott népe gyanánt az eget is magadnak követeled, a miért fanatikus maradtál; viláгурalomra törsz, hazád otthonod nincs; kosmopolita világpolgár ohajtasz lenni: hogy a népek között elkülönítve ur lehess“, pedig éppen Europa volt egyik oka annak, hogy eddig átalakulni nem bírtak.

Ugrás a természetben nem létezik, valamint ezred éves hibák helyrehozásában sem, hanem csakis fokoként lehet haladni mindenben.

Mily könnyű lett volna a Jeruzsalembe fogolyként Európába hozott, vagy bevándorlott, s már bennlakó zsidókat mindenütt meghonosítani; mily könnyen lehetett volna őket elejétől fogva az európai szokások és talán a valláshoz is, helyes irányu bánásmóddal, és méltányos eljárással átido-mítani; de arra nem gondolt sem egy Pápa, sem egy fejedelem, a ki pedig gyakran rájuk szorult.

Igaz, hogy időközben néha, kitűnő nagy szolgálatok fejében akadt egy két főpap, ki némelyeknek közülök záros há-táridőhöz kötött, vagy időhöz nem kötött szabadalmat adott, a mit a másik, utána következett jogbirtokos megsemmisí-tetett; vagy nagy áldozatokkal járó fáradohatatlan szolgálato-kért egy kis ideiglenes hivatalal, sőt az utóbbi időben báróságokkal is megajándékozott közülök egy kettőt némely fe-jedelem; de ez egyes kivételes eseteken kívül, hagyta őket mindenki úgy a mint azelőtt; ha szegény volt elűzetett, ha

pedig meggazdagodott kifosztották; ha fizetni nem tudott a hatalmasok által nyomatott, ha pedig uzsorára fordította tőkéjét, s ügyes kereskedéssel gyarapította vagyonát, a nép által vétettek üzőbe; így éltek ők századokon keresztül az üldöző egyházi szenttörvényszékek borzalmai, s a spanyolországi és alemannia gyilkolások közepette is megvetve, elkülönítve, visszavonulva, mert saját és családjá élete, vagyona, becsülete minden pillanatban kockára volt téve, tehát azt félteni kellett.

És mégis mindennek daczára, ez a csudálatos vallás felekezet vagy szétszórt nép, a hogy nevezzük, gyarapodott napról napra anyagilag, szaporodott lélekszámban; R. Jochanan-ben Zakkai óta rabbijaik tanultak, tanítottak, fürkészték, és a nekik szánt mérég erejének meggyengítése végett, hitsorsosaik számára ellenmérget találtak a Thalmudban; és hogy a századokon keresztül tartott nagy küzdelemben el nem estek, részint Mózes egészségi törvényeinek, s az ebből kifolyó szaporodásnak, részint a Thalmudnak köszönhették, mely fanatikussá, ravasszá tette, s isten kiválasztott népét a jövővel kecseltette, — mely által kitartást és vasszorgalmat meritvén sanyaru sorsuk közben is, — ennek segítségével megtartotta magát utódai és a vallás támaszának éppen úgy, mint a hogy a keresztény vallás minden tulzásai, és papjainak hibája mellett is egyedül teremtette Európa czivilisatióját, melynek köszönhetjük — habár még mindig sok kívánni való van hátra — a kereszténység állapotját, s a mai rendezettebb viszonyokat és helyzetet.

Ma másként áll a dolog. Ha csakugyan van zsidó kérdés, mely a társadalmat vagy az államgazdászatot veszélyezteti, annak egyik főoka nem más mint Európa maga, mely századokon keresztül nyomorult indolentiával hagyta az ösztökéknek ingóságokba lett átváltoztatását keresztül vinni, s ezzel

a megszorult pénzpiacokat éppen azok által vezetetni, a kire állami erejének fejlesztésében és növekedésében nem számíthatott; mert hiszen az az ingó tőke, a mely egyszer az elkülönített Zsidó házába került, az többé nem azon állam nemzeti tőkéje lett melyben az illető lakott, hanem az a zsidóság céljaira maradt fíról fira. A természetellenes dolgok rendesen megboszulják magukat, s az által, hogy a zsidók folyvást elkülönítették, s az európai népekhez nem idomultak, bele nem olvadtak, s a világkereskedelmet, a nagy összeköttetést kezükbe ragadták, Európa és Európában lévő minden államok a Zsidó befolyásolása alá jutottak, s így Európa saját hibája miatt bűnhődik.

A megvetett, kicsinylett, leigázott nép vagy vallás felekezetnek új Mózes született. Hajdan a Pharaok országából vezette ki őt, és szabadította meg jó szelleme, ma a pénz, a vagyon, s a tőkék általi forgalom tette szabaddá, melyet Európa úgy szólván reá erőszakolt.

Ma a zsidók a normanok szerepét kezdik átvenni a multból, csak hogy nem fegyverrel, lovagiassággal, hanem pénzzel és kereskedelmi ügyességgel. Ott vannak mindenütt a hol zavart, békét, hasznot vagy kárt éreznek apróbb vagy nagyobb dologból is; ámde nem idomulnak át, illetve nem olvadnak be az általuk lakott föld nemzetiségeibe, mint a hogy a hódító normanok az általuk meghódított nemzetekbe, hanem azoknál összeköttetések, elkülönöztségek, s szoros összetartásuknál fogva sokkal veszedelmesebbek.

A zsidókérdés ma már izgatással, gyilkolással, száműzetéssel s az eddig általuk élvezett jogok megsemmisítésével meg nem oldható, ez az ügy sokkal komolyabb megfontolást igényel. Gondolkozni kell Európának arról, hogy a zsidókat hazához kössék, s a nemzetiségekbe mint mózes vallásukat társadalmilag, sőt a házasság s az ebből származó nexus által

is beolvaszszák, s a világkereskedelmet velük együttesen intézzék, s így azon nyomástól, a mit most a zsidóság a pénzzel és sajtóval ellene gyakorol az államokat felmentsék, mert ellenkező esetben néhány század kell már, s azon fontos előnyökkel, a melynek ma már a Zsidó birtokában van, a világpolgárság fogalma, a további elkülönítés, a hagyományos hitcsakugyan viláгурalmat fog előidézni a már 5—6.000,000-ra szaporodott létszámával, és ez nem nevetséges, gyermekes állítás, hanem nagyon is komoly való.

Midőn tehát itt Európának dióhéjban szorított 1800 éves képét igyekeztem felmutatni a zsidósággal szemben, helyén találok egyuttal a hasonlítást is megtenni.

Ha a népvándorlás, s ebből származó hódító nemzetek betörése alkalmával, a kereszténység egyedül, és csak hit lett volna nem pedig intézmény, mely független cselekvési (habár hibás) eszközökkel, egyházzal birt, a római birodalom, s utánna több fejedelemség hihetőleg összeröszkadt volna. Úgy az európai zsidóság azon része, mely folytonos támadások között már a világi birákat nélkülözhető Thalmuddal, s később Maimonides egységre törekvő dogmatikus intézményével (a kódex) nem birt volna, bizonyára a küzdelemben elbukott volna.

Előbb kellett volna tehát Európának, még a Thalmud születése, vagy legalább a Maimonides vallási Codexének megírása előtt, a zsidó kérdéssel mélyebben foglalkozni, az egész földöni folytonos összeköttetéseit ez által beszüntetni, és fokozatosan, rendes, békés felügyelet, és humanus eljárással oda fejlődhetett volna a dolog: hogy ma már Európában Mózes vallásu felekezetek ugyan léteznének, de olyan zsidó kérdés nem is léteznék, a milyen most napirenden van.

II.

A Thalmud.

„A Zsidó államnak Móses által alapítása (mondja Schiller egy kis munkájában) egyike a legemlékezetesebb eseményeknek, melyeket a történelem fentartott; — fontos az értelmi erőnél fogva, mely életbe lépett, fontosabb még hatásai által a világra, melyek mind e pillanatig tovább működnek. Két vallás, mely a lakott földnek legnagyobb részén uralkodik, a kereszténység és az Izlam, egyformán a héberek vallássára támaszkodik; és e nélkül sohasem létezett volna se a kereszténység se a korán.“

És ez állítása megeczáfolhatatlan igazság, még anyiból is, hogy Mózes volt a tévelygések, babonák és sok istenségek sötét korszakában az, a ki az egyiptomi szemlélők (epopták) által zártkörben elismert, de a nagy közönség előtt eltitkolt azon fogalmat hogy egy isten van, több isten nem lehet, lángelméjének fényes sugarával megvilágítván, kihirdette, és általánossá tette. Ezen igazság proklamálása által vezethette ő ki, az alig hetven lelket számlált Egyiptomba beköltözött egy család, 400 év alatt majd 2,000000-ig szaporodott tömegét a rablánczok közül, és tehette őket szabad harczias nemzetté, adván nekik örökségül a Pentateuchot, vagyis Mózes öt könyvét, az ő testamentomot. vagy keresztény nyelven Bibliát, mely 3000 évvel utánna, most is kútforrása minden műveltebb nemzet vallásának.

Az utódok azonban, — miután Mózes a papi hierarchiát nagyon is nagy gonddal illeszté belé törvényeibe, a miért theokratikus állammá lön, — nem tartották meg az igazság parancsait úgy, a mint az nekik örökségül hagyatott; isten választott népe a hatalomhoz jutás által elbizakodván bírái, de különösen királyai fényüzése alatt elpuhult, s a Syr. Babilon, s Persa hódítások alatt nem bírta önállóságát megtartani, s így adófizetőkkel tétettek, rabságra hurzoltattak. Midőn onnan visszakerültek, a gyakori idegenekkel való összekeveredés által addig nem látott, nem hallott új tanokat is hoztak magokkal vissza, a mi az idegenekkel való összeházasodás által, a nemzeti istenség iránti fogalmat is korlátozá, de zavarokra is nyújthatott alkalmat, a melyek már a bálvány imádás elfogadásával mutatkoztak is; elő állott az a szükség: hogy a Palaestinába vonuló zsidó gyarmat megszilárdítása iránt lépések tétessenek, és a templom újra építtessék.

A férfiú ki erre vállalkozott Esdrás volt, ki kr. e. 478-ban a feledékenységbe ment, vagy helytelenül magyarázott mozesi törvényeket részint az öregek ajkáról, részint a még fenn lévő másolatokból összeállította. Ezen nehéz és terhes munkájában öt Cantu szerént az Isten sugallatán kívül Aggeus, (Haggai) Zachariás, (Zecharja) és Malachiás (Malekiás) proféták gyámolították, s aztán megállapította a *massorath*, vagyis hagyományt, mely később a *Haggada*, elbeszélések, költemények, és legendák, továbbá *Hallacha*, szóbeli törvények alapját képezé.

Esdrásnak ezen művét Nehemiás 445-ben kr. e. folytatta, azonban már a szörszálhasogatásokon kezdé, s a válásba aprolékos szertartási gyakorlatokat csusztatván be, szakadást idézet elő; s habár a *Kneszeth hag'dauloh* (nagyzsinat) felállítását által, magok a hívek éppen a vallás

rendezésének folytatását óhajtották, miután a csak hamar bekövetkezett Hellen hódítás, majd a kíméletes Nagy Sándor halála után a zsarnok Egyptom, és Syr újabb uralom alatt, a nagy zsinathól a legmagosabb törvényszék vagy görögösen Synhedrion (Szánhedrin) nőtte ki magát, azzal, hogy az utobinak gyarapodó hatalma magához ragadta a kebelébe tartott vallástörvényi vitatkozásokat, s a vallás tantételeinek eszméit, és azoknak az életbe való foganatosítását elejétől fogva czélül tüzte ki magának, csak olajat öntött a tüzre.

A szánhedrin tagjai csupán proféták, papok, irás tudok, és népképviselők valának, mely utóbbi a három elsőtől függött, hatalmukat kívánták megállapítani. Elrendelték a S'mone Ethré, és S'ma, valamint az ebédima behozatalát, nemkülönben a szentirásból való felolvasást, de mivel az ujításokat némelyek ellenezték, a Szánhedrin pedig azt követelte, ebből pedig vallási vitatkozások származtak, a vallásban lassanként két párt fejlődött ki, mely mindenik a maga elveit óhajtotta érvényre emelni.

Az egyik volt a szabadelvű párt, a sadduceausok, a másik volt a maradó párt az asidaeusok, s ez utóbbi két árnyalatra oszlott, u. m. essenusokra*), és farizeusokra.

Sochus fia Antigonus a zsinagóga feje azt tanította, hogy nem kell az Istent félelem, vagy reményből szolgálni, hanem egyenesen a szeretet és tisztelet indokaiból, mint olyat, a ki öröktől fogva való, örök irgalmasságú. Tanítványa Sádóc e tan magasztosságának eszméjét nem tudta megérteni, s azt oda módosította: hogy az életen túl nincs jutalom, vagy büntetés, elegendő az írott törvények pontos igazsá-

*) Az essenusok olyan szerzetes-féle rend volt, nem nőültek, a politikába nem avatkoztak. városon kívül hegyeken völgyeken laktak, más gyermekeit nevelték, imátkoztak, s vagyont nem gyűjtöttek, a miért ezen pártusákba nem avatkoztak.

gossága. Nincsenek angyalok, sem felsőbb értelmiségek, nincs feltámadás, és e tant a legvagyonosabb zsidók fogadták el. Ezek voltak Sadduceusok *).

Ezek ellenében a fariseusok a büntetéstől magokat megóva hitték, a bőjtnek szigorú megtartásával, alamizsna osztogatás, tisztulások, áldozatok, és ima által, melyek a más világra is használnak; (ezt átvette a kereszténység is) sőt a menyiben többet tesz mint a törvény rendel, érdemeket gyűjhet magának, a mit kénye kedve szerint használhat, azért állíták: hogy az akarat szabadságánál fogva az emberek erkölcsi értékét nem a belső hajlamokból, hanem a keltettekből, nem az alanyi, hanem a tárgyilagos törvényből kell megismerni, a miért aztán homlokukon és kezök fején Cantu szerint beírott szeleteket, s szélesebb hártya szalagokat viseltek mint a többi zsidók, ugy szintén hosszabb salangokat köpenyeiken, s azokra itt ott töviseket agattak, hogy ezeknek szurása az isten nevének hívására emlékeztesse őket. Ezen párthoz tartozott a nép zöme.

A próféták, papok, és irástudók többnyire tagjai voltak a Sanhedrinnak, mely a szabadelvű népnek nem volt barátja, s midőu hosszas versengés után a két párt ki nem egyezhetett, egymás iránt gyűlölettel teltek el; míg végre Jannaeus halála után Alexandra özvegy királyné a farizeusokkal kibékülvén, habár ezek a sadduceusok kiirtását követelték, azt nem tette, de halála után mivel rendet nem csinált, a farizeusok féken tartott bosszúja kitört, s több éven át a Sadduceusok között rettenetes pusztitást vittek véghez, már ekkor behozván a vallásba a Cabbalát, vagy is hagyományt, mely a köznép előtt rejtélyes, titkos dolgokat fejtegetett.

*) A Caraiták később azonban megengedték a halál utáni méltó jutalmat, vagy büntetést. Ezek tisztán hitték a Mózes hitvallását minden kiforgatás nélkül.

A farizaeusok felül kerekedése után el volt vetve a koczka. A papok kapzsisága és hatalom vágya, mindinkább előtérbe engedé jönni a farizeusi iskola titkos tanait; a vallási eszmék politikai eszmékkel kevertettek össze, a polgárháboru nyomorúságai egyfelől, a Schammai s Hillel hittani eltérései másfelől szakadást idézvén a nemzetnél, midőn már másoktól megszabadultak, magok közt nem bírva eligazodni, Róma igája alá jutottak.

A rómaiak belépésével a farizeusi iskola napról-napra nagyobb tért nyert, a papi hatalom erősebb lett mint valaha. De épen azon perczben lép közibök a megváltó Jézus, egy szerény zsidó ifju, ki a babonák, szemfényvesztések és templomi kereskedéseknek véget vetendő, lángeszével faluról falura, városról városra jár, intvén a népet ősei hitére; s midőn ő egyszerű, szívhez szóló, könnyen megérthető példabeszédekkel és hasonlataival hódítani kezd, a papi osztály rettegve attól, hogy hatalmától s jövedelmétől elesik, a Mózes utáni papok szóbeli hagyományaival, a Hallachaval és Haggadával áll elő, s ezzel igyekszik Jézust, a farizeusi bölcsészet segítségével megezáfolni; s midőn Jézus a világ legnagyobb embere a küzdésben elesett, és a zsidó nemzet a meghasonlás folytán mint széthullott kéve szétszóratott, beigazodott a nagy reformátor isteni szelleme és helyes iránya: mert az általa reformált Mózes vallása kereszténység czimén, nagyobb-nagyobb tért kezdte nyerni országról országra az egész világon.

Jeruzsalem bukása után tehát a vallás veszélyezve volt. A templom elpusztulása megakasztotta az áldozatokat, összetartás nem volt, s csak is az öregek keblében élt még a hagyományos hit, kik a pusztulást büntetésnek nézvén, az által kívántak magukon segiteni, vagy legalább magukat megnyugtanni, de R. Jochanan ben Zakkai mint fennebb is mondva volt, ezzel meg nem elégedett.

Midőn Jamminában félre vonult, iskolát állított és tanítani kezdett, a tanítással együtt a vallást is mélyebben kezdte tanulmányozni.

Módot kellett keresni az áldozatok hiányában lévő népnek arra: hogy vallása, s az isten tisztelete mikép telyesíttessék. A szent reliquiák, Thóra tekeresek, írott szabályok a templom rombadőltségével elpusztultak, pedig a Thóra volt az egyedüli fény: a melyből minden erő kisugározhatott.

Megkísérté tehát az írott törvényt (mikra) összhangzásba hozni a szájhagyományyal (Misna), s azért a Hallacha (törvényes mihez tartás) és Haggada (elbeszélés) összegyűjtéséhez fogott, s azoknak mélyebb tanulmányozása, fürkészte (Midrásch) által a meglévő anyagokat szaporítván, megveté alapját azon nagy szabályzatnak, a mit egyelőre meg sem gondolt: hogy a Thóra tanulmányozásából egy pár század lefolyása, s az idők változása után mi fog következni.

És a Thalmud története tulajdonképen itt kezdődik.

A II-ik templom idejében mint fennebb láttuk a Mózes féle törvények mellett újabb jogi fogalmak és vallásos intézmények képződvén, ezen intézmények aztán a Pentateuchra (ötkönyv) és hagyományokra (traditio) támaszkodtak, a menyiben azok a Mózes és próféták közleményeiből eredtek.

Az országát, templomát, vagyonát elvesztette Zsidóországnál tehát roppant feladat nehezedett arra, a ki ezen intézmények és hagyományok anyagát össze gyűjteni, s abból az áldozatok megszűntével mégis egy vallás szabályzatának nehézségével megküzdzeni merne. Mégis e nehézségek első akadályait úgy látszik B. Jochanan ben Zakkainak leküzdzeni sikerült, mert az ő kutató rendszerével folytatták utódai az összeállítást. És a Thalmud létrejöttének egyik érdeme bizonyára ben Zakkainak adható hitsorsosai által, ki e tekintetben uttörő volt a régi szervezet bomlása után.

A zsidóság első fájdalmából felocsudva, az Európában már régebben letelepedett, s Jeruzsálem eleste után oda rabokként bevitt zsidóságon kívül a többi, leginkább Palaestina-, Syria- és Babyioniába vont a magát; azonban csakhamar belátták: hogy a római provinciák nem nyujtanak fejlődésöknek annyi nyugodalmat, mint a mennyire nekik szükségük van, és így oly helyet kerestek, a hol vallási fejlődésök a socialis jóléttel karöltve haladhasson.

Igy jöttek aztán a Tigris és Euphrat közötti földre, a hol aztán már Kr. u. 219-ik évben R. Abba Areka egyszerű néven Rab (tanító) Szurében iskolát állítván, a vallási tanítást elkezdte, mely tanítás abból állott: hogy a Mischnát, melyet második revisióban vitt magával Palaestinából, kiegyenlítette a nagyobb gyűjteményekkel, különösen pedig a R. Chijja által szerkesztettekkel. Az ilyen dialectikus tárgyalásokat nevezték Memrának, és R. Jochanan, valamint R. Sámuel hasonló tárgyalásaival ezek képezték a Thalmud nagy részét, és annyira elterjesztették tanítványaik által, hogy azután az abban található ritualis kérdésekre vonatkozó Memrák, mind a törvény gyakorlati erejére emeltettek.

Ennek elérése után most már egyik tudós (Akibától kezdve rabbik) a másik után törekedett iskolái által, nemcsak a szétszóródás (Goláb) összeköttetésben tartására, de a szigorú rend és szabályzatok által a vallás egyöntetűségére is. Mire aztán a papok a hatalmat egészen átvették, a fürkészetet, bibliai magyarázatokat folytatták, vértanu halált haltak, csudákat, ebből kifolyó legendákat improvisáltak. A Mischna összeállítása után, melyet Kr. u. 210-ben a nevezetes és gazdag Jehuda Hanaszi patriarcha végzett be Palaesztinában, mindinkább szükségét látták a babyloniai Rabbik egy bevégzett, s egészben összeállított szabályzatnak, mely a vallási magyarázatokat magában foglalja, s a szétszórt zsidóságot az

elnyomás közepette megerősítse; minek folytán az annyi századokon keresztül, sokszor erőszakosan folytatott nézet viták után, végre Rabina és R. José Kr. u. 499-ben a Thalmudot Szurában befejezték, melynek aztán czime Gemmara, vagy befejezés lön.

Mi hát a Thalmud szó szerént?

A Thalmud a szájhagyomány tanulmányozása, vagyis a szóbelileg megtanult valami.

Ezen nevezetes Thalmud két részből áll: nevezetesen a Mischnából, és Gemmarából.

Gemmara ugyan kettő van, u. m. a palaestinaai vagy jeruzsalemi, 29 Mischna tractatusban, a IV-ik században szerkesztve, s a babyloni 36 tractatusban, az előbbinél négyszerte nagyobb terjedelemmel Kr. u. az V-ik század vége felé befejezve. A templom régiségek, erkölcsmondások, a tisztafelöli tanok, a Gemmarában (Gamore) némelyek szerint mintegy 16 tractatusban hiányzik.

A Thalmud hat rendre oszlik, melyek 60—63 tractatusból állanak. A hat rend mind a kettőben a következő.

1-ör Zeraim. Imádságok, áldás mondatok, földművelés, és papadomány. (vetések.)

2-or Moéd. Saabbath, ünnepi és böjti napok, úgy szintén templom adók. (ünnepek.)

3-or Nasim. Házassági törvények, és fogadalmak. (Házasság, elválás.)

4-er Nezikin kötelezvényi és bünfenyítői jog, erkölcstan, és törvénytekintélye. (polgári és büntető törvény.)

5. Kodasim. A templom, áldozati szolgálat, és papi jog. (áldozás, ritualis barom ölés, étkezési rend.)

6. Tohoroth. A tisztátalan felöli megálapodások. (a levitikusi tisztulási törvény.)

Az egyes rend értekezésekre (maszechtot) ezek fejezetekre (perakim) ezek ismét cikkekre (Misujoth Halochot) oszlnak.

Ezen fenebb elősorolt hat részből tehát világosan látható, hogy ők a Mózes V könyvének, a bírák királyok, zsoltárok, és proféták általi folytatását, és magyarázatát keveselték; mert nem találták meg bennök azon eszközöket, a mely egy szabad nép fentartására és fejlesztésére, az egy nemzeti isten fogalma, és parancsainak teljesítésével, ki őket a többi nép közül kiválasztotta, és védelmezte — eléglehetett ugyan: de egy elszűllött, szétszórt nemzet összetartására nem. Miután tehát az áldozatok oltára megszűnt füstölögni, az első öt rendben Mózes törvényeinek képletes magyarázata mellett, melyet a fürkésző tanulmánnyal, böltséleti részében végletekig vittek, újra szabályozzák a zsidóság társadalmi életét, valamint az átalakított synagogát megerősítik; békebirói és jogi elméleteiket e farisaeusi jelszóval: „fontolva haladj“ kibővítik; a házassági törvényeket szigorítják, a nászajándék és fogadalmak pontos megtartására a hiveket kötelezik, a a rabbinusságot hiveik felett kiszélesbitett jogokkal felruházzák; s az utolsó fejezetben aztán körülírják és megállapítják: a tiszta és tisztátalan felöli fogalmat.

De ezzel még a Thalmud története nincs befejezve, mert a thalmudi korszak azután még négy kisebb korszakon, t. i. a Tannaiták, Amoriták, Saburäusok és Gaoniták korszakán keresztül összesen 970 évet ölel magában. Így Kr. u. 70-től 1040-ig sőt még azután 1040-től egészen az első rabbinátusi korszak végéig Maimonidesz haláláig, ki a Thalmud codexet, s a Mischna commentárt írta 1204-ig, még azután is folytatta Thalmudon kívül a fürkészetet a zsidó rabbinátus, míg végre a XVI-ik század vége felé különösen Uriel Akosta, Leon b. Izsák Modena, és Spinoza esetei után felhagytak vele. Ezek mint szellemi forradalmárok, még pedig első a „Farisäusok traditiója“ ellen, második a kabala ellen irt „Ari nohem“ majd a Zsidó szertar-

tások ellen irt „Historia dei Riti“ utóbbi pedig „tractatus theologica politieus“ „és Ethica“ czimű munkájokban, a Thalmudistákat erősen megtámadták, sőt Spinoza a vallásnak a bölcészet és államhoz való viszonyáról oly élesen, s behatólag irt, s oly felfedezéseket tőn, hogy a zsidók annak megjelenése után megdöbbentek, midőn őket farisaeusoknak, birvagyó, és aljas gondolkozásuaknak nevezte: hogy vajjon nem fogja e eddigi összetartásokat megsemmisíteni.

De már a Thalmud 1670-ben az európai zsidóság által régen elfogadott, ismert, tanult vallási szent könyv volt. És miután a sanhedrin által is már századokkal azelőtt érvényesített kiközösítést, (excommunicatió, Cherem) ellenök is használták, Acosta Uriel viszzatért, Izsák Modena mint velencei rabbi halt meg, Spinoza nevezetes könyvei pedig — ki miután a megvesztegetést visszautasította, hitsorsosai megakarták ölni, de megszabadult, — az akkori európai belvillongások közben minden baj nélkül feledésbe merültek.

Ámde még idáig ért a Thalmud története, Európa is sok változáson ment keresztül.

Mikép fennebb jeleztük tehát két Thalmud volt. Az egyik a jeruzsalemi „Sel Erez—Izrael, Gemara de Bne — Maaraba“, ezt nem használják, a másik a babyloniai, ez van használatban ma is.

A II-ik Theodosius által megszüntetett palaestinaí patriarchatus után, a babyloniai Exilarchatus sokkal később Kr. u. 1040-be lett a főiskolával megszüntetve. Lehet képzelni mennyi szorgalom fejlődhetett ki ennyi idő alatt a Thalmud érdekében.

Hogy azonban a Thalmud szerkesztése alatt és után mennyi eltérő nézet, mennyi erőltetés mutatkozott, annak megítélésére nézve elég röviden csak annyit megemlíteni,

hogy a mai tudós rabbik közül is azt sokan elismerik, kik közül egy így szól: „A surei és pumbadhiai Akademiának (Babylon) jeles férfiai, bizonyára a Thalmud roppant tananyagát tanítványaik közreműködésével áttanulmányozták, és a zavart időben a hagyományt a szóbeli előadás esélyeiből kirántani, és írásba foglalni kénytelenítették. Mivel azonban ezen kor tanítói nem bírtak kellő önálló elhatározással, hogy a már befejezett Thalmudot tovább fejleszthessék, azért a roppant anyag bőséget, a haggadai és halachai részek nem éppen szigorú elválasztásával az átvett alakban leírták, és legfeljebb a gyakorlatra szánt halachák értelmezésénél hangsúlyozták a vezérelveket. Annyi azonban bizonyos, hogy a szurei és pumbadhiai iskolák változó szerencsével nemes vetélkedésben működtek, és nemcsak az isteni tiszteletet rendezték, imákat (pijutim) szerveztek, új intézményeket például előimádkozó (chazan, persa nyelven énekes, tehát a mai nyelven kántor) tisztjét hozták be, de mi felette fontos a Haggadának írásban foglalását, mint p. o. a Rabbot név alatt ismeretes Midrasch egy részének szerkesztését végezték.“

Ezen nyilatkozat világosan jelzi, hogy magok a főtanítók (Rab) sokszor nem voltak tisztában azzal a mit akartak, s főtörekvésük a rabbinatusi hatalom megszilárdítása volt, s utánna, mindjárt a gyakorlati életre kívánták fektetni munkájokat hogy azzal imponáljanak, s az idegen hatalom jog ellenében is mozoghassanak, egyszersmind hűveiket a kitartás és körültekintésre, abból kifolyólag pedig a megélhetésre, s -összetartásra buzdítsák; miért is aztán gyakran összeütközésbe jöttek egymással, mert az egyes akadémiai rectorok, vagy tekintélyre jutott rabbinusok kényök, kedvök szerint idomígtatták és változtatták, a mint azt felfogásuk szerint jónak látták; mert a Gaon (akadémiai rector) vagy hirnévre szert tett Ráb-nak „tanító“ oly tekintélye volt: hogy a ki fel-

állított tételeinek ellent mondott, azt kiközösíthette, s így állítása erővel is érvényre emeltelett.

Bizonyítja ezen körülmény igazságát még az is, hogy midőn a babyloniai exilarchatus fényes háztartása mellett jólétnek örvendő Gaonatus, a Thalmud anyag kibővítését, és összeállítását kezébe vette, a Thalmud hat rendjét úgy osztotta, és végezte be, mintha az egy egységes és független állam vallási szabályzata lenne, — mert még akkor mindég azon reményben élt, hogy talán még az a szétszóródás valahol Ázsiában össze gyülekezhet. Tehát nem gondolkozik arról, hogy ő polgári és büntető törvényeket, házassági elválási és társadalmi szabályokat a világnak nem hozhat, mert azok, a zsidókat befogadta államok szokásait, — mely a társadalmat alkottja, vagy törvényeit sérteni fogja, s azok között meg nem állhatt.

Pedig meg kellett volna gondolni, hogy ez sok nehézségekbe fog ütközni az éghajlati, étkezési, s egyéb viszonyoknál fogva, ha ezen Thalmudot más világrészben, például Európába átszármatztatják; a miért a több század alatt készült nagy munka midőn Európába áttétett, s azt a zsidóság átvette, eleinte nem tudott egyebet tenni vele, mint bölcséletileg tanulmányozni, míg azután — arra nem is gondolva hogy az vajjon a többi népeket hozzájuk vonja-e vagy elidegeníti — azt rabbijaik által egész terjedelmében elfogadván, vakon követték és vallási szentkönyvnek tekinték, holott még az aramäi s új héber tájszóllamban szerkesztett kabbalistikus irányu kifejezéseket, maguk a thalmudista rabbik is többször félre értették és magyarázták.

Legnagyobb bizonyosság erre Maimonidesz, ki belátva a hiányokat, előbb a „Szirag“ (felvilágosítás) czimü Misna Commentarját, majd a még nevezetesebb „Moreh Nebuchim“ (tévelygők utmutatója) munkáját, s a codexet írta. Már pedig

egy kész vallási szent könyvnek commentárja, s egy bevégzett vallási törvénynek új Codexre nincs szüksége. De bármily bölcsember volt is Maimonidesz, a Thalmud elkülönítő hibáit, nem tudta még az egyszerűsített bölcészettel sem kijavítani, sem az általános emberiség, s az európai kultúrával összeegyeztetni, mint századok előtt Philon, tudós hit-sorsosa, ki a görög bölcészet tanait összetudta egyeztetni a zsidók hitzeikkel. A Thalmud Maimonidesz után is keresztény ellenes színezetű maradt, s szerénte az európai más nemzet, és felekezet tagja, éppen olyan goj maradt mint az ázsiai.

Ámde ha a Thalmud, a régi rabbinusok által, jónak találtatott a nép fölötti uralom megerősítésére, ha jónak találtatott a nép fanatikussá tételére, és így elvezetésére, hogy a kereszténység ellen biztos táborot szerezzen, — a melyre tagadhatatlan hogy azon időben, midőn a fürkészlet kifejlesztett nemcsak Ázsia, de Európa ellen is szüksége volt a zsidóságnak; azon számtalan babona és ellentét között, a mi a Thalmudban jó is van — szentkönyv nem lehet, s Mózes, és a próféták könyveit háttérbe nem szoríthatja, mert nem tágit azon szorosra kötött mózesi törvényen: hogy a Zsidó Isten kiválasztott népe. Nem csak hogy nem igyekezik a századok tapasztalása, s az idők változása folytán hibásnak, és merevnek ismerhető nemzeti kiváltságot, a tiz parancsolat nagyszerű alapjával az általános emberiségre kiterjeszteni, mely a Genesis szerint is Ádám, mint isten teremtésének utódait egyformán magához ölelné, hanem e kiváltságos nézetekhez szorosabban ragaszkodik mint maga Mózes; és a világralmi fogalmakat, a mely alatt tulajdonképpen csak a zsidóság által fegyverrel elfoglalt tartományokat értette: még szélesebb körben fejtegeti, s erősebb vonásokban állapítja meg, a szétszóródás által meglátogatott országokat is belevonva.

Mindezeknél fogva tehát, akár az európai, akár más világ rész államainak, országlási szempontjából véve fel az irányt: eza XIX. század második felében elévült, és használhatatlenné lett. Mert ha a Thalmud szerint valaha a jövendőlt Messiás megszületnék, és az egész világ zsidó lenne, miként teljesíthetné akkor valaki Sámuel, Albó és Raschi rabbi, vagy Bechai, Eliezer Menachem, vagy Maimonides magyarázatait, s fürkészet utáni megállapodásait a felebrátról, a csalásról, talált jószágról, az uzsoráról, az életről, a nőről és esküről, hiszen akkor ezen tanok mind elestek: miután Zsidó Zsidó ellen e tanokat nem alkalmazhatja.

Tagadhatatlan, hogy a Mischna szerzői, s a fürkészők, commentár írók között is voltak tiszta gondolkozásu egyének, kik az isten kiválasztott népének nagyon is zártkörű fogalmából, az általános emberiség egyetemére is gondoltak, mint R. Eliezer b. Arach, kinek jelszava volt: „az ember igyekezzék kimivelni a szívet, mert a jó szív felülmulja a föld minden javait“. R. Simon jelszava, „három dolgon áll a világ: igazságon, jogon és békén“. R. Jehuda b. Ilai jelszava: „Fontos a munka mert tiszteletben tartja ki azt szorgozza“. Jehuda sir Leon b. Izsák tantételei: „szemérem és hűség ikertestvérek, az egyik halálával a másik is elvész“. „Mint hitsorsosiddal, úgy cselekedjél a keresztények irányában, ugyanis becsületesen; ha ez tévedt, akkor figyelmeztess reá, hogy általa meg ne szentségtelenítessék Isten neve.“ — „Isten oltalmazza a Zsidót és keresztényt, azért ne sajátíts el ettől semmit sem, éppen úgy mint amattól.“ Ha egy zsidó a keresztény életét veszélyezteti, akkor a mellette álló zsidó a veszélyben forgónak keljen segítségére, és a zsidó gyilkost üsse agyon.“ — Uzsorások azok kik az aranyat megmetélik, kik csalárdul kezelik a mérőt, mértéket vagy árut, azok el vesztik gyermekeik és unokáikban a vagyont, és gyermekeik

idegen helyekre szélednek el.“ Ha héberben járatlan asszony kérdezni találná, hogy mily nyelven imádkozzék, akkor tancsd meg : hogy minden érthető nyelven szólhat Istenhez, mert az imának csak akkor van becse, ha a kedélyt megragadja, mi haszna volna az oly imának, melyet az ajak rebeg, és a szív nem ért.“ — De ezek csak egyes kivételek, a melyek egyedül az illető tarító Ráb-ok előtt voltak irányadók, azonban a nagy többségnél a Thalmud szelleme miatt ezek háttérbe szorultak. (Dr. Kohut.)

Minden vallásnak, mely a többi közül kimagaslott, volt és van egy szent régi hagyományos vallási könyve. Ha megtekintjük az Indus „Rig Védát“ az egyiptomi „Világosság kinyilatkoztatásának“ könyvét, a babyloni „Oanes-Ani, vagy Isten nyolcz szent könyvének ismertetését“, a Persa „Zend-Avestat“ a „Mózes öt könyvét“ az „uj evangeliumot“ vagy a mohamedánok Alkoránját, megtaláljuk ezen szent könyvekben mindenütt a következetességeket azon vallás alapelveire nézve, a mit ezen könyvek képviselnek ; s levonva belőlök a legenda és époszi részt, melyben minden vallásfelekezet többé kevésbé az ég pártfogását a maga részére szereti feltüntetni, mindenikben általánosan a hithez, és nem a nemzetiséghez van kötve az alapelv. Kevés fejlesztéssel az egész emberiség részére találunk bennök alkalmazhatót, sőt a Mózes X parancsolatja már képező arra : hogy az uj testamentom által kifejtett, tökéletesített mosaismus az egész emberiséget magához ölelje : a „szeresd felebarátodat mint tennen magadat“ jelszavával. Ámde ezen szent könyvek közül, egyetlen egy sem pótoltatik később egy másik még szentebb könyvvel, se commentárt, sem codexet nem irt utánna senki fia, mert a szent jellegű könyveket profanus embereknek felülbírálni sem nem szabad, sem nem lehet, miután akkor hitelességüket elvesztenék. Csupán a Mózes öt könyve után irtak Thalmudot, Com-

mentárt, Codexet, mert attól félték a Ráb-ok, hogy a „Pentateuch“ már az egész világé lesz, nekik pedig külön könyv kell, a mely ne legyen másé; és így a szertartások megállapítása helyet a Thalmud a Mózes öt könyvét magyarázataival mintegy felül bírálta, és ezáltal minden bölcsészeti fürkészete mellett nem a haladást, hanem a visszaesés színét viseli magán, bármilyen piramidális épületnek, és remek műnek czimezik is azt a mai rabbinusok.

Mindezeknél fogva a Thalmud Mózes Pentateuchja ellenében, mely a babonát gyökeresen kiirtani törekszik, a bálványok és embertelenségeknek határozott ellensége; mely a nemzeti istenség felállításával egy tömörített birodalmat, és nem szétszóródást kíván megszilárdítani, mely a X parancsolattal azonban mégis az általános emberiség lelkéhez kíván hatni, mely egészségi törvényeivel a közerköltcsiség megerősítésére törekszik, szent hagyományos, vallási könyvnek nem tartható. Mert e vallás további fejlődését nem biztosítja, Mózes kinyilatkoztatását csak részben szinezi; sőt sok helyen kicsinyelvén azon nagyszerű igazságot, melyet az egyiptomi Jóa, vagy később a megszabadulás után Jehovába felállít, nem folytatja, szóval a szellemi fejlődést nem gyarapítja, hanem a bölcsészet álczája alatt a népet a materialismusba rántja, sötétségbe, babonába keveri az angyalok és ördögökről írott cikkek által, hogy így fanatikusává válván a szabad vizsgálódást meg ne kísértse, s hogy az isten kiválasztott népének, a viláгурalomra annál nagyobb reménye legyen, mint a hogy azt a Thalmud glostatorai a Messiás eljövetelének magyarázatában előadják. Ugyan azt a híres Maimonidesz is megerősíti, állítván: hogy akkor a keresztények még azon legkisebb kegytől is elesnek, hogy a zsidónak valamit ajándékozhassanak, mert ők azon nagy innepélyen midőn az egész világ Zsidó lesz, kifognak irtatni a földszinéről.

De ki vádolhatná az ősök hibáiért a mostani zsidóságot? Hát az Új testamentom szavait később, nem vétkes szándékkal magyarázták félre az evangelisták utódai? Itt is, ott is a vallás kiváltságos fogalma, az emberi viszonyok egymásra való befolyásának tekintetbe vétele nélkül. A tanítás által uralomra jutott papok igyekeztek az ellentétes eszméket fentartani, s ez által hiveik felett uralkodni; s így e traditionalis hibákat, mely az emberiséget kibékülni nem engedi, firól fira hagyták a nevelés által a mai generáció számára, hogy nyílt kérdés maradjon.

Való, hogy Mózes V-ik könyve XXIII részének 3-ik versében az van: „hogy az Ammoniták és Moabiták ne menjenek be az urnak gyülekezetében, soha örökké,“ a 6-ik versében pedig ez áll: „Ne keresd az ő velök való békességet és az ő javakat soha, életednek minden idejében.“ Igen, mert ezen nemzetek nem jövének a zsidóság elébe kenyérrel és vízzel az utra, mikor kijöttek Egyiptomból, sőt inkább pénzel bérelték ellenök Bálámot, a Beor fiát, hogy megátkozná őket, de az átok az Isten által áldássá vált.

Ez tehát nem a bosszuállás megállapítása azok ellen, a kik a zsidóság ellen vétettek, hanem inkább figyelmeztetés a hiveknek, hogy azon népek barátságába ne bizzanak, mert azok kéz alatt pénzen fggadtak ellenök embert, a ki őket megátkozza, az pedig alattomoság. Ebből aztán erőltetett fürkészet után azt is ki lehetne hozni, hogy az a keresztényekre, is szól; pedig az Ammoniták és Moabiták idejében bizonyára még Mózes sem tudta, hogy mikor és kikkel lesz valaha az ő általa megszabadított népnek dolga, valamint azt sem: hogy a zsidó vallás két felé szakad valamikor, s az áldozatok tüze végképpen kialszik.

Mózes V-ik könyvébe XXIII-ik részének 20-ik versében az mondatik: „Az idegennek adj uzsorára, de a te atyád fiá-

nak uzsorása ne adj, hogy megáldjon téged a te urad istened mindenben, valamire kinyujtandod kezedet azon a földön melyre bemenendő vagy, hogy azt örökségül birjad“ . . . továbbá XXVI-ik rész 19-ik versében. „Hogy tegyen téged minden népeknél felebb valóvá, a melyet teremtett, dicsérettel, névvel dicsőséggel, hogy a te uradnak istenednek légy szent népe, miképp megmondotta.

Ezen két vers közül az elsőben az idegen alatt nem más nemzeteket értett Mózes, s az atyafi név alatt nem a zsidó nép értetett általa, hanem a hogy azt fel kell fogni, s a mint valóban van is, t. i: a saját atyádfiának az az atyádnak, testvéreidnek, sógoraidnak, szóval közel rokonodbelinek, a családhoz tartozónak uzsorára ne adj, hanem idegennek, a ki már a családi rokonsághoz nem tartozik. Ez által a tőke hasznától nem akarta ugyan elejteni a tulajdonost, de a családba nem akarta, hogy a fukarság a hidegkereskedelmi szellem magát bevegye, hanem azt óhajtá elérni: hogy a rokonok inkább segítsék mint rontsák egymást, hogy aztán szerencsések és boldogok legyenek. Az utóbbi versben pedig nem azt akarta Mózes érteni, hogy mint szent népet minden népeknél felebb valóvá tette az Isten, hogy felettök uralkodhassanak, hanem azt értette: olyan miveltek, vitézek, jó szívűek és jó erköltsűek legyenek, hogy minden körülöttük lévő népeknél különbekké váljanak. És mégis mily könnyű az erőltetett fürkészet által olyan értelmet adni a két versnek, hogy az idegen alatt az egész világ népe értessék; csakhogy aztán a lelkiismeret meg legyen nyugtatva, s a kereskedelmi szellem szabadon hagyassék. És mindennek daczára a Thalmud mégis megengedi, hogy családtagok kölcsönözzenek egymásnak ajándékért, azzal indokolván: hogy könnyebben megszokják a hasznot. És a fürkészet még azt is megállapítja: hogy Isten a zsidóknak hatalmat adott minden nép vagyona felett.

Ánde ha Mózes V-ik könyve XVI-ik részének 19-ik versét elolvassuk: „El ne ferdítsd a törvényt, személyt ne válogass“ — vagy a 20-dik versét „Az igazságot, az igazságot keresd“ s t b. beláthatták volna mindazok, kik a Thalmud anyagot gyűjtötték: hogy mindezen fennebbi mózesi rendeleteket, nem lehet századokról századokra magyarázni. És Mózes bár mily nagy ember volt, könyveiben olyan is találhatik, a mi az akkori idők és viszonyok szellemében megálthatott ugyan, — mint a meleg éghajlati étkezési törvények, s a territorialis szomszédi viszonyokból kifolyó összeköttesések, — de ma már ezred évek múlva nem. Mert az éghajlati változások más étkezési rendet is engednek, és az akkori ázsiai bálvány imádó gojt, nem találhatja fel az ó testamentomot is megtartotta keresztények között, kivált a kik a Zsidót egyenjogositották.

Nem szándékom itt a Thalmud, Mózes könyveivel való ellenmondásait, avagy erőltetett fürkészet utáni sokszor helytelen magyarázatát, s az ó-korban élő nemzetekkel a mostani nemzetek azonosítását, továbbá a Thalmud babonáit egész terjedelmében megismertetni az olvasóval, hiszen azokat más hivatottabbak elég bőven ismertetik és még fogják ismertetni; de ezen röpirat szűk keretében nem is férne, melynek különben sem az a czélja hogy a zsidó vallását megtámadja. Hanem csak azon hibára akarok mutatni, a mit a Thalmud okozott saját népének azzal, hogy őket a keresztények és nem keresztényektől, kiket kivétel nélkül bálvány imádóknak nevez, végképen elválasztotta; s azon tulzott, sőt vakmerő állításra: hogy a Thalmud a Pentateuchal egyenlő, de még azt némileg tul is haladja, ugyanis:

A Thalmud azt állítja: hogy a Biblia elleni bűnök nem oly súlyosak mint a Thalmud elleni bűnök, továbbá: a rabi-

nusok félelme az Isten félelme, s hogy Isten a Sinaihegyen a Biblia, Mischna, Gemmara és Aggadák rendje szerint adta a törvényt, — (holott még akkor azt Mózes maga sem tudhatta: hogy lesz valaha egy Thalmud, mely a Mischnából, Halachából és Haggadából álland). — A keresztények pedig mint minden pogány nép gójimnak nevezetvén, azokat a legmegvetettebb módon adja át hiveinek, hogy azokkal szabadon elbánjanak. Mindezeknek tetejébe pedig a valótlan-ságok koronájaként azon állítás, mint a nagy Menachem rabbié: hogy még az úr Isten is megkérdezi a földön élő Rabbinusokat, valahányszor az égből valami nehéz kérdés merül fel, a törvényt illetőleg“ (a csálhatatlansági dogmának előző kifejezése) csak megerősíti azon állításunkat: hogy itt a zsidó nép elvezetése, fanatikussá tétele, és a rabbinátusi hatalom megszilárdítása volt a főczél, hogy a vallás czime alatt az utódok fenlétele mellett saját énjüket is biztosítsák. — Avagy van-e itt a felebaráti szeretetnek egyetlen szikrája, van-e itt a zsidó nép emberiségi érzelmeinek csak egy hajszála fejlesztve; van-e az általános emberiség egyenlőségének, s a szabad vizsgálódás nagy eszméjének jogfolytonossága biztosítva? . . . Nem a rabbinismus magánérdeke tűnik-e ki belőle, sőt annál is több, elbizakodottsága bizonyíttatik: midőn a Rabbist isteni bölcses-séggel kívánja felruházni, hogy még a Jehova is fontosabb ügyekben tanácsot kér tőlük.

A Thalmud nélkül ma már, az egy Isten hívés és X parancsolat mellett, a szabad zsinagógák nem csak virágozhatnak, s mint az unitarius vallás nem csak mindenütt törvényesen bevett vallás lehetne, hanem miután már őseik nyelvét nem beszélik, miután az a meghalt nyelvek sorába tartozik, s már csak történeti emlék, mint az őket megsemitett római hatalomé; s miután végre a különféle nemzetiség közt elszéledve, azoknak szokásait és nyelvét elsajátítva nemzetnek

nem nevezhetők: a Zsidó, vagy Mózes vallásu hitfelekezet régen mogbarátkozott volna a végzettel. Vallását megtarthatta volna, (hiszen az unitarius is monotheista, egy istent imádó) — de bizonyára a nemzetiségekbe beleolvadva, állandóul letelepedve, mindenféle foglalkozásokhoz, mint a földmivelés, szántás, vetés, hozzá idomulva, össze házasodva, más nemzetek kebelében is hazafivá vált volna, és így a társadalom meg nem különböztetné. Multjok a világtörténeté, jövőjük pedig azon nemzetekével lenne azonos, kiknek kebelében hazát, othont találtak, családot alkottak.

Ámde a Thalmud ezt végkép megakadályozza, és a századok haladása, felvilágosodottsága, igazsága mellett a Zsidó csak azt hiszi ma is a Thalmud szerént, hogy ő a traditiók missionariusza, és nem tudja őt kiemelni ezen hitéből még az egyenlőség, szabadság és testvériség hatalmas szózata sem.

Igaz, hogy mindezen okozatoknak meg volt a multban a maga oka, mint azt az I-ső részben is jeleztem, mert azon álláspont, melyre a kereszténység helyezkedett a zsidósággal szemben, kényszerítette a Rab, később a Rabbikat arra, hogy egy Thalmudba szedjék össze mindazon fegyvereket, melyeknek segítségével a nyomást ellensúlyozhatják. De épen ez mutatja azt: hogy a Thalmud, habár névszerint is a szájhagyomány tanulmányozása, — a mit ugyan nagyon sok ahoz nem értő, s ahoz nem hivatott egyén saját nézetével is bővített a fürkészet által, — csak a körülmények kényszerítése alatt született, és így a többi szent könyveknek, sem hitelességével sem tartalmával nem versenyezhet.

Idő szülte, a szükség parancsolta, és épen azért miután azon idők szerencsére nincsenek, többé meg nem állhat, a minthogy ma már a kelevéz és ijjal nem lehet csatát nyerni az uj találmányu fegyverek ellen. De államellenes tanokat,

világgyűlöletet, s merev önérdeket is tartalmaz. Mig azonban Mózes öt könyve, de még az azt követő bírák, királyok, próféták s zsoltárok könyvei is (levonva a levonandokat, melyek ezredév óta már elévültek) majd 3000 éven át nemcsak fentartották magokat, de fenn fogják magokat tartani még ezer évekig, mert azokban isteni igazságok rejlenek, a melyeket minden nemzet, minden nép megért mint a X parancsolatot, — s az Isten dicsőítését. A Thalmudot maga a Zsidó sem értheti meg, mert a szent könyvvel gyakran ellentétes magyarázatot ad; s nem a világosságot, hanem a sötétséget, nem a felekezeti világbékét, hanem a hagyományos háborút, nem az általános felebaráti szeretetet az egyenlőséget, hanem az elzártságot és kiváltságot, nem a szerény alázatosságot, hanem az elbizakodottságot rejti magában, s azokat igyekszik titokban, kabbalistikus irányával s álbölesészetével hiveibe önteni.

Pedig az erő, az igazság titkolódzásra nem szorul, hanem a nyilvánosságot óhajtja, hogy azon tanokat, a melyeket magában rejt, minél inkább szélesebb körben felmutathassa.

De a Thalmud összeállítása után, hiába kísérték meg azt a tudós Rabbik észrevételeikkel (Toszafoth és commentár) tisztázni, hiába adta ki azt a hivek számára Obadjach Bartenora, és Maimonides Mózes ki a kommentárt is hozzá készítette, s a ki mégsem tudta magát minden bölcészeti irány mellett is a traditiók bilincseitől felmenteni; — később szó-készletét Hartmann, a babyloniai Gemmarát hiába látta el glossákkal Raschia, a Halachi tartalom lexiconját Pashad Jisthak, a Haggadi tekintélyek betürendszeres jegyzékét Minszky Jechsel, a Talmud azért zárt vallásu könyv maradt csupán a hivek számára. És habár IX-ik Gergely és IV-ik Kelemen pápák a Thalmud ellen az áttérők felvilágosítása

folytán irtó háborut viseltek, azért csakis a mult századtól fogva kezdtek tudományos férfiak komolyabban foglalkozni a Thalmuddal, hogy kiderítsék azon tényállást: hogy sem a Mózes V könyve, sem a bírák, királyok, próféták és zsoldárok könyve nem választották el a keresztényt a Zsidótól, s viszont a Zsidót a kereszténységtől, és a nevezett szentírási könyvek az államokkal és társadalmi viszonyokkal sem hozták ellentétbe a zsidó vallást, hanem azt csupán és egyedül a Thalmud okozta, a mit nagy tekintélyű rabbinusok, — kivált az „orthodoxok“ ma is makaesul tagadnak.

Az előzményekből tehát nyilván való, hogy a Thalmud Mózes könyvével sok tekintetben ellenkezik, s mint ilyen a mózes bitüeknek szent könyvük nem lehet. Hanem az éppen olyan visszaélése volt a mosaismus papjainak, a vallás czíme alatt az összes emberiség békéje, társulása és testvérisége ellen, mint a milyen visszaélése volt a keresztény főpapoknak a csalhatatlansági eszmének erőhatalommali megállapítása, a telyes búcsuk árulása, a jezuitismus pártfogása, a szent inquisitionális törvényszékek felállítása, s több hasonló hierarchicus törekvések, melynek szentesítését vagy csak megemlítését is, sem a Mózes V. könyvében, sem az új testamentomban sehol sem találjuk; a melyek tehát a papi hatalomvágy, s a szabad vizsgálódás megakadályozásából származó fanatizmus, s ebből kifolyó monopolium jogtalan fogalmából eredtek, a miért is dogmatikus intencióknak nem tekinthetők.

Hogy pedig a mai kor tudományos, és felvilágosodottabb érzelmű rabbijai előtt is, még mindig meg van a monopolium iránti hajlamuk és érzelmük, helyén találok itt főtiszteletű Kohut Sándor pécsi főrabbi a zsidók története című művére hivatkozni, mely csak az utolsó pillanatban jutott kezeimhez, melyben egyik régibb hirneves thalmudista Coucybeli Mózes 1235-ben

tartott predikációját ismerteti, a mikor is nevezett Rabbi, nyomós egyházi beszédjében a következőket mondotta: „ki nem zsidót károsít hazugság vagy lopás által, az Isten nevét szentségteleníti meg, mert azon tévhitre szolgáltat indokot, mintha a zsidóknak nem lenne hitök; pedig Izráel maradékának gonoszsgot elkövetni vagy csak arra gondolni is tilos“ továbbá: „Hivatva van Izrael az igazságot Isten pecsétjét mindenben becsben tartani. Ha aztán idővel Istennek tetszik Izráelt megváltani, a népek ebbe belefognak nyugodni, — de ha a keresztényeket megcsalják, akkor ezek joggal gunyolhatnak, hogy Isten csalókat és tolvajokat tett megválasztott népévé.“

E különben az általános emberiség fogalmával megegyező egyházi szónoklat, e szempontból véve fel, kielégítő lenne, de benne van hogy azért „ha aztán idővel, mint Isten megválasztott népe a világ ura lesz, a a népek bele fognak nyugodni, azaz: midőn már ellene nem szólhatnak.“

Ezen predikáció eszünkbe juttatja R. Akiba és R. Jochanan Haszandler esetét, — ugyanis:

R. Akiba Kr. u. 136. táján Rufus által bebörtönöztetvén, tanítványai kétes esetekben szerették volna kitudni nézetét, mely reájok nézve döntő volt, ennél fogva egy újabb kérdésnél R. Jochanan Haszandler házalóként körüljárta tömlőczét, és elkezdett kiabálni hogy Akiba meghallhassa: ki „vesz tüket, ki vesz vellákat, érvényes-e a szabadulás a Chalicza alól? . . . Akiba megértette a czélzást és kiáltott: „Van-e eladó orsod, van-e eladó . . . érvényes“ ezt R. Jochanan Haszandler megértette“ — (ugyancsak Dr. Kohút)

Ezen predikáció is olyan forma. Ne báncsd a keresztényt, . . . de ha mienk lesz a világ, akkor aztán belefognak nyugodni, az az ugy sem fog ellenünk véteni senki.

Vajjon nem a monopólium, nem a kiváltságos világlagalom eszméje hirdettetik é itt, még a leghumánusabb zsidó egyházi szonoklat közben is.

Hibáznak tehát nézetem szerint azon rabbinusok, a kik a Thalmudot erőnek erejével szent könyvnek tartják még ma is, s ahhoz makacsul ragaszkodnak. Mert már maga azon név, hogy „szájhagyománytanulmányozása“ világosan mutatja: hogy hagyományok, legendák, szokásos törvények, s azok glossaival (észrevétel) van dolgunk, mert a palaestinaei, vagy jeruzsalemi Thalmud Kr. u. a IV-ik században külön szedetvén össze a babyloniai V-ik században összeállított Gemmarától, benne összefüggés nem lehet, habár egy alapra van is fektetve.

Ezen kívül azon vitatkozás, mely a Thalmudban, a Hillel, és Szammái iskolájának folytonos czivódásáról megemlékezik, kik örökösen ellenkező nézetet tanusítottak, és mégis Isten szavának lenni elismertetik; s azon folytonos kiközösítés az ellen, a ki valamely elismert tekintélyü Rabbival ellenkezésbe mert jönni; s a szurei és pumbadithai Gaonatus czivódása (Gaon, persaul és arabul Känon, tanári tekintély, — ugyancsak Dr. Kohut) melyek meddővitákat folytattak, versenyésben és eilenségeskedésben éltek; a thalmudisták, és karaiták egymás elleni elkeseredet harcaik, a tiz antimaimunista nyelvének kitépetése, kik Maimonidesz bevezétt Codexe, és annak bölcsészeti részének ellenzői voltak; az Abba Mari, Ben Adeneth, Asseri, a felvilágosodás, a böltsésznet üldözöinek elkeseredett harca azok ellen, a kik nem akartak hinni a betükben, hanem böltsészneti szellemben kívánták megvittani annak lehetőségét a mi állitva és írva van; csak meg-

erősíti azon állításunkat: hogy itt ingadozó elvi kérdésekkel van dolgunk, mit egyik a másik felett erőhatalommal is megakart állapítani.

Mindezeknél fogva, az így öszszegyűjtött szóbelihagyományokban bizni nem lehet, mert tudjuk, hogy a szokásos törvények az idők változásával ha el nem töröltetnek is törvényhozásilag, magoktól elévülnek; (mint sok magyarországi törvények, melyek ma is megvannak, törvényhozásilag el nem töröltettek, és mégis hatályon kívül állanak) a Haggadák vagy nemzeti balladák, legendák, elbeszélések, költemények nem mindég valamely megtörtént dolog idejében készültek, hanem évtizedek, századokkal később, leginkább olyanok által, a kik arra nem is hivatvák, és így azok semmi hitellel nem birhatnak. De vannak közöttök olyanok, melyek a hagyományokkal meg sem egyeznek, mert későbbi egyes papok eszméi, a melyek inkább a gyűlölség keretébe, vagy a mesék országába tartoznak.

Jezus tanítványai is tanítottak, vértanuságot is szenvedtek, de soha kiközösítést, átkot, erőszakot nem használtak. A ki tanításukat, saját meggyőződéséből elfogadta azzal megelegedtek, a későbbi papi erőszakoskodásoknak okai nem voltak, mert az tanításaikból ki nem magyarázható. Akár Mózes X. parancsolatja, akár Jézus alapelve: szeresd felebarátodat mint tennen magadat, boldoggá tehetné a világot, ha a papok tisztán ennek megtartására ügyelnének. — Miért nem szoritkoznak tisztán csak erre! Mert Volney szerint a mérsékeltnek, s előrelátóknak látszani akaró papok így okoskodnak: „ha föltesszük, hogy ez mind igaz volna is, miért szükséges ezen titkokat fölfedezni? mindenesetre sok tévedések vannak a mi véleményeinkben, de ezen tévelygések szükséges korlátok és zabolák a nép számára. A világ már kétezer év óta halad ezen az uton, miért változtatók mi azt most meg?“ ...

Helyesen adja tehát (a romok czimü munkájában) a hittudósok szájába azon védelmet, midőn az emberiség által vád alá helyeztetvén, ellenök tettelegesen büntetést akartak a törvényhozók előtt alkalmazni: „Oh törvényhozók! mi emberek vagyunk, és a népek oly hiszékenyek, oly babonások! ök magok idézték elő tévelygéseiket.“

Ha tehát a Thalmudban a szóbeli hagyományok gyűjteményét akarnák a zsidók birni, akkor is a később hozzá-tett eszmék és magyarázatok elvetésével lehetne csak mint történeti régiséget megtartani, s a ritualis, szertartásos részét külön venni; s annyi századok alatt egyesek különböző véleménye által összehalmazódott anyagot egy nagy zsinatnak, a mai és jövő korhoz idomitani, mert így a Mózes V. könyvével szemben soha szent könyvnek nem tekinthető.

A kik az egy Istenben hisznek, azoknak minden babonától, nehézkes szertartástól, czafrangtól, hagyományos egyeduralmi engedmények fogalmától mentnek kell lenni, mert az örök istenség eszméje mely a világot, és így benne az embert is teremtette, örök irgalmasságát mindenkire egyformán terjesztette ki, mivel különben örök igazságának kétségbe vonásával, az egy istenség fogalma is lerántatnék azon magasságból, a hová őt az emberiség helyezte.

Megbocsájthatatlan bünt követnek el tehát azok, kik a hittudományt fejlesztik, s az utókornak örökségben hagyják, hogy az eszmék tisztulása és megállapítására ezer éveket fecsérnek el, s a hit védelmének czime alatt ezer és ezer ember életével nem gondolnak csak azért, hogy ök és jogutó-daik aztán a népek felett uralkodhassanak.

A szétszóródás együvé tömörülésének eszméje tehát lehetetlen lett a thalmudi tekintélyek örökös pártoskodásában,

a sadducaeusok, és farizaeusok gyűlölsége az utódokra maradt. Századokon keresztül most is ott lebeg az, a szabadelvű és orthodox synagogák felett, s a rendszernél fogva, melyet alkottak, nincs a vallásban összetartás, nincs az államok kebelébe tartozó synagogáknak látható feje. — Kiki a maga tehetsége, felvilágosodottsága, vagy thalmud tudománya szerint vezeti az egyház ügyeit, annak iskoláját, s hiveit; és a mint Esdrás művét azzal kezdé Babylonból hazaérkeztevel, hogy az idegen családból házasodott zsidokat nejeiktől habár gyermekeik voltak is elválasztotta: úgy Esdrás óta a rabbinsok hatalma, s a Thalmud, az itt ott mutatkozó vegyes házassági hajlamoknak, a keresztény királyok intézkedéseinek kívül oly gátat vetet elébe, hogy a társulás, a családi nexus folytatni özszeolvadtatás, végképpen meglett akadályozva.

A mint tehát a mai társadalmi viszonyok közepette, a zsidóság, az egyenjogosítás mellett is izolálva (elkülönítve) áll, annak az uralkodó valláson kívül egyik főoka a Thalmud merevsége, mely nemcsak az állami, de e társadalmi szokásokkal is ellentétben áll, és válaszfalat húz.

A hiba tehát intra, et extra muros 1800 év óta elkövetett.

III.

Hazai szempontból.

A római birodalom széthomlásával Pannónia és Dácia állapota változott. A magyarok Kr. u. 884—898. elfoglalván az egész mostani területet, az állam megszilárdításához kezdtek, azonban a felmerült zavarok, és szomszédokkal való küzdelem, majd Géza és Szent István keresztény törekvései, mely szerént az egész államot a keresztény hitre térítették, az első fejedelmeket nagyon is elfoglalták. Mindazon által, hogy már akkor is laktak Magyarországon feles számú zsidók, az mutatja, hogy midőn a spanyolországi Abdul Rahman Moór kalifa ministere, a zsidók előtt a cordovai Thalmud iskola felállításáról híres Chaszdaï, a kázár fejedelemhez (ki Moizes hitű volt) 960-ban levelet írt, Géza idejében már ezen levelet a magyar zsidók közvetítésével küldte el rendeltetése helyére, az Etel folyam partjához a kaspi tó közelébe.

A vallásnak a kereszténység keretébe való beillesztése, s a rendszer behozatala után annak keresztül vitele, érsekségek, püspökségek, zárdák felállítása, jobban elfoglalták a fejedelmeket, mintsem a zsidósággal foglalkozhattak volna; utánnok pedig hat magyar király Szent Lászlóig, részint a hirtelen trón változások, részint a régi magyar vallás megújulásából felmerülő gyakori lázadások miatt bővebben semmivel sem foglalkozhatván, az ezen idő alatt megszaporodott izmaeliták és zsidókra nézve, 1092-ben hozatott először

törvény Szent László rendeleteinek I-ső könyvében, s azon körülmény, hogy már ezen időben nagyon elváltak Magyarországon szaporodva, részint a honfoglalással már itt találva, részint a honfoglalókkal az utban csatlakozva, részint pedig azután a körüllevő államok lakóinak kegyetlenségei által a bevándorlásra mintegy kényszerítve, igazolja azon vélelem: hogy különben ellenök pozitív törvények nem hozattak volna.

És ez annyival inkább valószínű, hogy az izmaelita kereskedők, az örökös villongásban lévő Magyarországot megkedvelték, miután életmódjuk és mozgásuk itt szabadabb volt, a mit a zsidók észrevévén, ők is tömegesen jelentek meg az országban.

Az 1092-dik évi t. cz. 9-dik fejezetéből világosan kitűnik, hogy az Izmaelitákat már korábban is szoros gond és térítés alá vették a magyarok, . . . miért is ezen törvénybe meghagyták nekik: hogyha netalán előbbi vallásukba visszatérnének, helyökből elmozdittatva más helységbe helyeztessenek, míg a 10. fejezetben a zsidókról azon intézkedés tétetik: hogy ha keresztény feleséget vennének magukhoz, azok tőlök elvéttessenek, és szabadságba helyeztessenek, ha pedig eladnák, az érték tőlök elvéttessék, és az a püspököknek adassék.

Miután sokan azt hiszik, hogy az Izmaelita egy nemzetiségű és vallásu faj volt az izraelitával, szükségesnek tartom megjegyezni: hogy a mohamedánizmus Ázsiába meghonosulta után, egy társulat szervezkedett Persia déli részében Abdollah vezetése alatt, ki az Izlamba az atheismus (istentagadás) rendszerét csuszttatta be, ez ember utóbb Syriában ment és halt el. Ezen rendszerbe nagy változásokat tett Karmath, és annyira terjesztette ezen tant, hogy a kalifák birodalmának megbuktatását tűzteki törekvéseinek céljául. Miután pedig Obeidollah eredetét Izmaeltól a hetedik Imámtól hozta le: hívei Assassinok, másként Ismaelitáknak nevezettek. Nagy hata-

lom és gazdaságra tettek szert a X, és XII-dik században, de már 1269-ben Mangu, Dzsingis khán (főkhán) testvére Hulagu által kiirtattak. Olyanok voltak a mohamedánok között, mint a Jezsuiták a katholicismusban, esakhogy ezeknél sokkal rosszabbak, és meg veszedelmesebbek voltak.

Minthogy az assassinok főiskolája Khairóban volt, innen és Syriából sok Izmaelita vándorolt mint kereskedő szét, különösen Magyarországba, mint ázsiai hódító nép államába, remélvén: hogy roskadozó hatalmukat talán a térítés által megerősíthetnék. Azonban az ország a keresztény hitet fogadván el, már Szent István után szükségesnek látták a királyok ezen veszedelmes felekezet kiirtását, s azért őket a keresztiség felvételére kényszeríték. Így már Szent László az 1092. év t. cz. 9-dik fejezetében a visszaeső izmaelitákról gondoskodik, hogy azok büntetve legyenek.

Ime tehát már ugyanazon törvény 10-ik fejezete a zsidókról szólván, minthogy azoknak csak azt tiltja meg, hogy keresztény aszonyokat ne vehessenek feleségül, oly veszedemeseknek akkor még nem tartotta a törvényhozás őket, mint az ismaelitákat.

Hogy azonban az ismaeliták gyökeres kiirtásáról komolyan gondolkoztak a magyar királyok, a zsidókat pedig meghonosítani, és polgárosítani volt szándékuk, mutatja a két különböző intentiókat magában rejtő törvény, ugyanis:

Kálmán király belátván azt, hogy az ismaeliták, habár magokat keresztényeknek mutatják, mégis sokan visszaesnek közülök előbbeni mohamedán vallásukba, és így velök sok baj van, s ellenök sok panasz tétetik, --- 1100-ban már rendeleteinek I-ső könyve XLVI-ik fejezetében azt parancsolja: hogy ha valamelyik Ismaelita bójt, vagy evés alkalmával disznóhúst nem ennék, vagy más felekezetök szerénti szokásokon tetten kapnák, az Ismaelita a királyhoz rendeltessék, a

ki pedig feladta, az annak javaiba részesüljön. Azért is hogy kifogásuk ne lehessen, a XLVII. fejezetben rendeli: hogy minden ismaelita helységnek (tehát helységeik is voltak) egyházat építsenek, s azt az illetők ajándékkal ellássák, hogy így keresztény módon imádkozhassanak. Végre a XLVIII. fejezetben, azon rendeletével: hogy egy Ismaelita sem adhatja leány gyermekét férjhez a maga nemzetbelijéhez, hanem csupán Magyarhoz, végkép beleolvasztotta őket az ország népe közzé. Később II-ik András 1222-ik év 24-ik czikke által a megmaradtak hivatalt sem viselhetvén, a harmadik generatio ez által oda kényszerítettett, hogy mint a többi keresztény Magyar, hasonló foglalkozásokat kerestek, meghonosultak, átídomultak és magyarokká lettek.

Egyedül Kálmán király volt még a többi királyok között, a ki a zsidók ügyével is komolyabban kezdett a magyar állam megszilárdításának kezdetén foglalkozni, ki őket a kereszties hadak megtámadásától is védte. De intézkedései még sem voltak oly szigoruak ellenök, mint az ismaeliták elleni törvényei, mert az 1100-ik évi t. cz. 71-ik fejezete szerint, habár egy zsidónak sem volt szabad keresztény szolgát adni, venni, vagy szolgálatában tartani, mindazáltal a 75-ik fejezet értelmében birtokot vehetett, azt háborítatlanul birhatta, a szántás vetéssel foglalkozhatott, de csupán pogány vagy zsidó szolgákkal mivelletette, és másutt nem lakhatott, mint a püspökök székhelyén.

Ezen intézkedés által a földhöz akarta őket kötni Kálmán király, egyszersmind miután már azon időben pogány szolgákat bajosabb volt találni mint az előtt, oda akarta őket terelni: hogy saját maguk is foglalkozzanak a szántás vetéssel, és otthonjok lévén, a hazafiság kötelekeibe befűződjenek, polgárokká váljanak.

Pedig hogy már akkor is mutatkoztak általános visszaélések a zsidók körében, és ellenök nem csekély panasz lehetett a Thalmud eszméi miatt, gyaníttatja az 1112. évi t. cz. I-ső fejezete, melynél fogva az 1100. t. cz. 74-dik fejezete, megerősítetvén, a 2-ik fejezet értelmében bármily összeget adott a zsidó kereszténynek vagy viszont keresztény a zsidónak valamely adásvételnél, még az ingóságoknál is, a zsidó két tanun kívül, még két keresztény tanúnak is jelen kellett lenni, és a kötvény, vagy adás-vételi szerződés írásban foglalása mellett mindkettőjüknek nemcsak alá kellett írni nevét, hanem meg is pecsételni azt saját pecsétjével, hogy netaláni igazolás vagy per esetére az igazság kideríthető legyen. Ez azt mutatja: hogy megbízhatóságuk már akkor kétségbe vonatott, de a valódi okot a mi azt okozta t. i. a Thalmudot, még akkor a magyar törvényhozás sem ismerte, és nem tudta, hogy miért kezdi tulajdonképen a Zsidó a minden áron elérhető vagyongyűjtést. Ámde Kálmán királynak több helyes és részletezett törvénye is volt, mely nemcsak a zsidókra, hanem az ország minden lakosságára szóllott, és az akkori hibák megszüntetésére czélt, miért is nagyon könnyen azt vethetné vissza valaki a Rabbinusok közül: hogy hát akkor a magyarok is megbízhatlanok voltak, mert az ily törvények egyes visszaélések meggátlására szolgálnak, a melyek mindig voltak és lesznek. Azért tehát még itt nincs helye az ítéletnek, azt majd csak későbbre tartjuk fen.

A magyarországi türelmesség és azon vélelem, hogy talán a zsidók is, mint a mohamedán izmaeliták beolvadtak a magyarságba, ők is beolvadnak, ez időben nagyon barátságosan bánt a zsidókkal, és miután a szomszéd hatalmak üldözései folytán egy talpalatnyi nyugodt földet nem találtak, igen sokan Magyarországon települtek le, de nem is ok nélkül, mert itt sokáig védve voltak.

A lateranumi szent tanácskozmány (consilium) rendelkezése szerint III-ik Vincze pápa alatt.) üldöztetésök a Duna és Tisza között lakó zsidókra is kiterjedt, azonban ezen rendelet Magyarországon végre nem hajtatott, de nem azert mintha nélkülözhetetlenek lettek volna, mint azt több zsidó rabbi író nagy büszkén jelzi, hanem azért mert a magyar nemzet vele született nagylelkűségénél fogva, nem tartotta jogosnak: hogy bár kit is, ki az ország lakosa, — ha csak állam ellenes dolgokat nem mivel, — fosztogasson vagy üldözzön. És miután a harcziás magyarság mással volt elfoglalva, a zsidók pedig már azon időben nagyon jól tudtak hizelegni és valaminek utánna járni, enélfogva nagy tért engedtek nekik kereskedelni és pénzügyi téren, mi által rendkívüli hasznokhoz, és hatalomhoz jutottak.

Ezen barátságos eljárást azonban a zsidók azzal köszönték meg, hogy csak hamar nem csupán a népet, de még az ország hiszékeny főnemességét is csaknem tönkre tették a nekik engedett kedvezményeket, minden legkisebb lelkiismeret furdalása nélkül kizsákmányolták, sőt már az állam jövedelem forrásainak biztonságát is veszélyeztették. Ennek következtében habár II-ik András pártfogójuk volt is, az 1223-ik évi t. cz. 24-ik §-ában a pénzügyi, só, és harminczad hivatalok viselésétől, valamint később 1231-ben minden királyi javak kezelése és bérletétől eltiltotta, mert már akkor vakmerőségük annyira ment, hogy többen nemesi birtokokat vettek át zálogba, de sőt maga II-ik András Juhe nevű zsidónak kamatba, Besenyeő falut adományozta. (E zsidót Schwartner szerint zsidó gróf, comes judaeus nevezték.)

Olasz, Francia, Németország a Thalmud kereszténység ellenes, de államilag is veszélyes tanaival már ismerkedni kezdett, Magyarországnak azonban a folytonos belszavarok, s más szomszédügyek végett nem volt ideje azzal foglalkozni.

igy nem csoda, ha Kálmántól fogva 9 király alatt nem találunk újabb intézkedéseket a törvényben. De hogy II-ik András fenti törvénye sem vitetett pontosan keresztül, mutatja azon körülmény: hogy Dionysius országtárnok gyenge ember volt, a zsidók pedig már akkor meggazdagodtak, így az elkeseredés napról napra növekedvén, végre IX-ik Gergely pápáig ment a panasz, ki aztán az elébb hozott törvényeket megerősítvén, azt négy rövid pontban foglalta. Ezek közül a ruhákon viselő ismertető jelvények, és a zsidók és keresztények közötti házasság szigorú tilalma leginkább hangsúlyoztatott, s azt megbízotja által Magyarországra küldte, a hol habár erre II. Andrásnak és fia Béla korona örökösnek is meg kellett esküdni, mindazonáltal végrehajtása még sok ideig késett.

II-ik András halála után még IV-ik Béla is pártolta a zsidókat, még mindég nem hitte az ellenök emelt vádakat, habár a keze kötve volt a fennebbi pápai rendelet elfogadását megerősítő esküje által, de legalább nem üldözte őket. Később pedig IX. Gergely egy 1239 Dec. 10. kelt levelében neki, a zsidók hivatalba hagyását különös kegyelemből megengedte, miért is a tatár pusztítás után, hogy minden módot felhasználjon szegény kirabolt országa anyagi érdekében, a zsidókat határozottan pártfogásába vette, s 1251-ben kiadta zsidó rendeleteit, melynél fogva teljes polgári és vallás szabadsággal látta el őket.

A szomszéd államokban üldözött és nyomott zsidók akkor tömegesen jöttek Magyarországra, s itt a lehető legjobb védelembe élvén, nem azon törekedtek, hogy az irántuk lovas türelmet, és előzékenységet mutatott királynak, országát segítsenek talpra állítani, hanem fajok azon sajátságos szelleménél fogva, hogy mi hamarabb meggazdagodjanak, magokat ismét minden jövedelmező álláshoz hozzá juttatták, s annyira vitték: hogy legelőbb való hivatalokhoz jutottak, s a

pénz dolgában megszorult királynak is bizonyos Henok nevű Zsidó, csak komárom váráért mint zálogért adott pénzt, kit már „Comes“-nek czimeztek, sőt IV-ik Béla 1275-ben történt halála után, özvegye az őt illető harminczadi jövedelmeket is ugyan ezen Henok fiainak zálogosította el.

A csakhamar összegyűjtött gazdagság által azonban a zsidók önzökké, és kevélyekké váltak, s oly mohón kaptak a megízelt jóléthez és hatalomhoz, hogy az ország lakosainak joindulata tőlök minidnkákb elfordult; és belátták: hogy a kamarai és pénzügyi, só hivatalok kezelése által temérdek kárt okoznak. Tehát csupán azért, és nem a vallásért mellőzni kezdték őket; és habár IV. Béla után még öt király alatt a felmerült belső zavarok, a hatalmas birtokos nemesség egymással torzskodása miatt, egész figyelmüket rájuk nem fordíthatták is, már 1342-ben I. Károly alatt a kamara grófságok minden főhivatalaitólelestek és meglátszott, hogy ellenök a közvélemény ingerült.

A XIV-dik század közepén előfordult németországi üldözések alatt azonban, még mindig Magyarország volt a biztos hely, hol meghúzódhattak, mert itt kegyetlen hajszák ellenök nem rendeztettek; de I. Lajos király alatt, az irántuk már régen élő neheztelés kitört, mert a közvéleményt miben sem vették a zsidók, államellenes gazdálkodásaikat tovább is folytatván, az ország kereskedelmét tönkretették; az ország törvényeit az előbbi engedékenység által felbátorodva, megvetették; és zsarolásaikat folytatták; miért is az ország főpapjai, és főrendei panaszára a király őket 1368-ban birodalmából kiűzte. De a Lengyelországba menekülő zsidók uzsorával szerzett kincseit Horváth M. szerint nem foglalta le a kincstár számára, mint azt más fejedelmek tették, hanem mint a melyhez sár tapadt megvetette, és magokkal vinni megengedte.

Nagy Lajos halála (1382) után a zsidók nagyobb része ismét visszaköltözött, és miután Zsigmond lett a király, ujab-

ban pártfogásban részesültek nevezetesen: Zsigmond király 1436-ban kiváltságlevelében engedélyt adott nekik az uzso-ráskodásra, (100 dénártól hetenkint 2 dénár kamatot vehet-tek) pedig ugyan akkor a keresztényeknek még az egyházi törvények szerént mindég tiltva volt kölesönzött pénzeik után kamatot venni, míg aztán ezen törvény alól V. Márton pápa a keresztényeket is felszabadítá. De már akkor a birtok szer-zéstől elestek, s a régebben hozott törvények gyakorlatba vétet-tek, így az aranyidők elmultak. Azonban a kereskedés, és egyéb vállalkozások által ismét biztoséletmódhoz jutottak, s mint a ki-rályi udvar, országnagyok, és főnemesség szállítói, igen fontos szerepet játszottak, a mint azt a régi kronikákból is olvashatjuk.

A törvények azonban ezen idők alatt, valamint még a XVI. század végéig is, velök nem foglalkoznak.

Hunyadi Mátyás, a nemzeti nagy király alatt még mindég meglehetősen állapotjuk volt, kitetszik onnan: hogy a Svábhonból bevándorlott Hampó János zsidót 1476-ban (ki hihetőleg kikeresztelkedett) nemessé, majd 1470-ben thuró-czi főispánná tette; kinek aztán egyik fia Zsigmond 1473-ban pécsi püspök, másik fia János pedig Csáktornya birtokosa lett. Igaz, hogy előbb Kapisztrán János a zsidóknak nem volt barátja, de valami nagy kegyetlenséget még az ő népsze-rűsége sem tudott kifejtetni, s halála után még a térítéssel való üldözés is szünetelt.

Mátyás halála után a nagyszombati gyermekgyilkolással vádolt 14 zsidó 1494-ben lett megöletésén kívül, nevezete-sebb eseményeket ismét nem találunk. Ők ismét nyugodtan folytatták életmódjukat, a mi onnan is kitűnik, hogy II-dik Lajos király egyik főudvari szállítója, egy Dávid nevű budai zsidó volt, ki sokszor a megszorult király számára hitelezett is, már pedig ha türelem nem lett volna irántuk, a király kö-zelébe, honnan pártfogást is reménylettek, nemjuthattak volna.

II. Lajos halála után jóval túl találjuk a törvényhozást ellenük ujabban intézkedni, t: i: az 1578. évi 2-dik és 3-dik t. cz. szerint kétanynyi adó vettetik reájok mint másra, sőt az 1595. évi 10. t. cz. szerint minden zsidóra fejenként, és havonként 50 dénár adó vettetvén, ezen intézkedés azt mutatja: hogy már akkor állásuk igen meglett nehezítve, s ez által számuk megapasztása czéloztatott, a mire ismét magukviselete szolgáltatott okot.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy az Árpád házból született királyok aranykora után, a végyes házból származott királyok közül, Zsigmondtól a szathmári békekötésig sem volt Magyarországon a zsidóknak rosz dolguk, habár 1595-ben már nagy adókkal terheltettek is; mert a sok viszontagság közé jutott államban, melyben ez idő alatt nőtte ki magát az oligarchia, s ez idő alatt dühöngött a török foglalásból származott folytonos belvillongás, — valamint a reformatió hódításaiból származó összeütközések, oly jövedelmi forrásokat nyitottak meg a zsidóknak: hogy kereskedések Ázsiától az északi tengerrel hozatott összeköttetésben. És hogy mily tekintélyes, vagyonos emberek voltak közöttük, a Fortunatus család ismeretes történetén kívül még az is mutatja: hogy nagyon sok főnemes házassági jegyajándékának vásárlásánál, a hitelt, nem ritkán egyes zsidó jótállása eszközölte ki.

Igaz, hogy ezen idő alatt I Lipót idejében 1671-ben April 24-én a zsidók Magyarországból kiűzettek, de már ugyanazon év Augusztus havában sikerült nekik a visszatérést kieszközölni, sokan pedig ki sem mentek. Igaz hogy Budavár bevételénél 1686-ban sok zsidó megöletett a törökökkel, valamint a kuruczháború alatt 1704-ben Szombathelyi Ferencz, Rákóczy vezére által háborgattattak; de az ily részletes visszaélések, vagy szerencsétlenségek a háboru folyama alatt, kivált azon időben, megakadályozhatók nem voltak; annyival

is inkább: mert 1682-ben Kolonics bicornok előbb erőszakkal is keresztelkedésre akarta őket bírni, később pedig, bizonyos díjj lefizetése mellett megengedte az üzlettel való foglalkozásokat. Nem csoda, hogy ily körülmények között a törökkel tartottak sokan, a kiknek érdekében volt velök jól bánni; a mikor a zsidók nem ritkán elnyomóik ellen boszút állottak, s az ellenök felingerült közvélemény aztán Buda bevételénél megtorlással élt.

Később sok kárt tettek nekik a Török, Rác, Örmény kereskedők, (Horváth M.) de ők ezen bajon is segítettek. A Thalmud már akkor mély gyökeret vert a magyarországi nemzedékben, s kitartásuk, ravaszságuk kiségité őket a versenyben.

III. Károly alatt szabad költözködésük megakadályoztatott, s 1725-ben helytartósági rendelet küldetett a megyékhez, melyben a bevándorlás megakadályozása végett bizonyos előmunkálatok megtételére és jelentéstételre utasítottak, azoban ezen helytartósági intézmény nem mindenütt foganatosított, miért is függőbe maradt.

Ezen felsőbbi törekvések azonban már 1729. évben részben mégis ezélt értek, mert az ugyanazon évben hozott törvény 19. cikke értelmében Szentgyörgy vidékéről, egész Dalmátiából, Horváth és Tóthországból, törvény által eltávolítottak.

A helytartó tanács 1735-ben előbbi rendeletének teljesítését sürgeté, s az engedély nélkül bevándorlott zsidó, illetőségi helyére leendő hazatolonczoltatását elrendelte; később Mária Terézia királyi atyjának III-ik Károlynak rendeleteit megújította, s már az 1741. évi 29-ik t. cz. szerint a borkereskedéstől egész Magyarországon eltiltattak, a mi aztán az egész országban való szelidebb nyomást vonta maga után. Így a türelmi adót (fejenként 2 frt) a megyék nem tudták behajtani, a miért is felirataikban ezt hangsúlyozták.

A királyné a türelmi adók kérelhetetlen behajtását el-

rendelte, s a hátralékosokat kiüzetéssel fenyegette, mely adó 1750-ben 20,000 frtot tett. Ezen adó azonban már 1755-ben 30,000 frtra, 1772-ben 50,000 frtra, végre 1778-ban 80,000 frtra emelkedett, mely a zsidóságra súlyosan nehezedett. A behajtás sok nehézségekkel járt, de mindazáltal oly szerencsével mozogtak a nép és főnemesség pártolása közben: hogy ezen adók mellett is nemcsak türhető, de lehet állítani jó dolguk volt Magyarországon sok más országokhoz képest.

A nagy királyné halála után végre felvilágosodott lelkű fia József császár megsajnálta őket, kik könnyörögyve fordultak hozzá, s ki nem ismervén a viszonyokat, emberbaráti indokból segíteni kívánt bajaikon; és rendelete folytán megengedettett nekik: hogy gyárat állíthattak, kereskedést folytathattak, a bányavárosok kivételével mindenütt lakhattak; jószágokat bérelhettek, (azonban nem vehettek), de keresztény cselédekkel azokat nem művelhették; a mely rendeletet azután az 1791-ik t. cz. 38. §-sa nagyobb részint megerősített.

A XIX-ik század felvilágosodottsága megkönnyítette eddigi nyomott helyzetüket, és már 1807-ik évi t. cz. 1 ső §-sa szerint a francziák elleni hadsereg toborzásánál ujonczoknak bevétettek; 1808-ik évben a 6-ik t. cz. 3-ik §-sa szerint pedig az ujonczok adására köteleztetvén is, ez által a honvédelembe beosztattak; míg aztán az 1810-ik évi 29-ik t. cz. értelmében a szép mesterségek üzésére, szép művészetek és tudományokban való gyarapodásra, sőt belső telkek (fundus) vételére is feljogosittatván, kilátásba helyeztetett nekik: hogy sorsukról gondoskodva lesz.

Midőn ezen törvény tárgyalatott, a törvényhozók figyelme akkor terjedt ki azon fontos körülményre: hogy hiszen eddig a rabbinusok rendes anyakönyvet sem vittek, s ezen kívül a családok vezeték névvel sem éltek, de tulajdonképen a zsidók még magyarul is alig beszéltek; tehát őket sem rendes fel-

ügyelet, sem rendes adóztatás alá nem vehetik; és akkor született meg aztán az 1840-ik t. cz. 29-ik §-sa, mely őket arra kötelezi: hogy ezentul rabbijaik rendes anyakönyvet vezessenek, családi vezetéknévvel éljenek, és a magyar nyelvet használják. Végre az 1848-ik zavarok közt elejtett egyenjogosítás 1867-ben felettök kimondatván: a törvényhozó testület teljesen felszabadította őket, s a többi magyarországi lakosokkal egyenjogúvá tette.

Ennyi mindössze az, a mit a magyar törvényhozás terén a zsidókról találunk, és miután ezt elmondtuk, vessünk egy rövid tekintetet a multra, hogy abból hazai viszonyaink közepette a mai korig következtetést vonhassunk.

Az ismaeliták megsemmisítésére czélzó törvény hozatalakor egyideűleg láttuk, hogy a zsidóknak megtiltatott keresztény szolgákat tartani; és 1100-ban mégis megengedtetett nekik a birtokszerzés és földművelés. Őseink bizonyára valamit vettek már akkor észre, mikor a keresztény szolgák tartásától őket törvényhozásilag eltiltották, mert azt ok nélkül, vagy tisztán vallási szempontból még akkor nem tették, miután ekkor még a Thalmud szövegét a magyar királyok nem ismerték, és így ezen törvény kiindulási alapjára nézve gondolkozóvá ejt.

Tehát a zsidók már 1109 előtt Magyarországbán pogány, majd keresztény nőkkel házasodtak. — Hány nemes családnak vére keveredett össze már akkor a zsidóéval, ki tudja azt? És mégis az óta csak úgy áll a világ, mint az előtt. Vajjon ha nagyon keresnénk a tiszta magyar vérű családok őseit, nem úgy járnánk-e mint a hogy a portugalli király járt a multban, hogy midőn kiadta a rendeletet, hogy minden olyan nemes család tagja, a melyben már Zsidó vér van hegyes kalapot viseljen: a megbizott miniszter egy pár nap mulva a királynak is vitt és magának is egy hegyes kalapot.

Ezt nem czélzasképpen hoztam fel, hanem a lehetőség felemlítésére, a mi sok ministerünkönél megeshetnék.

Miért nem engedtetett meg a házasság nekik továbbra is? hiszen még a pogányságnak a keresztény hitre térése alkalmával a mostani társadalmi szabályok és előítéletek nem fejlődtek úgy ki, sőt arról még nem is tudtak, annál fogva könnyebben kivihető lett volna; ha arra már őseink nagyobb gondot fordítottak volna, mert ha akkor a birtokszerzése mellett a házassági törvények által módosítandó házasságot nekik továbbra is megengedik, vagy az ismaeliták elleni törvényt alkalmazzák a zsidók ellen is, nagyon könnyen meglehet, azaz bizonyos: hogy ma már zsidó kérdés, de Zsidó sem lenne Magyarországon olyan a milyen ma van.

És ez igen könnyen keresztül vihető lett volna, mert e törvényt vagy elfogadják vagy nem.

Ha nem fogadják el, ki mennek az országból, ha pedig igen, akkor bevégzett tény lett volna, mely ellen aztán felszólalás nem történhetett, s a mint ma Ismaelita nincs, úgy Zsidó sem lenne.

És ez nem lett volna azon időben jogtalanság, a miben most többen erőszakot találnak, mert ha a zsidók veszélyeseknek találtattak az államra, melynek törvényei a vallással szoros kapcsolatban állottak, akkor azt megszüntetni csak hazafias kötelesség lett volna. Hány államnak jóléte és biztonsága s jövője függ attól: ha bizonyos fenálló intézmények, vagy felmerülő veszélyes körülmények elhárítására törekedvén, óvó rendszabályokat alkalmaz, s azt kérlelhetetlenül végre is hajtja? Hiszen a történet lapjain számtalan ily esetekkel találkozunk, a mely rendszabályok foganatosítását telyesítő országlárok, az utókor tekintélyes bírálói által éles belátású, s hon mentő czimekkel tiszteltetnek meg mint olyanok, a kik valamely dolognak horderejét, és következéseit előre belátták.

É helyett azonban őseink csak félrendszabályok alkalmazására fordították figyelmüket. Megtiltották ugyanis a keresztény cselédek tartását, s 1222-ben a zsidók a főhivatalok, később minden hivataltól eltiltattak, sőt olykor-olykor egy két főpap sürgetésére, a keresztényiség általok leendő felvétele is erőszakosan megkísértettek, de ezenkívül a törvényhozás a megkezdett utat még a félrendszabályok fejlesztésénél is félben hagyván 1741-ig, tehát majd 500 évig nem gondolt egyébbel, mint a terhes adók felemelésével, azt vélvén: hogy ezzel megakadályozza a zsidók beköltözködését és szaporodását, valamint néprontó, államgazdászati ellenes törekvéseiket.

Kálmán király megakarja őket honosítani, a törvény már meg volt, csak fejleszteni kellett volna; de az utána következő királyok nem hogy fejlesztették volna, sőt inkább a törvényhozás visszaesést mutat, mert csak egyes esetekből következett felszólalás után hoz egy-egy hiányos részletes törvényt; a panaszok azonban ezen törvények daczára elesenedülnek, s a főurak, főpapok mint később Kolonics maga is csupán vallási kérdést alkotnak belőle, s azon részét, mely az állam érdekét képviselné, nem is hangsúlyozzák.

A fenforgó nehézségek, a hiányos törvényekkel el nem lévén hárihatóak, akkor a főurak, főpapok pénzhez fordulnak, és mindeniknek van egy néhány gazdag zsidója a kiket megfizettethet, ezzel tehát az ügy bevégeztetvén, a panaszok ismét háttérbe szorulnak. És a zsidó nem is igyekezett másképpen eljárni, mert hát ily körülmények között felhasználta a szabad zsákmányra engedélyezett jogott, s a nagy uraknak fizetendő quottát időnként megszerezte magának a jó hizsemű népnél; s mintegy közvetítő szerepet játszott a még akkor ismeretlen közvetett adó beszédésénél, — mert a váltságpénzt a nagy közönségnek kellett megfizetni.

Ezen hibába később még a királyok is bele esnek, s miután már a dolog századokon keresztül így folyik, szükséges rosszat alkot a körülményből, és megszületik a fejedelmet illető test, majd a türelmi adó.

A tisztán anyagi haszonlesésből folytatott eme politika azonban nem lehetett áldásos az országra, mert nem azon auspiciumból indult ki, a mely vagy egy hibás felekezet ártalmatlanná tételére, vagy egy hasznavehető nemzetiség beolvasztására célhoz vezetett volna.

Nem gondolkozik a Zsidó polgárosításáról, nem gondolkozik foglalkozásáról, nem tudja miképp nevelik gyermekeiket, nem ismeri az iskoláikban tanított könyveket, s papjaikról, sem tanítójukról nem gondolkozik. Meg sem látja, sőt tudni sem akarja mit cselekszenek, hanem hagyja őket a Thalmudba mélyedni és a keresztény társadalomtól jobban elkülönítődni; s midőn már egy bizonyos idegenszerű tartozkodást lát a történetek után maga ellen, nem keresi nem kutatja az okokat, minek is ezzel törődni, de nem keresi a módokat sem, melyel azt elháríthatná, hanem mindinkább szorosabbra véve azon karikát, a melyet közvéleménynek neveznek, anélkül hogy megtudná mondani miért: gyűlötséget érez az iránt, a ki az ő kedve és kívánalma szerint átídomolni nem akar.

És miért? Mert a mindég jelenlévő helyzetet tekintvén, a társadalmi viszonyok ellentétes állapotában, sem a mulasztások helyrehozására időt adni nem hajlandó, sem a Thalmud neveléséből származó következményeket nem ismeri, s miután a folytonos belvillongások, és kultámadások, harezok, s a vallás idejét elfoglalja, és így a helyzet biztos felismeréséhez nem juthat. A felekezet a faj ellen önti ki mérgét, azt híván, hogy talán a keresztség képlete vagy az étkezés oka mindennek, pedig már

akkor az indolentia, az elhanyagolás miatt a válaszfal megerősödött, és éppen ezen választófalnak helyes okát nem ismerte.

E valóban csodálatos viszonyok között aztán, a lángeszű József császár rendelete után, az 1791-ik évi meghozott törvénycikkébe belátja a magyar törvényhozás is, a századok mulasztását, a nélkül hogy ő is mélyebben kutatna az okokban, melyek a helyzetet előidéztek (pedig már akkor latin fordításban régen meg volt a Thalmud, tehát azt a latin administratioval bíró ország kormányfőrfiai könnyen megérthették volna,) tágít valamit sorsukon. De itt is csak úgy mint 500 éven keresztül, egy szóval sem intézkedik valami positiv, vagy generalis eszmével, mit kíván tőlük; sőt az 1840-i évi törvény is az előbbieik ismétlése mellett, hábr követel is tőlük valamit, de polgári és politikai tekintetben tovább halgat, fél rendszabályt hoz, és a szükséges egész rendszabály helyett, a magyar indolentiával csak kilátásba helyezi: hogy majd fog róluk gondoskodni. Mig nem aztán egyszerre minden előleges lépés, minden intézkedés nélkül mely az átalakulásra szükséges, 1867-ben feltétlenül felszabadítja őket az eddigi helyzetből, s polgárilag, politikailag egyenjogusítja az eddig nem ismert, állami gondok alá nem helyezett, de még mai napig is törvényesen be nem vett vallású zsidókat Magyarországnak többi lakosaival.

A felszabadítás után 14 évre azonban egyszerre napi rendre hozzák irodalmilag sőt az országgyűlésen is a zsidó kérdést oly modorban: mely méltán sértheti azokat, kiket a folytonos gyalázat súlyt, és sértheti azon nemzetet: melynek országgyűlési képviselői, és felső háza általános közvélemény alapján azt elhatározták.

Hiszen ha haj származott ebből, miért nem tettek akkor feltételt, a felszabadítás esetére törvényhozás előtt; vagy

miért nem hoztak az egyenjogosítás előtt olyan törvényt: a mely minden eshetőségnek elejét vette volna?!

Tagadhatatlan, hogy a zsidók közül sokan sok visszaélést követtek el az egyenjogosítás óta 14 év alatt, a mi részint a separatismus, a Thalmud, s ebből kifolyó nevelés s a hiányos törvények következése, — a mi különben sok magyar ember által is elkövettetett a ki keresztényileg neveltetett — és egy oly, gyakran szemökre hányt hibába estek, mely szerint a társadalmi és politikai tekintetben nyert jogaikat kiszákmányolni igyekeztek, a mit hogy elérhessenek: füt, fát megmozgatván sok magyar embert háttérbe szorítottak, s céljaikat nem mindég tisztességes uton érték el. Ezen kívül magaviselete, kivált a zsidó ügyvédnek, utazó kereskedőnek, kereskedői megbizottaknak általánosságban kihívó, követelő, sőt mondhatni legtöbbször sértő; és még a sajtó kezelői is, mint a modern civilisatio apostolai, igen gyakran heczegő modorokkal a magyar nép egészséges felfogásának, s erkölcsének megrontását eredményezik, a mi azonban az álmitelenség, és ebből kifolyó elbizakodottság kifolyása.

E felsorolt vádakon kívül még az is állittatik ellenökben: hogy a birtokos osztály megrontására, s az ország anyagi érdekeinek megrontására törekednek, felhasználva minden legkisebb módot és alkalmat, hogy hirtelen vagyron, és jólléthez jussanak, anélkül, hogy azt megérdemlett munka által szereznék meg magoknak.

Lehet, hogy e vádak nem alaptalanok, de ezen körülmény később változni fog, sőt szerintem kell hogy változzék, és szerényebb, engesztelőbb alakot öltjön. De vajjon annyi nyomás és nélkülözés után nem mohon kaphatott és a Zsidó azután, a mi tőle Magyarországon 800 évig el volt véve, s a mit tulajdonképpen még egész lényegében nem is ismert; a politikai és polgári jogokhoz, s abból származó kedvezmé-

nyekhez, kivált midőn ebből azt látta: hogy a Thalmud jövedőlései teljesebben kezdnek.

Az első vád azonban még nem volna olyan nagy hiba, mert a nevetséges feszelés a társadalom surlódása és kiválmái folytán elenyészhet; a sajtó számos modern eszméje a nemzeti irány alapul vételével háttérbe szorulhat; a munka nélküli tisztességtelen vagyon szerzés a helyes irányu törvények által megsemmisülhet; de ezeknél nézetem szerint még sokkal nagyobb hibák is léteznek.

Első nagy hibának tekintem azt, hogy midőn a kormány törvényjavaslata folytán a magyarországi törvényhozó testület az egyenjogusítást kimondta, nem gondolkozott ugyanakkor egyszersmind arról is: hogy a magyar benn született, vagy benn lakó zsidóság ügyét vallási, és népnevelési szempontból bővebb figyelem tárgyává tette volna; s ha az állam, az ország érdeke úgy kívánja, még reformatio útján is rajta segíteni igyekezett volna.

Második nagy hibának tekintem azt, hogy az egyenjogusítás meghozásával egyidejűleg nem gondoskodott a kormány arról: hogy azon időtől fogva a külföldről évről évre beözönlő zsidók, a már benn lévő, s a nép szokásaival, törvényeivel, de még nemzeti fejlődésével, s igényeivel is ismeretes magyar zsidók létszámát ne szaporították volna annyira, hogy ezen hirtelen szaporodás által a benn születettek, s a régebbi idő óta belakók hitele is csökkent, a kik pedig már nagyobbára magyarok és reformatorok voltak; míg ennek ellenében a forradalom óta itt csak ideiglenes kereskedés és bérlettel foglalkozók, de a 14 év óta is beköltözötték tulajdonképe része erős kabbalista, s egyszersmind germanisator, kik a magyar zsidónak nem csak hitelét rontják, hanem a szabad synagóga eddig használt élvezeténél fogva még reformatiojuk, sőt a magyar nyelv fejlesztésében is akadályozzák.

Harmadik és legnagyobb hibának tartom pedig azt: hogy midőn a kormány a magyarországi zsidó congressus összehívásába beleegyezett, csupa látszólagos szabadelvüségből nem csak eltűrte, hogy ezen congressus a kultuszt illetőleg két pártra oszadjon, t. i. reform után törekvő mózes vallásúakra, és kabbalistákra vagy thalmudistákra, még ennél is egyszerűbben kifejezve haladókra és maradókra, — hanem ugyanakkor az orthodoxok pártjára állott, s azokat a zsidó kérdés helyes megoldása ellenére, jogosultságok elismerésével dédelgette, s ez által mintegy megerősítette.

Ezen három fontos intézkedés elmulasztásával a kormány nagyban, és sok időre megakasztotta a magyarországi reformer zsidópárt haladását, egyszersmind a magyarországi zsidó kérdés alaki és anyagi helyes megoldását. Mit használ az most, hogy a haladó zsidó párt hiveinek országos izraelita irodát állított Budapesten a központban, midőn ugyanezen kedvezményben az orthodoxokat is részesíté, a kik tökéletes ellentétei a haladóknak?! . . . Mit használ ezen egyforma kedvezménnyel akkor, midőn ezen jogegyenlőség alapján a reformerek törekvéseit az orthodoxok ellensúlyozzák, és makacs, traditionalis magatartássukkal a magyar zsidóság társadalmi alakulását, a magyar társadalomhoz simulását, de a magyar nyelv általánosítását is akadályozzák?! . . .

Nézzünk szét a két párt családi körében. A haladóknál találunk magyar szokásokat, és magyar nyelvet, az orthodoxok családi életében tisztán német nyelvet, és rituális szabályokat.

Pedig a társadalmat a családok alkotják, s az államjólétét a társadalom biztosítja.

Avagy azt hiszi a kormány, hogy a Thalmud által szeparált orthodox zsidóság nem veszélyezteteti az állam érdekeit, s a faj elkülönített neveltetése és életmódja nem gyengíti a

magyar kulturalis fejlődés életszárait?? . . . Nagyon esalódik!

Vannak a kormányban egyaránt úgy, mint kormány körökön kívül sokan, kik azon meggyőződésben élnek: hogy az erős keresztény társadalomban kimondott állami jogok egyenlőségével, a különállóság beolvasztása lassanként elérhető, vannak ismét mások, a kik ezen elkülönítésre semmi súlyt nem fektetnek, sőt éppen ebben találják a magyar nemzeti-ség megtartható erejét, pedig ezek is mindkét esetben hibásan fogják fel a tényállást.

A római és később a Germán hatalom terjeszkedésével a fő súly vajjon nem a fajok keverésére lett e fektetve, hogy az által a római és német befolyás lehetősége elérthessék? . . . Hát a mi bomladozó anyagi viszonyaink nem azt kívánják-e, hogy minden alkalmat megragadjunk arra: hogy ami annak rendezésével és javításával ellenkezik, azt eltávolítsuk?? De igen!!

A haladás a civilizatio terén csak úgy eszközölhető, ha a kifejlődésre elegendő és biztos tér adatik. E szónak ethymológiája tehát világos, de vajjon az európai, vagy tisztán a hazai polgárosodás történetében akadunk é csak egyetlen egy momentumra, mely e tárgyat közelebbről vizsgálva a társadalmi szükségletek kielégítésére törekedett volna? Hátha a magyar társadalom létezik, nincs-é azonnal valami, a minek érdekében, nevében tenni kell bármily uton, ha törvényhozásilag is?! „A kormánynak kell az igazságot (igen sok esetben) keresni, felfedezni, s azután annak közvéleményt szereznii, s annak utánna jó törvényt hozni, az nem kényszer, mert akikre az hat, meg kell ismerni, hogy ebben igazság rejik.“ *)

*) Guizot.

Ha Theodosius szükségét nem látta volna annak, hogy a régi római pogány vallást eltörölje, valamint Szent István király is későbbben Magyarországon, bizonyára nem tiltotta volna el a további pogány istenek tiszteletét, s nem fogadtatta volna el az állam lakosaival a keresztény hitet; de mindkettő mint nagy ember és jó politikus, bellátta: hogy a „föld még is csak mozog,” és így az államot tovább is vallási villongásoknak kitenni, éppen annyi: mint azt elveszíteni. De meg más ok is készíteték őket erre, a viszonyok fejlődése, a kor intő szava, melyek azt követelték: hogy a régi hitelvekkel szakítaniok kell.

Hát lehet azért most Amerikát kárhoztatni, hogy a mormonok szokásai, a több nejtűség ellen törvényjavaslatot készít? Hát vajjon a keresztény civilizáció, és az általános társadalmi szokások és törvényekkel, megegyezhető volna-é az erkölcstelenség eltűrése; s vajjon országlási tekintetből a helyes közigazgatás, de az öröklési pozitív törvények fogalmival is nem ellenkeznék-é ez homlok egyenest? . . . Pedig ha eltűrné ezt Amerika, a mormon felekezet szabad szokásai általános fogalommá fajulhatnának, s csak a házassági kötelek felbonthatása végett is igen sokan mormonokká lennének. Kinek jutna azért eszébe, hogy ebben a vallás szabadság korlátozását látná?

Hát a mi nazarénusaink törvénytelen, sőt államellenes fogalmát, hogy ők fegyvert fogni s a hazát védeni nem akarnak, nem kötelessége-é az államnak felvilágosítani, sőt szükség esetében erre való törekvésüket hatalommal is megakadályozni?!

Én barátja vagyok a szabad gondolkozásnak, tőlem hihet mindenki azt a mit akar, szabad vallás szabad egyház ez az én nézetem is; ámde mindenkor utánna teszem: hogy ha az államnak veszélyeztetése nélkül történik. De ha bebizonyo-

sodik, hogy valamely fenálló vallási szabály az állam, s abban élő társadalommal ellentétben áll, s az által annak fejlődését s népeinek jóllétét akadályozza, akkor: segíték úgy a hogy lehet, mindig, és csakis törvényes uton, becsületes, egyenes eszközökkel, a melyek eljárásomról a rossz akarat, vagy a hatalommali visszaélés vádját sőt gyanuját is elhárítják.

Nekünk magyaroknak minden használható erőre szükségünk van, és én a magyar zsidófaj erejét, szívósságát, életrevalóságát nem gunyolom, nem kicsinylem. Erősebb támaszt találok én annak beolvasztásával hazám részére, mint akármely más néptöredékben, mely e haza határán belől századokon keresztül békekességben élt, és mégis nem barátja, hanem ellensége a magyar faj fejlődésének és vezetésének.

Lehet hogy ezért sokak által megrovatom, de ez meggyőződésem, s ezt határozottan hiszem is.

Meg kell gondolni a hazai zsidóságnak elvégre azt, hogy a régi sötét korszakban divott makacs törekvések, mindenkor a megtorlás jogából származtak, és az által mérgesítettek el; s hogy a régibb üldöztetéseknek is volt bizonyos alapjuk, a mely által következett be az okozat. Spanyolországban már 303—314. anyira elszaporodtak a zsidók, hogy a sok vegeyes házasság folytán a gazdagság a hatalmat magokhoz ragadván, csak nem egész Spanyolországot zsidóvá tették. Tehát a kedvező viszonyok ily kizsákmányolása szülte az eliberíteni zsinatot, a melyben a további házasság megtiltatott, s az üldöztetések megkezdődtek.

Már Kr. u. az V-ik században ha voltak államok, a melyben a zsidók ellen kegyetlenkedtek, ismét az akkori fogalom szerint a megtorlás jellegét viselték magukon. Hiszen Dunaan zsidó fejedelem Arábiában midőn Negrám városát felgyújtatta, Kr. u. 523-ban nem 20,000 keresztényt vesztett el kegyetlen szándékkal a tűz által? Hát a toletoni zsi-

nat azt már tudva, nem volt é a zsidóság ellen hangolva? De igen, s miután látta: hogy a zsidók a rabszolga kereskedéssel visszaélnék, és sokszor olyat is vegyitettek az eladottak közé a kik nem voltak rabszolgák, felhasználták az alkalmat, és 589-ben attól őket csak azért is eltiltották, mert a nagy haszonnal járó kereskedés következményétől, a meggazdagodástól félték, nem fogják-e azt a keresztények ellen használni. És vajjon 690-ben Spanyolhonban nem azért történt-e Egitz góth király bosszuja a marranok (Maran-atha: az ur jönni fog, t. i. a bosszuval) színleg megtért zsidók ellen, mert az afrikai szaraczenekkel alattomba szöveterkeztek a nyugoti goth tron megdöntésére, s ezen összeesküvés felfedeztetett?! Hát a VIII. században, midőn a Szaraczenek Spanyolország nagyrészét, Sardiniát, Corsikát, és déli olaszországot meghódították, nem siettek a zsidók megtorolni mindazon méltatlanságokat, a mit azelőtt velük elkövettek? Vajjon a magyarországi Árpádházból való királyok alatt, nem éltek vissza a magyar barátság méltányossága ellenére az ország állapotjával, midőn az ország kereskedelmét tönkre tették, s a főbb hivatalokhoz jutás idejében semmi iránt kiméletet nem tanusítottak, sőt I. Lajos alatt Pozsonyban nem csak a polgárság vagyonának legnagyobb részét, de még a városházát, s a Corporis Christi czimű kápolnát is kezökhöz ragadták kézi zálog gyanánt, (Ballus) és mégis midőn más államban mindenütt kegyetlenséget kegyetlenséggel halmoztak ellenökben, visszatortlásképp magyarországon minden háladatlanságuk mellet is nem csak pártoltattak, de ugyszólván meleg barátságban részesítették. És ha a török foglalások egy pár száz évre meg nem akasztják a dolgok fejlődését, ki tudja, nem lettek volna e már régen emancipálva; midőn még így is hányszor fogták a muni cipiumok a fejedelmek ellenében pártjokat, és még a „Malke-Geld“ vagy türelem adót sem hajtották be tőlük, s elvégre

is a 10—11 millióra rugott hátrálékok, a negyvenes évek utáni időkben egyezség útján csekélységgel lettek kiegyenlítve.

A zsidónak is szüksége van arra, hogy a magyar faj eddigi türelmes eljárásában garanciát látva, meghajoljon a kor kívánalmai előtt, s a társadalmi választófal eltávolításában segédkezet nyújtva, siessen azon nemzethez beolvadni, s ez által jó hazafivá lenni, a mely nemzetnek lovagias bánásmódja, ha nem is hálára, legalább elismerésre bizonyosan számíthat.

A magyar zsidó beolvadása nemcsak egyik, de másik részről is hasznos leend, s a zsidó faj összekeveredése nem fog derogálni a nemzetnek, ha az összekeveredésre szükséges egészséges alapokon kívül, helyes irányban fog az keresztül vitetni. Hiszen némely vidéken már magából a körülmények fejlődéséből származó kényszerűség is oda terelé a helyzetet, hogy alig ismerni meg a zsidót a többi kereszténytől, s csakis arra várnak sokan, hogy ne csak testtel, hanem lélekkel is magyarok legyenek, s a válaszfal végkép összeomoljék.

De hogy ez elérhető legyen, szükséges a tisztességes elemeket a tisztességtelenektől elválasztani, szükséges a népnevelésbe jobban befolyjni, s egy bizonyos egyöntetűséget behozni.

A zsidó kérdéssel ma már nem csak theologiai kérdés van összefüggésben, hanem sok más egyéb, társadalmi és államgazdászati kérdés, mely helyes megoldásra vár, s a melyeket az alábbi utolsó fejezetben bővebben fogok kifejteni.

Midőn tehát a Thalmud Poroszországban eszközölt első hiteles fordítása jelző: hogy a Thalmud nemcsak vallási magyarázatokat, hanem társadalmi, államgazdászati, sőt politikai és jogi szervezkedéseket és szabályokat is foglal magában, melyek úgy szólván államot alkotnak az államban, s bíraskodást a hazai törvények mellett; mely nem csak a hit dolgában, de a közéletben is válaszfalat húz a keresztény és

zsidó között, akkor már eljött volna annak ideje, hogy ha ezt Magyarországon is tudták, gondolkoztak volna arról: hogy a mi nem szorosán és egyedül a hithez tartozik, az reformáció utján is, mint a mely egy állami mint társadalmi tekintetektől kívánatos tisztáztassék, mert az többé a XIX-dik század második felében, — midőn az ok, a folytonos üldözés és nyomás, mely a Thalmudot egyik részről szülte, elmúlt, — fenn nem állhat. Hiszen még a vizigothok törvényében is megtaláljuk azon intézkedést, hogy a főurak és hatalmasok is éppen úgy kötelesek voltak rendes bíróhoz fordulni, mint a többi bármely nemzetiséghez tartozó más egyszerű állampolgárok. És ime a thalmdisták most is jobban szeretik ha az állambiráit magok között kikerülhetik, míg a nem zsidók ellen éppen az ország bíráival hozatják azon ítéleteket, melyekkel egész családokat tönkre tesznek.

De mindezekről láttuk, a fennebbi történelmi részben, senki sem gondolkozott és nem gondolkozik ma sem, holott éppen ezen elkülönző állapot az, a mely egyik részről a társulást, a szorosabb összefűződést, az önzetlen barátságot lehetetleníti, pedig ha a magyarországi zsidók a Thalmudot vagy legalább annak azon részét, mely állami vagy politikai szervezkedésében őket minden állammal ellentétbe hozza elvetnék, bizonyára ők is a bevett törvényes vallások sorába tartoznának, s nem kellene ma oly modorban vitatni a zsidó kérdést, mint az valóban a magyar nemzet rovására, — habár nem egészen ok nélkül, — de mégis támadólag felállítatván, napirenden van.

IV.

Mit kell tehát tennünk?

Mit követel most a napirenden lévő Zsidó kérdés, a valóság elhagyását?... Ezt nem hiszem, de az nem is lehet, mert én azt tartom: hogy az emberi gondolat és akarat szabadságának megvetése volna a legnagyobb tévedések egyike, mely midőn a kereszténység V-ik századában magát az egyházba becsempészte, az egyháznak magának a legtöbbszörbe került. Eből tanulhattunk. A reformáció egy bizonyos fokáig elmehetünk a theológiában, de tovább semmiesetre nem.

Az országból való kiűzetést?... Hisz ez képtelenség, és mai korban többé ki nem vihető!...

Vagy az 1867-dik évben meghozott törvények elvetését, esetleg revisióját?...

Józanul ezt sem teheti senki.

Egy ily dologban hozott törvény eltörlése igen nagy bonyodalmakat szülhetne, de a lefolyt 14 évre igaztalan és kegyetlen is volna sok ártatlanra, a kik a zsidó kérdés napi rendre hozásának okai nem voltak.

Mit akar tehát?

Uj törvény hozatalát, mi a visszaéléseket megszüntesse?... miután a törvényadta jogtól a zsidót elmozdítani vagy leszorítani nem lehet?

Helyes, és ez kívánatos is. Csakhogy akkor sem azon az úton érhető el a cél, hogy az emancipált felekezet, vagy

inkább faj, csufondáros szavakkal, szidalmakkal és jelzőkkel illetessék, a mi csak a műveletlenebb, vagy kevésbé művelt osztály irigységét, gyűlölségét, vagy elkeşeredését idézhetné elö azon felekezet és faj iránt, melynek tagjai, ha egyes esetben vétettek, ugyanazon minden egyes esernél megtorolhatók.

Ha ily esetekről van szó, hogy a visszaélések megszűntessenek, s az ebböl kifolyó netaláni áramlat megakadályoztassék, akkor első sorban magunkon kezdjük.

Változtassuk illetve javítsuk meg a polgári rendtartást, hogy az ügyvédek a törvény czime és kedvezménye alatt üzletszerűen ne dolgozhassanak; hogy az alperest perköltségeiknek minél magasabbra való csigázásával koldus botra ne juttassák ott is, a hol arra szükség nincsen; . . . s felperest pedig egyuttal megfizettessék azért, hogy perrendtartásunkat, — mely csak a bélyeg kedvéért oly hosszás és sokoldalú — mindenki megátkozhasssa a ki csak perelni kénytelen; és végre, hogy alperes ügyvéde felperes jogos követelését mesterséges perorvoslatokkal megsemmisítse, vagy legalább a végletekig elhuzza, hogy a perlekedéstől kedve elmenjen.

Akkor a tőke értékesítéséről, s kamatoztatásának biztosításáról is szigorubb alakban kell gondoskodnunk, valamint a kiállítandó kötvények alaki formájáról és hitelességéről is, a hová a prolongált vagy ujitott kötvények és váltók is tartozzanak.

Akkor a büntető törvény szigora alól való kimenekülhetés lehetőségének véget kell vetni, mert innen keletkezik a legtöbb baj mely társadalmi életünk fonákságát mutatja. A honoratior osztály egy tagja, — mely osztály körülményei tudvalevőleg legnyomatottabbak — 10 frt elsikkasztása miatt örökre semmivé tétetik, s ugyanazon bírák a zsidót 100,000-ekkel való hamis bukás után felmentik, vagy leg-

rosszabb esetben egy pár heti fogságra ítélik. Hol van itt a reciprocitás ?

Hát ha a honoratior osztály egy tagja 10 frt végett örökre elveszítette hitelét, s e sikkasztás oly bélyegezt nyomott homlokára, hogy egész életére nézve kilat, miért nem bünteti aránylagosan azon kereskedőt is, a ki 100,000-ekkel hamisan bukik ? Bizonyára mindenki ovatosabb lenne hirtelen gazdagodási vágyának betöltésénél, és még a családtagokra való hirtelen átruházásnak vissza élése is megakadályoztatnék.

És ekkor bizonyára más állapot jönne létre. A visszaélések zsidónál és kereszténynél egyformán meglelnének gátolva, s a mostani nagy hajsznak szüksége fen nem forogna.

Nekem magannak is van tudomásom egy pár esetről.

Bizonyos budapesti cégnek 1000 frtot fizetett ki több évvel ez előtt egy ismerősöm, s midőn az érte járó értéket meg kellett volna küldeni csődöt mondott. Nemesak az én ismerősöm 1000 frtja, de azon felül 100,000-ei veszték el az ország különböző vidékein lakó jóhiszemű vásárlóknak, és midőn a dologból kriminalis ügy nőtte ki magát, s a csalás, szédelgés kiviláglott, ekkor az illető cégtulajdonos kapott 8. — mond nyolcz napot, s most a legelőkelőbb egyének is nagyot köszönnek az illető urnak Budapest hosszú és fényes kirakatu utczáin. És ezért nekem soha sem jutott eszembe az egész zsidóságot szidalmazni. — A szegény 10 frtot elsikkasztotta honoratior pedig még a társadalomból is ki van zárva, és örökre megbélyegezve, ugy hogy még a mindennapi kenyerét sem tudja többé tisztességesen megkeresni. Ehezért már többször zugolódtam, de csupán az igazság érdekében, miért van az : hogy a mi biráink nem egyforma mértékkel mérnek ?

De keressük saját hibáinkat tovább is.

Egy országgyűlési képviselő azt állította az ország házában tett interpellációja alkalmával, hogy mi mind anynyian a Thalmud nyomása alatt élünk. Lehet hogy ez állításnak egyik részről van némi alapja, azonban csak egyik részről, mert másik részről azon kérdésre egy másik kérdéssel felelhetünk.

Miképpen lehet az, ha csak mi magunk is abba belé nem egyezünk??

Vegyük fel a dolgot gyakorlati szempontból.

Ha a Zsidónak valami baja van, például ha valami sürgős panasz, vagy bármely más ügy elintézése végett a bíróhoz, vagy a közigazgatási tisztviselőhöz megy, igaz, hogy az a jó ur Abráhamot vagy Jakabot gyűlöli, de a kézzel fogható érvelés után melynek a legkisebb hivatalnok is örül, — sőt azt némelyik meg is várja — habár magában szidja is a zsidót, de röktön teljesíti ha csak lehet kivánságát. Nagyobb ügyeknél pedig a lehetetlent is lehetővé teszi az a kézzel fogható érvelés.

Hát ily eseteknél a Zsidó kárhóztatandó, mert azt a keresztény ily hamar kieszközölni, vagy éppen meg is nyerni képtelen lett volna?!

Bár mennyire szeretem is nemzetemet, s más hazám fiait, de én itt nem anynyira a zsidót tartom hibásnak, mint azt, a ki a kézzel fogható érvelést elfogadván, azért tett.

A Zsidó praktikus. Ha van neki 20 kr. érdeke, szívesen ad belőle 10-et ha kétes, 5-öt ha sürgetős, csak hogy az elsőnél biztos, a másodiknál gyors legyen az eljárás; de még az a régi időkből maradt rossz szokás, melyet még egészen el nem hagyhatott, miután mitürés tagadás: a Zsidó másképpen nem boldogult, mert bizony sok haragos embert kellett megbékíteni, hogy türelemmel kihallgattassa magát.

Sok esetben kilehetne mutatni, hogy itt bizony bennünk

is van hiba, csakugy mint a költsön vételeknél, a hol a megszorult ember szívesen ír többet alá a prolongatioért, mint a tőke, csakhogy ismét nyugodt lehessen egy időre. Hát itt is a Zsidó, egyedül maga a hibás? Nem hibás é egyszersmind a költsönző, a ki szorultságába bele megy szándékosan a csapdába; s nem hibás é maga a kormány, hogy ily visszaéléseket szigoru vagy gyakorlati törvényel megakadályozni, még csak meg sem kísérti, holottmár Kálmán királytól e tekintetben az utókor tanulhatott volna. De végre nem hibás-e az a bíró, ki sokszor a legkétesebb esetekben a Zsidó részére ítél kedvezőleg, s az esküt annyiszor s oly könnyen odaitéli más próba hiányába, mintha az esküveli bizonyítás mindég tökéletes lenne. — Nem egyik biztos lépés-é ez a corruptióra?..

Miért gazdagszik meg a falusi zsidó kereskedő, és koresmáros oly hamar? Mert a falusi nép hozzá van szokva mint producens, az ital élvezetéhez, s iszik akármilyen legyeu is az a monopolisált mérési joggal elrontott ital; a kormány pedig nem gondolkozik a regalé eltörléséről, holott az most már azokat, kik a jogfolytonosságnál fogva használják nem is illetné, mert, hadsereget nem tartanak, s külön katonát nem adnak; — a kereskedő pedig hitelez a gazdasszonyoknak szívesen, ki a könyelmű hitel letörlesztésére idő haladékat nyer az új termés beálltára, s az 50_o/^o et nem tudja kiszámítani, — így aztán a zsidó botos jóvását csinál. Ezeket, mint socialis nyomoruságokat, a társadalomnak magának kellene megakadályozni.

Miért nem gondolkoznak a községek magok arról, hogy a regalét, míg a törvényhozás azt ujabban szabályozza vagy felszabadítja . . . magok vegyék ki haszonbérbe; vagy ha azt nem teszik, miért nem tart össze a nép, hogy a Zsidó hibás, vagy elrontott italát ne vegye meg; s ha drága a boltbeli portékája ne kérjen hitelbe, hiszen kész pénzért olesobbér

kap akárhol. De ha van is a faluba keresztény botos ahhoz nem megy, mert az nem tud oly szépen beszélni, de nem is ad hitelbe, mert tudja: hogy a kontó legtöbbször a férj tudta nélkül lesz kifizetve, és kis forgalmához képpest azért sem hitelezhet, mert neki sincs hitele ott, a honnan vesz.

Vagy ha zsidó kereskedő egy vidéki nagy magyar városban, tapasztalás után észlelvén a közönség izlését, oly fejre való kendőt készítettett egy külföldi porosz gyárban (amiről tudomásom is van) hogy abból azon vidéki magyar város és környékén két év alatt 30,000 darabot adott el 3 frtjával, mely neki felényibe volt, ennek is a Zsidó az oka? . . . A kereskedő nyerni, élni akar, és ez tisztességes uton kifogás alá nem jöhet, ánde itt a saját népünk gyengeségét is elkell itélnünk, hogy a Magyar, vagy más nemzetbeli honpolgár, mint családfő nem képes családjá női tagjainak divatbálványát ledönteni. Bizony, az a 90,000 frt azon a vidéken okosabb és helyesebb dolgok, valódi szükségek fedezésére is elkelt volna; de a divatkórság a nép rétegeibe már annyira bevészte magát: hogy azt onnan a család fők erélytelensége miatt sem pap sem tanító ki nem irthatja, mert ők magok is számtalan gyengeségekbe szenvednek; s így ha egynek, kettőnek a fején díszlik az új kendő: százan, ezren óhajtanak ugyan olyanul bírni, csak hogy más asszony vagy leány náluk különb ne legyen.

Hát ily eseteknél is csak a zsidó hibás? Nézetem szerint nem! Itt hibás az is, ki a zsidónak módot nyújt arra, hogy ez megtörténhessék. Az ilyen dolgokat a mai modern világi nyelven úgy nevezik: hogy élelmesség, a mi már a kereskedelmi téren magyar ember által is elkövettetik, de hát azért azt nem látja meg senki.

A szász falvak és városokban Erdély bércei között, nem mer a zsidó kereskedést nyitni, mert a Szász csak szászttól vesz

mindent, és így az zsidó kénytelen onnan elmenni, pedig onnan ha ott volt sem küldi el senki. Ámde nagyot segít a szász nép házi kiadásainak mérséklésénél még az is, hogy házi ipara van, a miben őt a körülötte lévő más nemzetiségek is már utánozzák, és helyesen. De a magyar népnek most már az nincs, csak volt az 1848-diki évek előtt, s mindent a kereskedőtől vásárol az utolsó darab vászonig, a mi államgazdasági oldaláról véve fel a dolgot, szintén tetemes kárt okoz a magyarságnak, mert kiadásait tetemesen növeli.

Sokan azt hiszik, hogy a fenebbiek elsorolása után tisztán a zsidók pártfogását tűztem ki feladatomul? Nem, nem ez a célom, de hogy az igazság útját eltaláljam, nem csak az ő hibáikat, hanem a magunk hibáját is meg kell említenem.

Pedig még itt nem álhatok meg, még tovább is arról akarok szólni.

Mondják sokan, és én is tudom, mert sok esetet láttam, hogy a zsidók nemesi birtokainkat megveszik, vagyonainkból kiforgatnak, és bennünket az emancipáció óta, sok eddig általunk használt térről leszorítanak.

A ki tudja még a mi régiebb, családi nevelésünknek módját, hogy miből állott még csak 1867 előtt is a provincián, nagyon hamar megtudja fejteni annak okát, ha a mostani korról összehasonlítja.

Jószivú, becsületes, tisztalelkű, igazi magyar családaink gyermekei firól fira úgy nevelkedtek, mint a természet virágai a mezőn.

Volt annyi fekvő birtoka családjának, hogy tisztességesen megélhetett belőle, eltarthatta családját, s nevelhette gyermekeit.

A gyermekek azonban az apai háznál megszokták a kényelmet, jólétet, és vendégszeretetet, s a szülők hogy kevesebbe kerüljön, többnyire privative tanították a háznál őket,

hol a tudományból csak is éppen a legszükségesebbeket adták elő a magán tanítók, mert hát szokszor a tanítvány más-sal volt elfoglalva. A gazdagabbak ki adták gyermekeiket vidéki vagy fővárosi iskolába, hol az érettségi bizonyítványt, vagy sokszor a diplomát is megszerezte sok tisztességes család gyermeke; de mikor azzal készen volt, a kevesebb rész vállalkozott politikai vagy törvénykezési hivatalokra, a kik közül az értelmiség kivált és emelkedett, a nagyobb rész pedig beleült ősei birtokába, a nélkül, hogy az élet viszonyaival ismeretes lett volna, s folytatta azt, a mit szülei házában s többi rokonai, ismerőseinél látott és tapasztalt: a gondnélküli csendes családi életet. De hogy a két pályán kívül még számtalan tisztességes pálya van, melyből megélhetni, vagy legalább szükség esetén használhatni, azt igen kevesen vették figyelembe.

Az idők, a körülmények változtak. A hatvanas évek több adót több gondot hoztak, a reális alapot nélkülöző nevelés hiánya a gondok növekedésével előtérbe lépett; s ha egy pár rossz esztendő bekövetkezett, a családfő nem bírván elég eréllyel és értelemmel a nehézségekkel megküzdeni, a folytonosan növekedő terhek tisztázására képtelen lett, s elbukott.

Hogy itt a zsidók sokszor szerepelnek, miután hamar észreveszik a bajt, és az ilyen embernek segítség czime alatt sietnek körébe jutni sőt fel is kerestetnek, nagyon természetes, mert a körülményt fel tudják használni, és magától értetődik: hogy azután a birtok legtöbbsnyire kezökre jut.

Az a ki hatvanas évek óta a hivatal viselés nehéz pályáját választotta, bármilyen szorgalom és becsülettel felelt is meg annak, a naponként előtérbe lépett újítások nem engedték erejét kifejtetni, mert hibázott az alap, és a választásoknál a fiatalabb nemzedék által háttérbe szorítottván, anyagi zavarok közé jutott, s a proletárok számát szaporította. Hiába

mozdított aztán meg minden követ, hogy saját jobblétét biztosítsa, hogy az előbbi igényét kielégíthesse, vagy egész alárendelt szerepet kellett elfogadnia, vagy elzüllött.

A zsidó pedig, miután még a régi elszigeteltségéből most sem vetkőzött ki, ha csak egy kis módja van taníttatja fiát, s nincs oly zsidó fiú a ki két, három nyelvet ne beszéljen; a miért is aztán hozzávéve szorgalmát, kitartását, minden utat eláll, a hol a keresetre alkalom és mód nyílik, s mivel még hozzá mindenre használható, az érdekében kifejtett pártfogások, és ajánlatoknál fogva alkalmaztatik.

Az idők és körülmények most már 1848 óta harmadszor változnak a nevelés terén. Ma már minden magyar családual belátják a reális nevelés, s a nyelvek szükségét, és néhány év alatt a hiány pótolva lesz. Ámde ebből nem azt akarom kihozni, hogy akkor aztán a zsidó mellőztessék, hanem azt: hogy a concurrentia meglévén, a zsidó és keresztény között az érdemé leend az elsőség.

A nagybirtokos osztály pusztulásának oka, részben ugyan ezen körülményekből fejlődik. Gondtalan élet, és gond nélküli pazarlás. Egész könyveket lehetne írni azon rengeteg vagyonról, a mely a főnemesség kezéről az utolsó században eltűnt, de ha figyelembe vesszük a körülményeket, megtaláljuk bennök a 3—400 évvel előbb követett szokást. Minden ilyen urnak megvált a maga zsidója, vagy haszonbérloje, a kibe bizott, s a ki minden módon igyekezett az ő megbizójának szorultságában segíteni, de egy uttal hizelegni. Azt nem mondta, a mit egy becsületes gazdatiszt, vagy ismerős jóakaró, hogy a pazarlással hagyjon fel az illető, vagy ezen könyelmű lépésből veszély háramlik a birtokosra, hanem felhasználta a gyengeséget és könyelműséget, s kivette belőle részét gazdagon.

Ma már ez az állapot is változik.

Az angol főnemesség tagjai nem csak nagy birtokosok, de minden egyes tag vagy politikával, vagy ipar s kereskedelemmel foglalkozik. Az elfoglaltság a munka nem szégyen. Ma már a mi főnemességünk is kezd foglalkozást keresni az idő töltés mellett. Látunk köztök ministereket, ujság írókat, ügyvédeket, orvosokat, s az ipar ügygyel foglalkozókat. És bizonyára ezentul nem oly könnyű lesz birtokaikhoz hozzájutni.

A mint eddig volt bukott, uradalmát elveszítette keresztény, ugy ezután lesz a gazdagabb zsidó elkényesedett fiából bukott zsidó.

A mint eddig a magyar faj hibás neveléséből születtek Mokány Berczik, ugy a zsidó hiányos neveléséből ezután lesznek Schöne Dovidl-ek. Ezek mind a társadalom kinövései, melyeket magának a társadalomnak kell egy helyes közös iránynyal megszüntetni.

Hanem a socialismus rohamos növekedésétől mit se maradjunk el, ezt kell szem előtt tartanunk.

Ha a zsidó pártolja egymást, hát mi is ezt tegyük keresztények magunkkal. Ha zsidó segíti egymást, mi is azt tegyük keresztények egymással, és akkor a két különböző elválasztó érdekek nem lesznek oly szembeötlők, és káros hatásuk a társadalomra addig is, mig elvégre a seperatismus bilincsei széttörőnek.

Mindezen elősorolt hibáknál, még sokkal nagyobb horderejű körülmény merül fel azon kérdésben: hogy vajjon a zsidók hirtelen és tömeges szaporodása hasznára van é Magyarországnak vagy nem? És ezen kérdés már magában is aggodalmat kelt mindazokban, a kik a dologgal, és azzal szoros összefüggésben lévő corruptióval komolyabban foglalkoznak.

Hijába tagadjuk, el kell ismernünk, hogy a corruptió terjedésének egyik oka az: hogy a zsidók közül sokan a megélhetés miatt oly bűnöket kezdenek meghonosítani, a melyeket eddig, a mi egészséges, tiszta erkölcsű magyar népünk nem ismert.

Én tanulmányoztam a dolgot sokáig, és határozottan ki merem mondani, először azt: hogy ezen tömeges hirtelen szaporodása a zsidóknak Magyarországon, ugy állami, mint társadalmi szempontból káros. És másodsor azt is el merem mondani: hogy a corruptió fejlesztésének ugy társadalmi, mint erkölcsi tekintetből egyik legfőbb eszközei a zsidók.

Fényes Elek Pesten 1842. évben kiadott Magyarország Statistikája czimű könyvében, 33. lapon 244,035 zsidó lakost mutat ki. Az 1870. évi hivatalos népszámlálás szerént pedig 553,641 zsidó lakosa volt az országnak.

És most nézzük meg a szaporodás arányát.

1785-ben	75,089
1805-ben	127,816
1840-ben	244,035
1848-ban	292,000
1864-ben	435,400
1870-ben	553,641 lakos volt,
de már 1881-ben	600,000-(nél bizonyosan több).

Ha most ezen számokat viszonyítjuk a többi europai államokhoz, kiténik hogy Lengyelország területén minden 7. lakosra esik egy zsidó, Magyarországon pedig minden 21. lélekre esik egy zsidó; és így a többi országokban mindenütt kevesebbre maradván számok, sőt Spanyolországban összesen alig egy pár ezret számlálván, az egész europai continensen Lengyelország területén kívül, Magyarországon él legtöbb zsidó.

Ezen statistikai adatokkal azon állításunk, hogy a zsidó Magyarországon tömegesen szaporodik, be van igazolva, mert habár Jehova megáldá is őket, mondván: hogy „Crescite et multiplicamini,” ezen szaporodás sem nem ezen, sem nem a mózesi egészségi rendeletek eredménye, hanem egyedül a beköltözés következménye. Mert ha 1785-től a mai napig 75,089 főről, tehát 90 év alatt 600,000-re szaporodnék a magyarországi zsidó, akkor a nemzés és születés által a halálozáson kívül majd nyolczszoros szaporodást lenne képes felmutatni, és akkor a magyar nemzetnek meg kellett volna legalább kétszereződni, amikor ma már könnyen beszélünk.

És a beköltözések még a mai nap is akadály nélkül szaporodnak.

Nem annyira a benszülött zsidóval van nekünk tehát dolgunk, mint a tíz-husz évvel ez előtt beköltözött orthodoxokkal.

A ki ismeri Magyarország felső és alsó vidékét, és Erdély részeit, és látta az Orosz-, lengyel zsidókat, a tót megyékben a morva és csehországi, a déli vidéken pedig a különböző országokból beköltözött zsidókat, és ezzel szemben ismeri a magyarországi, még a szabadságharc előtt meghonosult zsidókat, a kik már nagy részben a reformatio terére léptek, és a kik között már igen sok derék, felvilágosodott zsidó van, annak igenis lehet fogalma arról, hogy mi különbség van a kettő között.

Amazok valóságos makacs talmudisták, még sokkal inkább mint a magyar zsidó egy részének régen iskolázott élő őregi... elmaradt, sötét fogalmu tanulatlan emberek, kik az életkörülményeinek használatában, az eszközöket nem képesek megválasztani; habár olyanok is találkoznak közöttük, a kik már a külső modern miveltség simaságával bírnak, és éppen azért annak negélyezésével bizonyos feltűnőséget keltenek,

azért lelkiileg semmivel sem miveltebbek. Előttük csak egy becses az egész világon, a pénz, a vagyon, s a hirtelen gazdagodás a főczél. Nekik nincs más gondolatjuk csak a haszon, s éppen azért nem keresik, hogy tisztességes vagy tisztátalan uton jutnak ahhoz, csak hogy hozzá juthassanak. Kizsákmányolnak minden szerencsétlenséget, jóhiszeműséget, családi örömet úgy mint jóakaratot, és a mire egyszer kezöket reá teszik, az többé tőlük vissza nem szerezhető. Ők nem ismernek könyörületet, felebaráti szeretetet, háládatosságot, ők nem gondolnak egy egész város romlásával, csak abból nekik hasznok lehessen.

Ezen emberek sem szokás, sem társadalmi, sem politikai, de még vallási tekintetben is mint fanatikus traditionalisták, a tiszta papi érdek képviselője miatt nem hasonlítanak a mi magyar zsidóinkhoz, a kik már mint fentebb mondtam a haladó párthoz tartoznak; és nincs senki az országban, sem a kormány, sem a törvényhozás nem gondoskodik arról, hogy ezen akadály nélküli bevándorlás megszüntetessék.

Nézzünk szét az állami erdőknél, sónál s más birtokoknál vagy jövedelmezőbb vállalatoknál, bérleteknél, nem őket találjuk-e majd mindenütt, pedig ezen emberek csak addig lesznek itt míg pénzre tesznek szert, azután ha meggazdagodtak többnyire más hazát választanak, s kiviszik magokkal a mit itt szereztek. Ámde addig felette sok kárt tesznek.

Pedig ha ők nem volnának akár a belföldi, illetve bennszülött jó hírnévvel bíró zsidók, akár más polgártársaink könnyebben hozzá juthatnának a megélhetés módjának megszerzéséhez. Ezen emberek kifejlődött érzékkel és kutató természettel bírnak arra, hogy a legkisebb gazdasági vagy kereskedelmi mozgalmat észre vegyék. Mint a kullancs ott vannak mindenütt a hol árverés, árlejtés, bérlet vagy vállalat mutatkozik; és nem azért hogy az által az állam- vagy egye-

seknek hasznót hozzanak, hanem hogy minden mesterséges uton, másokat a becsületes verseny teréről leszorítsanak, a sápot pedig egymással megosszák.

És a kormány vagy nagy urak oly indolensek, hogy ezt tudva is elnézik, holott abból világos kár származik, nemcsak a bevett összeg, hanem a kezelés módozatánál is, — és még csak elsőségben sem részesítik a magyar zsidót vagy más hazai lakost.

Nem ellenszenv, sem nem irigység az a mi e szavakat tollamba adja, mert nagyon jól tudom, hogy a becsületes munka és szorgalom megérdemli gyümölcsét, hanem azon sarkalatos igazság, melyre a tapasztalat tanított. A módok és eszközök károsak és vétkesek, a mit ez emberek czéljaik elérésére legtöbb esetben használnak, a mi azután másokra is kihatással van, és a corruptiót elősegíti.

A szabadságharcz óta ezrenként jöttek be minden évben e csodálatos üzleti szipolyok. A Bach-korszak nem tartóztatta őket, mert a germanisatio apostolaiként tekintette, a miért az az előtti létszámuk csak megkettőztetett. 1861-ik év óta pedig 1867-ig senki sem gondolkozott a csak administrált, de nem önálló Magyarország közigazdászati vagy társadalmi élete fölött; de 1867-ik év óta már önálló kormányzattal birunk, és mégis csak zugolódni, panaszkodni, vádolni, de tenni nem tudunk. A honosítási törvény megvan, de azért a zsidó bevándorlás azon is kifog.

Én magam ismerek néhány egyént, ki pár évvel Morvából bejött, mert ott meg nem élhetett, s ma itt igen jó viszonyok között él. Csak próbára jöttek be. Senki sem kérdezte tőlük honnan jöttek és itt maradtak. A második évben mint lakók adóra felvételtek s állampolgárok lettek, — de magyarul ma sem tudnak.

Nézzük meg Budapestet, magyarország fővárosát, és

akár merre járunk, csak német szót hallunk, és legtöbbször éppen a zsidótól.

Helyes, okos dolog, a ki több nyelvet is tud, s a kereskedőnek gyakran szükséges; de a ki nem akar, és nincs miért hogy Magyar legyen, még ha itt keresi is meg a családja számára szükségeseket, az bizonyára magyarul nem beszél.

Ezek az emberek még ha itt maradnak az országba véglegesen, akkor se lesznek a tizedik generációig magyarok, vagy hazafiak, sem a haladó magyar zsidókkal nem fognak szövetkezni, mert ez a két különböző elem olyan mint a tűz és víz, soha sem egyezhetnek össze, hanem azért nagyon természetes, hogy a kereskedelmi dologban mégis együtt tartanak.

És az orthodoxoknak az országba mégis meg van engedve mindenütt, hogy iskolákat maguk tartsanak, s gyermekeiket a magok ősi szokása szerint felekezetiileg neveltessék. Nem egyszer olvastam a lapokban hirdetést, hogy ide és ide tanító kerestetik, fizetése 100 frt és lakás, de az elemi oktatáson kívül főkötelessége a Thalmud magyarázat.

Mit várni egy ilyen tanítótól, a ki 100 frt fizetés mellett hajlandó azon kötelezettséget elvállalni, mely egy tanító vállaira nehezedik, s azon felelőséget mely ötlet erköltsileg is illeti? . . . Vajjon képes é az ilyen tanító a Thalmud bölcselleteit tanítani, a ki annak értelmét maga sem tudja helyesen megmagyarázni? — Bizonyára nem! Ő elolvassa úgy a mint írva van, s még ha magyarázatot ad mellé roszbabb mintha a nélkül teszi, mert korlátolt képességénél fogva, azon szegény gyermekek értelmi felfogásának fejlődésére csak károsan, de hasznosan nem működhet. De káros még ezen nevelési rendszer az erköltsfejlesztésre is, mert a gyermekek a mit zsengekorukba magokba szivnak, azt később ember korukban is megtartják.

Ezen iskolákba tanítanak iránt olvasást, számadást, német nyelvet Thalmudot, de illemet, rendet, szerénységet, hazafiságot, valamint sok egyebet a mire a felnőtteknek a társadalomban szüksége van nem, mert azt, az a 100 frtos tanító sem érti. Így nőnek aztán fel az elkülönítettség sötét-ségeiben, a mely reájok nézve későbbben csak hátrányos a társadalomban, nem lévén helyes fogalmuk Istenhez, és embertársaikhoz való viszonyaik és kötelességeikről, és éppen ezért állítom azt: hogy az így nevelt Zsidó sem nyelv, sem szokás sem társadalmi tekintetben önmaga által a magyarhoz át nem idomul.

Vegyük most ehhez még azt, hogy a hazában élő 600,000 Zsidó mind kaputrokos ember, hivatalnok, orvos, ügyvéd, művész. tanító, földbirtokos, bankár, kereskedő, csekély számban iparos, korecsmáros, kik közül a legszegényebb, az írni, olvasni nem tudó házalónak is meg van azon igénye, hogy minden piacon legkevesebb 2—3 frtot adjon ki családjá fentartására, az egyébb szükségleten kívül; kik közül levonva a birtokosokat, s nagykereskedőket, a többi mind kézi munka nélkül csupán a „Geschäft“-ből él, lehet képzelni, hogy ilyen 500,000 embernek milyen mozgalmat kell kifejteni a nép között, milyen eszközökhöz kell nyulni, hogy ne csak tisztességesen megélhessen, hanem félre is tegyen.

És ezek az emberek mind keresztény cselédeket tartanak, a kik az ő kezök alatt elromlanak, mert reájok nem ügyelnek. Hiszen az idegen faj, ő nekik arra semmi gondjuk. Tehetnek mindent, csak a házi asszonynak a ki maga sem dolgozik szerezzék meg a kényelmet, s ez által a cseléd rendszert is megzavarják. De ő közülök cseléd nagyon ritkán találkozik, a provincián éppen nem, ők urak szeretnek lenni, parancsolni. A férj egész nap az élelemszerzés után, a nő pedig otthon az édes semmit tevés kényelmében él.

Miért nincs az Isten kiválasztott népe, a zsidók között földmives, kisbirtokos, a ki hamar megvan engedve a vagyonszerzés, maga mivelje kis birtokát, mint más nemzet polgára. Miért nem keres magának oly foglalkozást, a mely által testi erejét kifejthesse, s helyhez, hazához legyen kötve utódokról utódokra? Mert benne nem a csendes, nyugodt polgári foglalkozás van kifejlődve, hanem a mozgalmas, elkülönített kereskedelmi szellem. Itt ott talán szórványosan lehet közülük eselédet találni, de még az iparos kézi munkások között is csak aranyművest, szabót, czipészt, nyomdászt, initt amott egy kevés lakatost, bádogost és mészároszt látunk foglalkozni mást nem, (ezek is inkább vállalkozók, s az ipar ezen nemeivel kereskednek,) mert gyermekeiket mindenre taníttatják, képezik a polgári foglalkozáson kívül, hogy megélhessenek, és uralkodhassanak.

Azok, a kik szegényebbek, hitsorsosaik által támogattnak, és kezdeményezéseikben elősegíttetnek, a socialismus itt mutatkozik leginkább. Azonkívül jótékonyági egyleteik arányban állanak népesedési mozgalmakkal, a mi felettébb megkönyíti megélhetési módjukat.

A magyar ember velök e tekintetben nem versenyezethet, legalább még most nem, mert nincsenek még azon erők kifejlesztve számuk arányához, a melynél fogva a versenyt kiállhatná, s a fenn forgó szükségnek eleget tehetne. De meg a társadalmi beosztás egészen más, és azt a népesség számához viszonyítva nem is teheti.

Mindezen felhozott körülményekből nem azt akarom kihozni, hogy a zsidó ne taníttassa gyermekét, s hogy ne igyekezzen a megélhetés biztonságához jutni, koránt sem, hiszen ha már meg van engedve nekik minden állami, felekezeti, vagy községi iskolákban tanulni, józan ésszel ugy sem lehetne őket onnan kizárni, mert az az elkülönítést még inkább

elősegítené, holott az még így is káros a társadalomra, s a culturalis fejlődés biztosítására; de különben is a műveltség a tudományokbani haladás, csak inkább képesítettekké teheti őket arra, hogy jó honpolgárok legyenek; hanem csak azon állapotra akartam mutatni először: hogy az orthodox 100 frtos zsidó tanítók, jó hazafiakat nem nevelhetnek, másodszor: hogy az összes zsidóság polgári, általános produktív foglalkozást nem keres, hanem testületileg mind nadrágos emberből áll, kinek egészen más igénye van mint az egyszerű polgárnak, és e miatt a megélhetési módok és eszközök által a népre nyomást gyakorol; végre harmadszor: hogy ezek miatt elkülönítettségökben a polgári társadalommal ellentétben állanak.

Ha már most 90 év alatt a jövőbe oly szaporodást mutatna a zsidóság, mint az elmúlt 90 év alatt, mi lenne akkor Magyarországból, miután a zsidók firól fira, ugyanazon foglalkozásba maradnak, és más foglalkozáshoz kezdeni nincs is szándékuk?? — !!

Sokan a zsidók tulszaporodásában keresik az okokat, s azt isteni pártfogásnak tekintik. Mózes okos ember volt. Mikor kivitte őket Egyiptomból, tudta: hogy a maroknyi demoralisált nép, nem fog a csatázó szomszédok között csekély számánál fogva megerősödhetni, gondja volt tehát arra: hogy népének szaporodására mindent elkövessen, de nem a világhatalom miatt. Egészségi törvényei azt mutatják, hogy ő nagyon is számolt a tényező körülményekkel, s minden utat elhárítani igyekezett, a mi a szaporodás gátjául szolgálna. Ezen szabályok a zsidók közt ma is élnek. E szabályok alkalmazásával, kivált ha most már az általános katonai kötelezettség nem lenne, más nemzet is elérné ugyanazt a szaporodási számot, de akkor a gyermekeket isteni ajándéknak kellene tekinteni.

De kísértjük meg statisztikai adatokkal is bizonyítani, hogy állottunk a társadalomban 1848 előtt, és hogy állunk ma.

Magyarország alkotmányának keretében a lakosok elosztattak: főpapság, főnemesség, köznemesség, szabadosok (honorator), polgárok, kiváltságosok és parasztokra. Ezek közül, kik az ország közigazgatását, és törvénykezését kiváltságos joggal intézhették, a nemesség összesen számított 544,372 lelket, pedig ezen számítás hibás, s a honorator osztály ezen számból kihagyatott.

Hibás pedig azért, mert az 1785-ik évi összeírás alkalmával csak 162,947 férfi nemes iratott össze, tehát több nem volt. Fényes Elek azonban gondolomra 1842-ik évben kiadott statisztikájába 136,093 családfőt véve fel, s minden családot egyre-másra négy taggal számítva, így hozza ki az 544,372 nemest.

De tegyük, hogy a szám helyes, imé akkor 544,372 nemes lakott mindössze az országban, melyhez ha a főnemességet 167 család oda számítom, s azt is minden családot négy taggal veszem 668, tehát az összes létszám 545,040-re jön ki.

Ekkor volt már Magyarországon 244,425 zsidó.

Ma midőn nemesség nincs, hanem az 1848-ik évi törvények megszületése óta a nemesség magához emelte az ország összes lakosságát, ma zsidó van Magyarországon összesen 600,000-nél több, a melyből ha ki veszünk birtokost 100,000-ret, még akkor is nagyobb arány mutatkozik, mint a nemesség fenn létele alatt, a nemességgel szemben. Mert a nemesség kiváltsága alkalmával a legnagyobb rész birtokos volt, egy ötöd hatod rész kivételével, s a birtok nélküliek polgári foglalkozásokkal szerezték meg családjaik számára a szükségeseket, saját testi erejük és munkájuk után összes családtagjaikkal. De most, az akkori nemesi és hono-

rator osztályhoz (a kis városi polgárságot oda sem számítva) hozzá véve a 600,000 kaputrokos zsidót, akik közül legalább 500,000 egyedül a nép vesztességén és elkülönített rendszerével, azon tőkéknek a mit az ország összes lakosaitól szerez, birtokában marad, és annak csak halavány perczentjét adja vissza a munkás kéznek, lehet képzelni, mily óriási összegbe vonja el a nemzettől vagy államtól azon tőkét, mit saját czéjaira elkülönít, és a mely egyenlő társadalmi beosztással egymást liquidálná,

De nézzünk szét azon anyagi erők között, mely az összes tőkét összevonja, mit találunk a zsidóságnál?

A fővárosban kereskedés, vállalkozás, pénzváltó üzlet, költsön, zálogüzlet, (mely a legközelebbi megszorítás előtt is 60—70 %_o-et hozott, de most is többet hoz az árverési nyereségen kívül 30 %_o nél) eseléd és hivatal szerzők, közvetítők, a provincián a temérdek sensál, kereskedő, zálogüzlet, zugirkász csak úgy hemzseg mint a hangya, a mely a szegény tudatlan népnek valóságos megrontója; sőt a mindenféle ügynökségekkel foglalkozók, iroda, comptoir, kölesön közvetítés, utazó kiküldöttek, sorsjegy árulók, kik legtöbbsnyire lelketlenül teljesítik köteleességüket, az eszközök és módozatok által a közfigyelmet méltán magokra vonhatnák.

Ezenkívül a fogyasztási adó, regálé, s mindenféle biztosító társulatok személyzete, a centrumban ugy mint a vidéken teljesített eljárásaikban, miután majdnem mind zsidók, és minden lehető körülményt csaknem erőszakosan kizsákmányolnak, már azért is, mert a törvényeket sikerül magok javára magyaráztatni, nagyon sok hibát követnek el egyesek kárára, a mely mind az országos állapot hátrányára válik. A biztosítási társulatoknak és regálé bérlőknek, a kormány által szentesített oly törvényeik vannak, hogy valóban a szegény termelő és fogyasztó csakis a bérlő, a biztosító fél pedig csakis a

társulatok önkényétől, jóakaratótól vagy kegyelmétől várhat legtöbb esetben valami jót magára, mert ha legkisebbet ellenkezik, a szabályok bizonyára ellene fordíttatnak.

Vége a sajtó azon része, mely zsidók kezében van, elég helytelenül csak azért, mert a sajtó szabad, igen gyakran a magán érdekek szempontjából szállal meg, s azzal egyesekre de sokszor testületekre nyomást gyakorol, de ezen kívül általánosságban a modern civilisatio terjesztésével csak a magyar haza népeinek erkölcsét rontja meg.

Mondhatok reá példákat, csak úgy felületesen.

Volt egy szerkesztő, a ki pár évvel ez előtt egy bizonyos miniszterrel jó viszonyban volt. Bevitt hozzá egy fiatal végzett zsidót, hogy nevezné ki tanárnak. A miniszter azt helyes okokból nem akarta. A szerkesztő erre várt egy pár napig. A miniszter 48 óra eltelte után azon lapban, mely a kérelmező szerkesztősége alatt jelent meg, egy politikai vezércikket olvas, mely a kormánypárt ellenében veszélyes elveket állít fel egy másik párt részéről. — In fine finale: az ifju zsidó tanárnak ki neveztetik, s utánna való napon a vezércikk éle vissza vonatik, hogy a szerkesztő ekkor nem volt otthon, hire tudta nélkül jött ki az, és ő e nézetet nem osztja.

Ez előtt a politika, vagy az irói és művészet, gazdaszat, és hazafias tettek embereinek arczképei, csaták vagy szebb tájképek, épületek rajzai jöttek a képes lapokban ismertetésül; ma minden csirkefogó, rabló, betyár, gyilkos arczképe és hőstette, utczai verekedés ott fityeg, azon néplapban, a melyet Zsidó szerkesztő ad ki. Hát az ilyenek azt kérdem: mit fognak a nép érzületén nemesíteni, javítani, midőn látja: hogy az országkormányzó férfainak arczképe után, ott tündököl a fölapon a kukutyini, vagy piripócsi rablógyilkos arczképe és hőstette?? . . .

De hát a nép érzelmeinek felfogása nemesítése, és fej-

lesztése az mind semmi, hanem a haszon, az a fő. A képek arra valók hogy vonzzanak, mint a maszlag vonja magához a halat, úgy a nagy közönség kevésbé értelmesséit a kép vonza, mert hát az érzékére hat, és a képes lap csak olyan olcsó mint a nem képes lap. A végeredmény azonban mindég a pénz. — Ez üzlet. A nép izlése el romolhat, a haza nagyjainak arczképe előtté többé semmi, mert utánna jön a rabló gyilkosé, és a forgalom növekedésével a szerkesztő mosolyogva teszi-zsebre a hasznot.

Van másik példa is.

Valakinek a faluban jó módja van, de a regále bérlő kontrabontjainak pénzre van szüksége. Tudják hogy pálinkát főz vagy bora van, kéretnek tőle orvosságnak, s mert pénzért nem ad, czukorra valót ad az illető, a jómódu ember gyermekeinek. A mustra bevitetik a kapitány vagy szolgabíróhoz, és a becsületes jó szívü ember büntetés pénzt és kárpótlást fizet. Mert hát az a tisztviselő így találta véletlenül igazságosnak a dolgot.

A zugirkász reá veszi az illetőt, hogy ügye nem igazságosan lévén elintézve, keressen magának jogorvoslatot. Az egyszerű, már mindenütt elutasított egyén hisz a szép szónak, és három anyiba kerül a Zsidó zugirkász által készített orvosság, mint másnál került volna, de az eredmény igen természetesen semmi.

A biztosítónak leég csürje, vagy elveri a jég a gabonáját. Ha tekintélyes emberrel van dolga a Zsidó becsülő biztosnak, megkapja egész árát, persze aztán az illetőnek az elismerést hirlapilag publikálni kell. Ha csak egyszerű polgár, a quotta megállapittatik, s ha bele nem egyezik: mindenféle kifogások következnek az alapszabály szerint, s az illető végre is hosszas perlekedéssel nem nyert annyit, mint a mennyi először ígérve volt.

Erre is tudok példát.

A sensál rá veszi az illető földtulajdonost, hathatós ígéreteivel, hogy drága az az 500 frtos költsön 8°/_o mellett, vegyen fel 1000-et a pesti vagy bécsi ez s ez banknál, és az 32 év alatt fizettesék le, 7. vagy 6 és fél^o/_o ékkal. — Ő ki- eszközli azt könnyű módon, és ha azt felvette, kifizetheti az adósságot, s mellette 500 frtot beruházásra fordíthat. Az il- lető a szép szóra hajlik, az ígéretbe bizva a feltételt elfogadja, reá költ vagy 100 frtot, de hát eredmény semmi. Ekkor a pénzintézet, és kormány, — mely a költsön módját szabály rendeletével megnehezítette, gyanusítatik a sensál által, mint- ha az igaz volna.

Hirdetve van majd minden lapban: hivatal, foglalkozás ispánság, felügyelőség, biztos fizetéssel ez és ez hatóságilag engedélyezett íródjában. Számptalan állás nélküli egyén meg- fordul az illetőknél, lefizeti egyik az 50 xárt a beiratásért, másik más helyen az 5 frtot, és a hirdetett üres helyek már betöltettek, s az illetőnek nem jutott.

Jön a sorsjegyarúló, kereskedelmi ügynök a falura, si- kerül rá beszélni néhányat hogy fizessenek, vásároljanak, hi- szen csak keveset kell fizetni. Akad jóhízemű aki megtaka- ritott filléreiből apródonként tőkét akar szerezni, vagy vala- lamit előleges foglalóval megrendel. Jön utánna az értesítés, hogy ez és ez, többé nem ügynök, az illetők ne fizessenek, de már akkor a pénz oda, vagy jön a még kellemetlenebb hír, hogy ez és az megbukott, s a fizetett összeg oda vesz. Az illető tettes még panasz esetében is leggyakrabban megme- nekül, és folytatja más irányban az üzletet.

Vég nélküli az ily esetek száma, de most azokat nem sorolhatom elő, hanem e néhány esetet általánosságban szük- ségesnek találtam felemlíteni.

És az ily miseriákból tűnik ki leginkább, hogy miben

rejlík a Zsidó világhuralmi missiójának hite, mert az ábrándnak látszó remény mindinkább a valóság felé közelg. Mert ha meggondoljuk azt, hogy 1848 előtt a politikai és társadalmi élet kizárólagos vezetője a nemesség értelmisége volt, az 1848-iki idő után pedig attól elesett; a felszabadított jobbagyság pedig 1867-ig, de mondhatjuk a mai napig is tökéletesen átidomulni, az előkészítésre megkívántató törvények hiánya miatt nem bírt, a nemzet nem erősödhetett meg annyira, hogy az az előtt elszigetelt jog általánosításának kedvezményét egész lényegébe felhasználhatta volna, be kell ismernünk azt: hogy a 600,000 zsidó lakos azon erőssel, a melyel rendelkezik a legutóbbi 30, de különösen 14 év óta nagy változást idézett elő hazánkban, nem csak a birtokviszonyokat, de még a társadalmi rendet illetőleg is. És miután látja, hogy összetartása, szívóssága és szerencsége által még a törvények korlátain kívül sem érheti semmi veszély, vagy legalább olyan nem, mely miatt eddigi eszközeit és irányát megváltoztatni kénytelen lenne, ha másutt nem, de nálunk bizonyosan elhiszi: hogy ő van hivatva Magyarországon küldetése folytán a vezetést kezébe venni, mert a lazult anyagi és erkölesi viszonyok között, ehhez közeli kilátása van.

A socialis fejlődés bizonyára részükön van, és ha szét tekintünk a provincián, a csak 30 évvel ez előtt, de még csak 15 évvel ez előtt is erős honoratior osztályt megapadva, pusztuló félben találjuk; s ha van valahol egy nyilvános előadás, hangverseny, színház, a zsidókat találjuk tulnyomólag az első helyeken. A honoratior osztály pedig, a mely közöttt beolvadva találjuk az eddigi nemességet is, mely elsőségét ezelőtt joggal kívánhatta magának, most az eddigi polgári osztály helyén szerénykedik. De még a fürdő helyeken is a zsidóság a tulnyomó.

Ez azt mutatja, hogy ők anyagilag gyarapodnak, mi pedig pusztulunk, veszünk.

Nem azért hozom én e körülményeket fel, mert ebből azt akarnám következtetni, hogy a zsidó ne gazdagodjék, vagy az első helyeket ne foglalja el, hiszen ma már pénzzel mindenhez hozzá lehet jutni, a ki szorgalma és mérsékelt életmódja által vagyonhoz jutott, miért ne élvezné annak hasznát. Hanem mindenestre különbség van a módok és eszközök között, a mely által vagyonhoz lehet jutni, s mindenestre szükséges lenne, hogy bizonyos utakon szerzett vagyon tulajdonosai szerényebbek lennének, s legalább gyermekeikre hagynák a társas élet előnyeit, és ne hívnák ki az ismerős közönség megbotránkozását.

Avagy nem különösen veszi-e ki magát az, midőn a csak néhány évvel ez előtt bizonyos kétes foglalkozású Butterspitz, Grinmandl, Mauschekapaúner, Rephüle, Grünspan és Knofoles család az első helyeket foglalják el mindenütt, s magokat nagyságos czimel illetetik? . . . Igaz, hogy ehhez semmi közünk, hát hiszen ha ily ártatlan czimekben találják örömüket, ám had teljék benne kedvök; de aztán midőn a nép egy Rozgonyi, egy Rákóczy czimmal magyarosított zsidót lát, (ami a magyar nemesi családok történeti érdemei ellen mégis kiméletlenség) nem is tudja miféle czimet adjon nekik, mert hát már azok legkevesebb méltóságos czimet érdemelnének.

Az ily szerénytelenségek hozták aztán be most már a czimkorságot nálunk, mert ma már az eddigi legnagyobb hazafiak, országosan kiváló emberek „T e k i n t e t e s“ czime mind kevés, a nemzetest pedig még a mesterember is keveselli, hanem a legkisebb hivatalnok úgy mint a legegyszerűbb utazó „N a g y s á g o s“ ur. Pedig bizony mondom, s ez a nemzetek életéből vett példákából bizonyítható: hogy minél jobban szaporodik valamely államban a czim, annál inkább

hanyatlik az erkölcsiség, minél kevesebb mértékben találhatik a szerénység, annál nagyobb fokú a korupció, s minél nagyobb mértékben nő ez utóbbi, annál inkább hanyatlik a nemzeti erő és vagyon.

Van a Spanyolnak czime és neve bezzeg egy hosszú sor, de mellette elpuhult szegény, a Francia pedig gazdag és erős, pedig ott a kofa is Madame a delnő is Madame, (asszonyom) a gróf Monsieur, (uram) a korcsmáros is az.

Miért nem gondolkozik arról a kormány, hogy ha már behozta az ügyvédi kamarát, és közjegyzői intézményt, a zug-irkászat az országban véglegesen betiltassék; hogy a zsidó ügyvédek azt a temérdek mondva csinált kétesjellegű pereket a törvény szabadalma mellett végletekig ne erőltethessék; hogy a biztosítási társulatok szabályai felül vizsgálattassanak; hogy a temérdek nyilvános magán zálogüzlet, vidéki iroda, comptoir stb. czimű pénzzsaroló intézetek felelőség nélküli kezelése elébe, a melyek a korupció terjesztésének nyilvános elősegítői, — végleges gát vettessék! Szerintem azon temérdek visszaélésnek, melyből a zsidó gazdagodása származik, nem egészen maga a zsidó az oka, hanem a kormány is, ki az ügyvédet a bélyegesonkitásért is törvényhozássalag fogságra bünteti, s az ily országszerte elterjedt visszaélések meggátlására pedig, semmi lépést nem tesz, sőt azoknak hatóságilag engedélyezését elnézi.

És a zsidóság azon része, mely ily foglalkozásból él, ezt nagyon jól tudja, s a felelőség alól magát feloldva érzi. Azt ami törvény által megtiltva nincsen, megtenni mindenki jogosítottnak hiszi magát kivált üzleti szempontból, különösen pedig ha még a büntető törvény §§-ai is szelidíthetők a bírák befolyásolhatósága miatt, és ha ez által a társadalomnak vagy egyeseknek kára származik, az a kormány a melyik arról nem gondolkozik hibásabb, mint maga az aki ezen tör-

vénykezési hiányokat felhasználja, mert az ember hajlandó mindég a maga érdekét tenni előbbre, azután tér a társadalmi érdekekre, ha ugyan azt fel bírja fogni.

Mindezen körülményeken kívül pedig, a mi befolyásukat legjobban megerősíti, a pénz. Nem hiába rabjai a vagyonszerzés szenvedélyének, de a cél amit aztán általa elérnek, világosan mutatja : hogy nagyon is tudomással bírnak annak hatalmáról.

A pénz, a kereskedés a zsidónak csaknemkizárólag sajátja, s egymásközötti határtalan hitele fejti meg azt, hogy miképpen gazdagodhat meg közülök még a szegény ember is hirtelen. Sokszor legegyszerűbb emberek százezrek értékesítésével bizatnakmeg, ami aztán csak a mellékes hasznot tekintve is nagy jövedelmet nyújt.

Magyar ember ily szerencsében nem részesül. Ki adhatna bárkinek is közülök 100,000 frtot elhelyezés vagy értékesítés véget? Van-e egy magyar bankár, vagy egy magyar nagykereskedő, a ki heverő tőkét az ország különböző részeibe kívánná elhelyezni, vagy azzal értékesítés útján forgalmat és hasznot szerezni? Bizonyára nincs, s a zsidótól nem kívánhatjuk azt, hogy elszigeteltségéből kilépve, maga jószántából bizzon meg egy keresztényt ilyen dolgokkal. De meg annyi egylet közül mint ma már van, az országos gazdasági egylet, az országos iparszövetség, az országos véd egylet, vagy a társadalom valamely kiváló tagja. csak egy is, vett-e még annyi fáradságot magának, hogy ha már önálló bankunk nincs, legalább mellékutakon oly modoztokról gondolkoznának, a kereskedés, ipar fejlesztésére : hogy a forgalmi tőkék előállításával, magyar keresdelmi, vagy ipar szempontjából magyar emberek által igyekeznének a productiv erők, executiv uton elérhető hasznosítását biztosítani, a zsidó monopolium ellenében. Más uton pedig elősegitenék azt : hogy a temérdek

biztosító társulat, pénzintézetnél a magyar elem támogattatnék, a hol legtöbbszörre zsidókkal találkozunk. Én magam is tudok esetet nem egyet, a hol a magyar ember hiába kért állást, nem alkalmazták, pedig különb képessége volt mint a helyette alkalmazott zsidóé. Fájdalom eddig nincs, mert amit tesznek is, csak részletes experimentációk, a melyek generális eredményre nem vezetnek.

Vagy talán a magyar ember ilyen foglalkozásra képtelen, megbizhatatlan? . . . nincs meg benne a soliditás és hitel? . . . Ez a feltétel nagyon szomorn és lealázó lenne, midőn éppen a magyar nemzet tagjai vezetik az ország kormányzását; tehát meg sem állhat.

Miben keressük hát az indokot? . . . Szeréntem abban, hogy a magyar ember nem támogatja egymást úgy mint a zsidóság, sőt irigye egymásnak, s nem bír oly kifejlett fűrésző tulajdonnal mint ez.

Tehát mindezen elősorolt körülményeknél csak a zsidó egyedül a hibás? . . . Nem. Hogy általuk tulszárnyaltatunk, annak egyik oka magunk is vagyunk, mert nincs bennünk elegendő összetartási kapocs, nem tudjuk egymást eléggé támogatni, s a kormány is mindezen dolgoknál indolens.

Van még egy körülmény amit el nem halgathatok, s a mit már az I-ső részben is futólag érintettem.

Ha megtekintjük a zsidó synagogák és iskolák 1800 éves multját, meg kell ismernünk, hogy ily csudálatos viszonyokkal találkozunk egy vallásnál sem mint itt.

A zsidó vallás csak türt vallás volt 1881. év óta Európában, (azon kevés időt kivéve, a midőn a római, Mór és Szaracén uralmak alatt szabad vallásgyakorlatuk volt) és mégis volt-é a catholicismusnak fénykorában több joga, magának a katholikus egyháznak, vagy a reformatio keletkezése óta, melyet fegyverrel vívtak ki elődei a hatalmak ellenében, volt-e

a protestánsoknak oly szabad autonómiájok törvényesen beczi-kejezve, mint a milyen a zsidónak beczi-kejezés nélkül? ki éppen azért, mert a beavatkozással senki sem akarta őket elismerni, legfüggetlenebbül intézkedett saját egyházának sorsa, és gyermekei nevelése fölött. És miután templomaik, mint be nem vett, vagyis nem törvényes vallásfelekezeté, a hatalom jog-nál fogva széthányhatók voltak, nem csak megkiméltettek, de még mielőtt Magyarországon hire lett volna a telekkönyvezés-nek, a templomok ülőhelyeit ők már magok és családjaik számára betáblázással, illetve áruk lefizetésével telekkönyvez-ték, hogy ha netalán valamelyik tagja az egyháznak elköltö-zik, a templomon betáblázott illetékét készpénzbe elvihessék, eladhatván azt bárkinek, ki annak megvételére képes volt. De ezen hely még végrehajtások alapját is képezhette, a mi valóban, tekintve a templomok mint szent helyek, és közbir-tokok alapját, nemcsak az egyházi, de a hazai törvények felfogását illetőleg is lealázók voltak.

Hogy haladhatott volna tehát a reformatio felé eddig az orthodox zsidó, midőn zsenge gyermekkorában, mire más na-gyobb felekezeti, vagy állami iskolába jutott, már meg volt vetve ősi nevelésének alapja, mely őtet a Thalmud szerint Is-ten kiválasztott népének szokásaihoz, tövényeihez, s annak ki-zárólagos fogalmához kötötte, és a többi nemzetiségek és vallások ellen fanatizálta, azoktól mintegy visszatartotta, úgy szólván elzárta, de még a templomra is kereskedelmi szellemet lehelt?! .

És most vessünk egy futópillantást még a statisztikára, a melyből számokkal legyen bizonyítva azon körülmény is, mely szerint azt állítottam: hogy a zsidó legnagyobb része ta nittatja gyermekét.

Fényes Elek magyarország statisztikája szerint, 1840-ben 241,632 zsidó lakosra esett 410 rabbi és 410 tanító, ezek pedig tanítottak 1842-ben 24,000 gyermeket. És így míg a

Katholikusok közül minden	14	$\frac{1}{2}$ -ra	esett	1
Ágostaiaknál	”	11	$\frac{2}{3}$ -ra	” 1
Reformátusoknál	”	13	$\frac{9}{15}$ -re	” 1
Görög egyesülteknél	”	80-ra	”	1
Görög nem egyesültre	”	48-ra	”	1
addig a zsidók közül	”	10 lakosra	esett	1 tanuló.

A viszonyok változtak. Ma két annyi synagógánál, papnál és tanítónál is több van, és a zsidók közül alig hiszem hogy minden második vagy harmadik ne járna iskolába és ne taníttatná szüleit. Tehát bizonyos: hogy a tanításban, (a mi különben csak előnyükre és dicséretükre szolgál) a többi magyarországi lakosok felekezetei, velök nem versenyezhetnek.

Lehet most már képzelni, hogy az elkülönített faji és vallásu nevelés, felsőbb gondozás nélkül, (kivéve közülök a kiveendőket) milyen intenciókat képviselhet a többi magyarországi lakosok ellen, midőn ezen emberek sem szokás, sem vallás, sem törvény, sem életmód tekintetében nem akartak eddig beolvadni az állam többi lakosai közzé, és azokhoz társadalmilag is hozzá simulni. Igen mert nem lehetett, és nem lehet nekik, így a hogy vannak még ma sem.

Kell tehát valamit tenni okvetetlen, hogy a zsidó szervezet szabályai a haza törvényeihez idomíttatván, összeegyeztessenek, hogy annál fogva a rendszeres és békeséges beolvastás, méltányos uton minél rövidebb idő alatt keresztül vihető legyen.

Valóban az volna a legkívánatosabb, hogy míg az egyházak a vallást illetőleg magukra hagyatnának, addig az iskolákra nézve a felekezetiség megszüntetnének, de miután az mindig csak jámbor óhajtás marad még egy időre, addig is míg az lehető lesz, más uton kell az ellentétet kiegyenlíteni.

Mindenek előtt szükséges, hogy a további szabad beköltözködés beszüntetessék, vagy legalább megakadályoztassék.

Szükséges hogy a hazai műveltebb és felvilágosodottabb magyar rabbikkal a kultus minister értekezletet tartson, melyben márelőbb telyesített kormányi megállapodás szerént megkérdezze őket arra nézve, miképp lehetne össze egyeztetni a Zsidó hagyományos intentiokat az ország törvényeivel, a zsidóság eddigi elkülönítésének megszüntetése végett. Mióhajtásuk lenne e tárgyban akór mánynyal szemben, s viszont közölné a kormány velők azon alapelveket, melynél fogva a reformatió útján tőlök a válaszfalak végleges eltávolítása végett kíván; s azután egy szükségesetén tartandó nagy zsinattal, költsönös megállapodás folytán hozassék positiv törvény: melyben mind a haza, mind a zsidóság érdekeikellőleg méltányoltatván.

Mondassék ki: hogy a Thalmud (az isteni tisztelet, és más egyházi ügyek elintézését tárgyazó szabályok kivételével) Magyarországon többé mint a zsidóság szervezeti szabálya, nem taníttatik, sőt az egyszerűen mellőztetik, a mit a haladó párti magyar Zsidó ma már szivesen el is enged.

Mondassék ki az étkezési törvény elvetése, mint a mely az itteni klimatikus viszonyok miatt ugy is felesleges, de a vegyes házasságok gátjául is szolgálhatna.

Mondassék ki: hogy a hazai Mózes válasu

felekezet részére egy főpap fog kineveztetni Budapesten, ki is köteles maga körül consistoriumot választatni, melynek segítségével fogja vezetni felekezetének egyházi ügyeit, a haza határán kívül senki, a haza határán belől pedig a kormány felügyelete alá helyezve.

Mondassék ki: hogy ezen főpap és consistorium kötelessége a már fennálló papnöveldét, és tanító képezdét felügyelni, melynek tanárait a kormány fogja ki nevezni; és hogy Magyarországon, valamint a hozzákapcsolt részeken, idegen országból papot hívni, vagy tanítót kántort választani nem szabad, hanem csupán az onnan kikerültek lehetnek papok, tanítók, kántorok (községi iskolákban azonban, más iskolában végzettek is lehetnek, mint eddig.)

Mondassék ki: hogy a Synhedrin házassági törvényeire vonatkozó tractátumok, az országtörvényeihez és szokásaihoz alkalmaztassanak, illetve vele összhangzásba hozassanak, és a házassági való perek mint a protestánsoké, az 1790-ik évi 26 és 55-ikt. cikkelyek figyelembe tartásával, az országos törvényszékek eljárása alá helyezzessenek.

Mondassék ki: hogy az ugynevezett Gabelle czimű (vágatási díj) egyházi adó végképpen eltöröltetik, s a kultuszok adó fizetőire birtokaránylag igazságos egyházi adó vettessék, melynek rendes behajtása közigazgatási végrehajtással is biztosittassék.

Az iskolákra nagyobb gond fordítassék, valamint a papokra is, kiket a községek hármass jelöltségi jogának fentartása mellett kineveztetni óhajtanék, mert így habár igen sok felvilágosodott rabbit ismerék is köztük, miután őket a község választja és fizeti, igen sok esetben az éretlen nagytöbbség kívánatát, és egyes hatalmasabbak érdekeinek támogatását kötelesek telyesíteni, a miért is aztán sokszor felvilágosodottságuk mellett is, a meggyőződés ellenére kell cselekedniök.

Igy aztán be lehet, sőt be kell hozni az általános polgári házasságot, mely bizonyosan megszünteti eddigi elszigeteltségöket, s tökéletesen magyarokká válnak, amikor minden veszély nélkül belehet őket ezikkezni a törvényesen bevett vallásfelekezetek sorába.

És ekkor mindenki tudni fogja kötelességét.

Ha valaki a költsönös megállapodás folytán hozott országos törvényeket el nem fogadá, szabadságára hagyatnék lelki meggyőződése szerint cselekedni, s oda menni a hová jónak és hasznosnak, vagy magára nézve megnyugtatónak látja, de semmiesetre nem segíteni hanem magokra hagyni. A kik pedig a költsönös megállapodás után hozott törvényt elfogadják, azokat segíteni, akik bizonyára a magyar nemzet valódi testvéreivé válnak.

Veszély nem lenne, s az őket kívülről sem érhetné, mert a kik idegen országból akarnak bejönni, azok folyamodni, s az ország törvényeinek magokat alávetni köteleztetvén, ellenségükké nem válhatnának.

Ez csupán annyit tenne : hogy legyenek a zsidók ismét tisztán Mózes vallásuak, kik azt a Thalmud mesterköltsége

nélkül kövessék, és akkor bizonyára a legjobb hazafiakká lehetnek, míg így a Thalmud államszervező szabályzata mellett, annak tanításával soha sem idomulhat át egy Zsidó sem oly önzetlen hazafivá, hogy testtel lélekkel a keresztény Magyarország népeivel egyenlő, és kivétel nélküli társadalmi életet éljen.

Az összes kereszténység vallása a Mózes V könyvén alapszik, s a zsidók mégis elkülönítik magokat, elkülönítik csekély, könnyen feladható ritualis szabályzatok által. Egyik felől a latin, másik felől a héber nyelv küzd egymással, hogy egyetemességre jusson. A ki valódi önzetlen, igazi hazafi óhajt lenni, csekélységek miatt nem kell feladni annak lehetőségét, hogy egy társadalmi életet élhessen, a ki pedig csekélységek miatt is merev állást foglal, abban nincs szándék arra, hogy a válaszfal véglegesen megsemmisíttessék.

Nem szükséges a vallást elhagyni, higgyen mindenki azt a mit akar, csak a nehézségeket, elkülönítő szabályokat kell a társadalom szükségeihez, s az ország törvényeihez méltányosan idomítani, s ezzel a cél el lesz érve.

Előre látom, hogy sokan kétkednek ennek kivihetésében, különösen pedig az orthodoxok. Még annak csak hallására is a mi itt elősoroltatott, érzékenyen feljajdulnak, hogy ez által a vallás, a szabad nyilvánítás korlátozása, s elnyomtatása czéloztatik. Nincs igazuk egyiknek sem, példákkal is bebizonyítom.

A jóakarát, a higgadt meggondolás, a kölcsönös méltánylat, a felvilágosodott értelem sokat tehet, és tapasztalásból tudjuk, hogy nagyon sok ellentétet kiegyenlíthet, pedig itt nem is annyira az ellentét, mint a méltányosság és felvilágosodottság forog kérdésben.

Azon fogalom pedig hogy én a főpap, a papnövelde tanárainak, valamint általában a papoknak kormány általi kine-

véztetését kívánom, a hármás jelöltségi joggal az egyházakat még is respektálva, csak onnan származik: mert az átalakulásra rend és fegyelem kívántatik, és ha a kultuszok magokra hagyatnának, igen sok bonyodalom származhatnék belőle. Később ezen újabb törvénnyel segíteni lehet.

Miért akarnak külön államszervezetet, törvényt, elkülönítést azok, a kik ajkukon a felvilágosodottság, a társadalmi rend, egyenlőség eszméjével lépnek fel minden alkalommal, valahányszor a Zsidó kérdés tárgyalatik, ha egyszer a józan ész által felfogható, könnyen elhárítható akadályok eltávolításáról halani sem akarnak? A kik folytonos merevség által hiszik kivihetőnek azt, a mi már 1800 év óta hátrányára volt a zsidóságnak, azok csak üres szavakat hangoztatnak, s az általános felebaráti szeretet nagy eszméjének felfogásából, valamint a hazafiságtól idegenkednek! Azok csak frázisokkal szeretnek élni, de a célért tenni mit sem akarnak.

A samaritánusok és karaiták ellen nem heves gyűlölséggel viseltettek-e a zsidók már Jézus előtt, és ugyanezen mózes vallásu felekezetek hitelveinek legnagyobb részével, nem megegyeznek-e a mai zsidó vallás hitelvei?

Hát II-ik Juda, tibériási patriarcha Alexander Severus alatt (222—235.), midőn még a Thaluud nem volt, jó barátságban levén a császárral, nem sokat megengedett-e a zsidóknak, a mi a rómaiak sok éves gyűlölete miatt az előtt tilos volt? . . . Nem megengedte-e az olajnak a pogányoktól vásárlását és élvezetét, nem hajlandó volt-e a kenyér vételét és élvezetét is megengedni, sőt egyéb szelidítéseket is a vallás ceremoniai között, a mi az előtt szigorúan tiltva volt??!

Hát Sadjah egykori hires Gaon, „Emunoth Vedeoth“ (a hit és ismeretek) czimű könyvében nem azt igyekezett-e bizonyítani, (pedig ő thalmudista volt), hogy a hitelvek a tudománnyal, és így a törvénnyel is összeférhetők. (933—937).

Hát maga Maimonides nem sokat változtatott-é a Thalmud nem mindég tárgyilagos magyarázata, hanem bonyodalmas, meddő vitatkozásain, a melyektől azt még sem birta egészen megtisztítani.

És vajjon I-ső Napoleon 1807-ben, midőn a vegyes Synhedriomot össze hívta, valamint 1844-ben a Braunschveigban összeült Rabbi gyűlés nem kimondotta-é a zsidók és keresztények közötti vegyes házasságok lehetőségét, azon különbséggel, hogy az első a vegyes házasságoknál az egyházi esketést alkalmazhatónak nem tartotta, tehát ezzel a polgári házasságra utalt, míg az utóbbi a gyermekek vegyes vallási neveltetését is kívánta?

És végre az ótkezésnél, nem száz és száz zsidó gyermeket nevelt-e fel emlőin keresztény dajka, a ki goj, és disznó zsirral és hussal táplálkozott azon idő alatt is néha, míg az orthodox zsidó házában lakott?? . . .

Ezek mind olyan apró dolgok, a melyekből álokoskodással igen sokat lehet elvonni, de ismét szörszálhasogató logykával sokat lehet hozzá adni, a minek a következése még is csak az: hogy észszel, jóakarattal, a vallást a bölesésszettel és törvénytgyel is össze lehet egyeztetni.

Nekem nagyon sok okos, tudományos, felvilágosodott és tiszta lelkű rabbi ismerősöm volt, mint a híres szegedi rabbi Löw Lipót, kinek emléke most is valódi, őszinte tiszteletben áll előttem, pedig nem is magyarországi születű volt. Ilyen rabbinusok kölesönös érintkezése és megbeszélésével igen könnyen oly positiv törvényt lehet hozni, melynek következtében a zsidók beolvadása, és a keresztények társadalmi életéveli azonosítása igen könnyen keresztül vihető. És lesznek akkor katholikus, protestáns, unitárius és mózes vallásu magyarok a haza határain belől, meglesz a béke, rend és egyetértés, és többé a vallás vagy faj szóba sem jön.

Nagyon megfigyeltem azon álláspontot, a melyből kiindulva idáig értem, és tartózkodtam oly vélemény nyilvánításától, mely akár nézeteim fejtegetésében, akár indítványaimban korai lett volna, mert nagyon jól tudom: hogy az intézmények kifejlődését a történet indokolása után mindég az idő vezeti, érleli és igazolja; és épen azért csak a lehetőségig igyekeztem eljutni, tovább nem. Azt hiszem, hogy ma, a XIX-ik század második felében könnyebben megérthettem magamat, mint megérthettek volna egy századdal ez előtt, mert egy XIV, XV-ik századbéli keresztény vagy zsidó, ha ma felébredne sírjából, bizonyára nem értené meg a mai szabadabb gondolkozás lehetőségét. De azok, a kik a fejlődés korának utolsó évtizedeiben éltek, azok annyival inkább megérthetnek, mert bebizonyított tény, hogy majdnem minden társadalmi kérdés a Theológiától van áthatva, a bölcsezészet ugy mint a politika, és így a „Zsidó kérdés“ véleményem szerint lehető helyes megoldásánál (vagy talán megoldási kísérleténél) kénytelen voltam én is a vallásig kutatni, míg odáig jutottam: hogy a Thalmud által megzavart zsidó vallást egy bizonyos határig reformálni kell.

És annak lehetőségéről annyival inkább meggyőződtem, a multból vett tapasztalás után, mert ha Caligula idejében Pál apostol kortársa Philon tudós zsidó a görög, különösen a plátói és stoicus bölcsezészet tanait, azon fejletlen zavaros korban, összeköttetésbe tudta hozni a zsidók hitzeikkel, s a kelet vallásbölesészi tanaival, mennyivel könnyebben lehet ma, a szellemi műveltség befolyása mellett, a tudós, felvilágosodott, jóakaratu, hazafias érzelmű rabbikkal és közönséggel a zsidó vallás csekély reformációját keresztül vinni, s a hazai társasélet és törvényekhez alkalmazni.

Hiszen ha a Zsidónak Mózes X parancsolatja kevés, akkor a Thalmud is kevés, ha pedig a X parancsolatot meg-

tartja, akkor a Thalmud számtalan meddő vitatkozásait mellőzheti, és sokkal boldogabb leend a mózes vallásu Magyar czimmel, mint a zsidó világoralmi ábrándos reményével.

Én tehát oly sok kutatás, kérdés, ingerültség, gyűlölség és tapogatódzás közepette, a mely e tárgyban már annyi idők alatt még mai napon is folytonosan tétetik, felfogásom és meggyőződéseim szerint ezeket hinném leginkább alkalmas módokatnak arra, hogy elvégre legalább hazánkban a zsidó kérdés véglegesen és örök időkre megoldva lehessen. És én bizom a hazai zsidóság értelmesebb részében, hogy ha a kormány részéről ily irányban lépés tétetik, e nehézségek elhárítására minden lehető eszközökkel segédkezni fognak, a mit telyes szivemből kívánok is.

Befejezés.

A Zsidó kérdésbenn egyidő óta a mint Istóczy országgyűlési képviselő, mult évben azt jónak találta az országházban is felhozni, valóságos antesemita irodalom keletkezett.

Fenebbi tárgyalásaim, és fejtegetéseimben okok merülnek fel, melyek a felszollalás jogosultságát uémileg igazolják, és azon érdemét Istoczynak, hogy a bajt jelezte, senki sem tagadhatja meg, csak hogy a mód, és modor megválasztásában nem volt szeréntem szerencsés; mert a helyet, hogy tárgyilagosságot fejtetésebe bocsájtkozott volna a felvetett kérdésnek, egész kiméletlenül rontott egy majd nem kétezer éves betegségnek, hogy azt az egészséges keresztény társadalom testjéről egy metszésre levágja, holott az lehetetlen, mert egy erőszakos operatio a testnek magának is ártalmára lehet.

A külföldi antesemitikus mozgalmakat minálunk irányadóul venni nem lehet. A socialdemocraták követeléseit Poroszországban a kormány politikája ellen irányzott törekvés, ennek ellenében a kormány, s különösen Bismarck intézkedései teremtették hanem is közvetlen, de közvetve a zsidó ellenes szövetségek létre hozását, melyek nagy tüntetéseket rendeznek, de a mely áramlat előbb utóbb ártalmatlanul fog a maga medrébe visszatereltetni, a mint azt ismét a politika ugy kívánja. Az oroszországi brutalitások pedig a tudatlan, politikailag s társadalmilag elnyomott nép, felbujtott, állatias kitörése, mely minden rosszat a mi vele elnyomói által elkövettetett, azokon hiszi megbosszulhatónak, a kik hozzá leg-

közelebb vannak, a kikkel mindennap összeköttetésben élnek, s a kik által életmódjuk, — mert tőlük vesznek mindent — felfogásuk szerint megnehezítettet. A nihilismussal telt orosz országi nép figyelmét egyelőre a zsidókra kellett irányozni, és most a kik részt vettek a lázadásokban, legszigorubban büntettetnek. A Francia nép erős, gazdag, és büszke, ott nehezebb ily tüntetéseket rendezni, habár az is igaz, hogy sokkal kevesebb Zsidó lakik ott mint Németországban. Mi ennek az oka? Mert a Francia, kereskedő nép mint az Angol, és nem engedi magát rá szedetni, és így kevesebb panasz fordul elő. De más államokban is mint olaszországba, minden csendes és tulásba sem tévednek.

A keresztény társadalom már régen érzi, és tudja, hogy az emberi jogok egyenlők, és Isten nem különböztetett meg egy nemzetet sem külön hatalommal, vagy joggal a másik felett; a hatalomjog bitorlásából származó „ki erősebb“ fogalom lehet irányadó egyesek hatalmának növekedésére, vagy megállapítására nézve, de az általános emberiségre nem. Így érzi, és tudja azt: hogy a Zsidó is csak ember, éppen olyan joga van az élet, s annak örömeihez mint másnak, s azért az 1880 éves hibának orvoslását kívánja, sőt maga részéről bizonyosan elő is fogja segíteni.

Gondolják meg tehát azok, a kik ma az általános Zsidó kérdéssel foglalkoznak: hogy minden jogból kötelezettség is származik, és a zsidóval előbb meg kell azt értetni. De 14 év alatt a felszabadítás után nem lehet tőlük egyszerre átalakulást kívánni, a midőn a felszabadítást megelőzőleg sem neveltetésükre, sem intézményeik javítására, vagy azoknak az ország törvényeihez, szokásaihoz való átidentifikálására, semmi gond nem fordított, de arra nézve gyökeres intézmények most sem hozatnak.

Előbb tehát ezekről kell gondoskodni, még pedig minél

rövidebb idő alatt, mert ha azt az emancipacio kimondása előtt elhanyagolták, a felmerült napi kérdés tárgyalásai meggyőzhették magát a zsidóságot is arról, hogy it valamit tenni kell a mi az őszhangzatot, a mi a társadalmi egyöntetűséget megállapítja és megerősíti.

És akkor barátságos, humanus eszközökkel, helyes irányu törvényekkel el lehet érni, hogy ami már Mózes vallásu magyar polgártársaink, (és ekkor már nem zsidók) 50 év leforgása alatt magyarok lesznek, a kik között már eddig is sok jó hazafit, derék tudóst és művészt találunk.

Azt azt azonban sehogysem tartom czélszerűnek, hogy a napirendre hozott zsidó kérdés, csúppán vádakból, és csufondáros sértő szavakból álljon, mert ezen a bajon, ha csakugyan baj van, bizonyára gyökeresen nem segíthetünk; a kedélyeket pedig elkeseríteni, s általában az egész zsidóságot még a javát is, a többiekkel együtt foglalni össze, s ez által mintegy meggyüllöltetni nem czélra vezető ut. Kivált midőn a fentebb ismertetett Thalmud, s a történelemből tudjuk, hogy ezen mai helyzetnek, illetőleg állapotnak nem a mostani zsidóság az oka, hanem részint régi rabbinusaik gyűlölsége az őket üldöző rómaiak, később keresztények ellen, részint a régi kormányok indolentiája, mely századokon keresztül felügyelet nélkül hagyta őket a népnevelés és társadalmi téren. Ezen el hanyagolással oly tanok becsempészése engedtetett meg gyermekeik fiatal szívébe, mely ugy az összes zsidóság fejlődésére, mint az államokra, nam csak társadalmilag de politikailag is károsnak bizonyult.

Nagyszerű egyes képeket lehetne a mult lapjaiból feltárni meg szemlélés végett, hogy az időben, midőn a társadalmi nevelésből származó felfogások folytán, a türelmetlenség egymás ellen legmagasabb fokra hágott, mily önzetlen, barátságos, áldozatkész viszonyba élt egyes zsidó család kereszt-

tény családdal, s miképp kívántak veszedelem idején egymáson még áldozattal is segíteni. — Igaz hogy az ily kivételek mellett a sötét képeket és feltárhatjuk, a melyben az egymás elleni engesztelhetetlen gyűlölet van bizonyítva, . . . de e képek e kis röpiratnak keretébe sem valók. Anynyit azonban még is kivonhatunk belőle példaképpen, hogy az emberi ész és szív, még a jogtalan torzsalkodások ideje alatt is megtalálta egymás iránt a helyes utat, és még a sötétség korszakában is akadt ember nem egy, sem nem kettő, a ki szakítani tudott nemesebb emberi érzelmeinél fogva, a kor beteg szokása és felfogásával.

Mennyivel inkább elérhető tehát most a cél, az összes emberiség jogait összeegyeztethetni; mennyivel inkább szükséges az igaz-ágot higgadt, tárgyilagos uton keresni; és én Istóczy működésétől is azt várom, hogy ő is belátja: hogy az egyes visszaélések, vagy a külföldi antiszemistikus tüntetések indokolatlan, legalább szeréntem nálunk indokolatlan fejtegetése, s minél szélesebb körben elterjesztése nem fog megfelelni azon czélnak, a melyet ő magának kitűzött, és hogy a nagy horderejű kérdés megoldható legyen, ő is rá fog térni a tárgyilagos vita terére, s közölni fogja minden ingerültség nélkül azon módozatokat, melyeket a mostani viszonyok és körülmények között szükségesnek lát arra: hogy végre és valahára ez a felvetett kérdés országos uton tisztáztassék.

Még egy van a mit észrevétel nélkül el nem halgathatok.

Midőn már e sorokat hónapok előtt megírtam, adta be a kormány, a keresztény és nem keresztény közötti polgári házasság törvényjavaslatát az országgyűlésre, azonban ez engem arról győzött meg, hogy ismét felrëndszabálylyal s nem általános törvényvel van dolgunk.

Hát miért nem az átmeneti korszak biztonságához, mulhatatlanul megkivántató feltételek beszéltek meg előbb, és

azután lett volna a törvényjavaslat beadva? hiszen akkor félrendszer helyett egész, általánosságban kiterjeszthető törvényt lehetett volna hozni, és akkor a keresztény és nem keresztény között alkalmazandó házassági törvényjavaslat helyett, az általános polgári házasságot lehetett volna érvényesíteni?! — Mert itt a kormánynak is függése van valahonnan.

Hiába, nálunk a törvények 1867. óta erdő módra szaporodnak, de sokszor nélkülözik azon biztos alapot, a mely azokat a közvélemény megnyugtatójával megerősítene, és állandósítaná. És éppen azért kell aztán a tapasztalás után újabb meg újabb póttörvényeket hozni, a mi már egy létező, de hibás törvény népszerűségét, vagy javítás által reményelhető eredményét mindég csak nehezíti.

Ez a törvényjavaslat visszavétetett, s most újabban ismét beadatott. Még nem tudni, mit rejt a javaslat magában, de annyi bizonyos: hogy a mint volt, ez sem az igényeket, sem a felekezeteiket ki nem elégíti. Azonban mégis egy lépésnek tartom arra: hogy miután a kormány is belátta annak szükségét, mert különben a javaslat nem készült volna, új törvénnyel rövid idő alatt lehet rajta javítani.

Én mindig azon véleményben voltam, és vagyok ma is, hogy régebben elhanyagolt törvények rendezését szabályozó törvényeket, mindig legjobb az átmenet biztos lépcsőjének építésével kezdeni: és ha emeletet akarunk építeni, biztosabban haladunk fel a földszintről, mintha tíz lépcsőt egyszerre átszökünk vagy a lépcsőkből néhányat kihagyunk, mert ugy sokszor akadályos, de gyakran még eséssel is, és nem haladás-sal végezzük be az emeletre vezető utat.

A törvényjavaslatot, még a mostani beadványában nem ismerem, következésképpen hozzá nem is szólhatok, ezen megjegyzésem csak a multa szól, azért tehát ez alkalommal azt nem tárgyalom.

A következés meg fogja mutatni, ha csak a régi fog elfogadtatni, volt-é igazam e tárgyban tett megjegyzésem-mel vagy nem.

Fejtegensük tehát a zsidó kérdést ha már felmerült, társadalmi és törvényes szempontból, fejtegensük a vallás reformációjának egy bizonyos szükséges és lehető fokáig, a meddig czélszerű, hasznos és nem sértő; a meddig a szabad gondolkozás, a hit megtámadásával bennünket vádolni nem lehet; és ha így a higgadt, tárgyilagos fejtegetések után helyes megállapodásra juthatunk, s ha a kormány a közvélemény figyelembe vételével azt foganatosítja, a czél ellesz érve. És akkor a Zsidó, Keresztény, vagy jobban mondva, a mózes és más vallásu hitfelekezetek, mint jó hazafiak és barátok, a legnagyobb békességben és atyafiságban maradhatnak együtt, mig e földet, e hazát lakják, firól fira, az idők végtelenségeig.

Akkor a zsidó megszűnt cosmopolita, Isten kiválasztott népe lenni, a ki csak a világoralomra les firól fira, és várja a messiást, ki neki azt érdemetlenül is megadja; szánt, vet, polgari foglalkozás után látand, s hive leend azon földnek, melynek használatában él ő és családja. És kétszeresen hive leend azon hazának, melynek törvényei alatt bizony dicsérheti őseinek Istenét, és nyugodtan élvezheti polgári és állami jogait. És végre lesz áldozatkész hazafi, ki éppen ugy fogja tüzhelyét külellenség megtámadása esetén védeni, mint a milyen vitéz küzdelemmel védelmezte hajdan Jeruzsálem tüzhelyét Titus győzedelmes légiót ellen.

*

*

Nem volt szándékom az európai Zsidó egész 1881 éves történetet megírni, mert az sok időt, de tetemes költséget is vont volna maga után; sem a társadalmi hiányokat nem akar-

tam minden részeiben és valóságában feltüntetni, mert akkor igen sok érdeket kellett volna sértenem, a mi e kis röpiratnak céljával tökéletesen ellenkezett volna; sem a politikai oldalát nem akartam érinteni, nehogy az által párt állást látszam elfoglalni, hanem csupán a főkérdések, társadalmi okok, okozatok és következtetések halavány vázlatát kívántam feltüntetni, a mely mégis a felvetett zsidóügy színezendő rajzának megállapított színéül szolgálhasson. És ha most ezzel azt elértem, hogy nálamnál hivatottabbak ezen irányban fogják azt helyesebben színezve megoldani, mint én, célomat tökéletesen elértem, és megnyugszom abban: hogy e sorokat hiába ki nem adtam.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	3
I. Általános szempontból	8
II. A Thalmud	37
III. Hazai szempontból	68
IV. Mit kell tennünk	91
Befejezés	129

Kijavitása

*az itt ott felmerülő interpunctionalis hibák mellett feltünőbb
értelmezavaró hibáknak.*

- 11-ik lap 4-ik sor végén csa helyett **csak**
" " 5 ik sor kezdetén kugyan helyett **ugyan**
" " 20-ik sor kezdetén lott helyett **lottak**
22-ik " 11-ik sorban sidó helyett **zsidó**
57-ik " 9-ik sor vége felé kiknek kebelében helyett **melyeknek** kebelében
58-ik " 28-ik sorban Pashad Iiszthak helyett (Pachad Iiszchak) **Lempe-
ronti Izsák.**
70-ik " 26-ik sorban Juhé helyett **Jéhu.**

